

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E: TARİHSEL SÜREKLİLİK VE DÖNÜŞÜM

EDİTÖR

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN

Dr. Elif SOYLU

Dr. Uğur TARÇIN

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

ISBN: 978-625-5753-14-4

Ankara -2025

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E: TARİHSEL SÜREKLİLİK VE DÖNÜŞÜM

EDİTÖR

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL
ORCID ID: 0000-0001-9829-1819
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN¹

Dr. Elif SOYLU²

Dr. Uğur TARÇIN³

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ⁴

¹Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi A.D., Giresun, Türkiye
gurkan.firat.saylan@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8335-9948

²Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı,
Iğdır, Türkiye
eayvık23@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6454-4141

³Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
ugur.tarcin@marmara.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1497-698X

⁴Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı, Türkiye
ezgi-4764@outlook.com
ORCID ID: 0000-0003-3994-7536

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17650115>

Copyright © 2025 by UBAK publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by

any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. UBAK International Academy of Sciences Association Publishing House®

(The Licence Number of Pubicator: 2018/42945)

E mail: ubakyayinevi@gmail.com

www.ubakyayinevi.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

UBAK Publishing House – 2025©

ISBN: 978-625-5753-14-4

November / 2025

Ankara / Turkey

ÖNSÖZ

Elinizdeki eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına uzanan kritik bir zaman dilimini farklı perspektiflerden ele alan akademik çalışmaları bir araya getirmektedir. Türk tarihinin en çalkantılı ve dönüştürücü dönemlerinden biri olan Mütareke ve Millî Mücadele yılları, bu kitabın temel odak noktasını oluşturmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde Dr. Elif Soylu ve Ezgi Bozbay Ekmekçi, Büyük Taarruz'da yer alan Yunan komutanların askerî biyografilerini ele alarak, zaferle sonuçlanan bu tarihi mücadelenin karşı tarafını mercek altına almaktadır. General Nikolaos Trikupis, Yorgo Hacıanestis ve Kimon Digenis gibi komutanların askerî kariyerleri ve Anadolu topraklarındaki akıbetleri, savaşın yalnızca bir tarafını değil, her iki cephenin dramatik hikâyesini anlamamıza olanak tanımaktadır.

Dr. Uğur Tarçın'ın kaleme aldığı ikinci bölüm, Prof. Dr. Vahdettin Engin'in "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık" adlı eserinin derinlemesine bir analizini sunmaktadır. Bu değerlendirme, Osmanlı-Cumhuriyet ilişkisinin kopuş mu yoksa süreklilik mi olduğu tartışmasına önemli katkılar sunarak, Türk bayrağından liyakat anlayışına, ekonomik politikalardan tarih bilincine kadar geniş bir yelpazede tarihsel sürekliliği irdelemektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde Dr. Elif Soylu, Sicill-i Ahval defterlerine dayanarak Gazzeli memurların biyografik profillerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Osmanlı taşra bürokrasisinin yapısını, memur

profillerini ve Gazze gibi stratejik bir bölgenin idari yapısını anlamamız açısından değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat Saylan'ın hazırladığı dördüncü bölüm, Mütareke döneminde İngilizlerin Türkiye'ye yönelik yaklaşımlarını İngiliz arşiv belgeleri ışığında ele almaktadır. Mondros Mütarekesi'nden Sevr Antlaşması'na uzanan süreçte İngiliz politikalarının iç yüzü, parlamento tartışmaları ve diplomatik yazışmalarla gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Beşinci bölümde aynı yazar, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Türkiye'yi İngiltere'ye bağlamaya yönelik faaliyetlerini mercek altına almaktadır. Ahmet Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa hükümetleri dönemindeki gizli görüşmeler, mandaterlik teklifleri ve İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin perde arkası, arşiv belgeleriyle ortaya konmaktadır.

Bu çalışmalar, birbirinden bağımsız görünseler de aslında ortak bir temayı paylaşmaktadır: Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinden Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna uzanan tarihi sürekliliği ve dönüşümü anlamak. Her bölüm, bu büyük tarihi panoramanın farklı bir rengini, farklı bir perspektifini okuyucuya sunmaktadır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara, değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Umarım bu eser, Türk tarihinin kritik bir dönemine ışık tutarak, akademik camiaya ve konuya ilgi duyan herkese faydalı olur.

20.11.2025

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... 4

BÖLÜM 1

BÜYÜK TAARRUZ’UN YUNAN KOMUTANLARI: BİR ASKERÎ BİYOGRAFİ DENEMESİ.....(9-28)

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

Elif SOYLU

BÖLÜM 2

**TARİHÎ SÜREKLİLİK PERSPEKTİFİNDEN OSMANLI-CUMHURİYET İLİŞKİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME
.....(29-60)**

Uğur TARÇIN

BÖLÜM 3

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE GAZZELİ MEMURLAR.....(61-91)

Elif SOYLU

BÖLÜM 4

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İNGİLİZLERİN TÜRKİYE’YE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI.....(92-138)

Gürkan Fırat SAYLAN

BÖLÜM 5

SADRAZAM DAMAT FERİT PAŞA’NIN TÜRKİYE’Yİ İNGİLTERE’YE BAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLERİ

.....(139-169)

Gürkan Fırat SAYLAN

BÖLÜM 1

BÜYÜK TAARRUZ'UN YUNAN KOMUTANLARI: BİR ASKERÎ BİYOGRAFİ DENEMESİ¹

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

Elif SOYLU

GİRİŞ

Büyük Taarruz (26-30 Ağustos 1922), Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olarak kabul edilen ve Anadolu'nun işgalden kurtarılmasını sağlayan kritik bir askerî harekâttır. Bu taarruzun asıl amacı, yalnızca Yunan ordusunu Anadolu'dan atmak değil, aynı zamanda Türk milletinin bağımsızlık iradesini tüm dünyaya kanıtlamaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın "*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır.*" stratejisiyle şekillenen bu harekât, Türk ordusunun disiplinli planlaması ve sürpriz taktikleri sayesinde Yunan savunma hatlarını kısa sürede yerle bir etmiştir.

Uluslararası arenada ise Büyük Taarruz, Sevr Antlaşması'nın geçersizliğini fiilen kanıtlayarak Türkiye'nin Lozan görüşmelerindeki pazarlık gücünü artırmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi işgalci devletler, Türk ordusunun bu beklenmedik zaferi karşısında politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Büyük

¹ Bu çalışma 5. Uluslararası 30 Ağustos Sempozyumu'nda "Büyük Taarruz'da Yer Alan Yunan Komutanlar" isimli bildiriden üretilmiştir.

Taarruz, askerî bir zafer olmanın ötesinde, diplomatik bir dönüm noktasıdır.

Büyük Taarruz'un asıl amacı, Türk ordusunun kararlılığını ve gücünü tüm dünyaya göstermek, düşman birliklerini tamamen yok etmek ve uluslararası topluma güçlü bir mesaj iletmektir. Bu önemli harekât, Türk ordusunun müthiş bir direniş göstererek düşmanı kesin bir şekilde yenilgiye uğratması sayesinde gerçekleşmiş ve ülkenin bağımsızlık mücadelesinde önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca Büyük Taarruz, Türk milletinin azim ve inancının bir göstergesi olarak tüm dünyaya Türkiye'nin gücünü, Türk ordusunun stratejik yeteneklerini ve liderlik becerilerinin kanıtlamıştır. (Hacıanestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi, 2020)

Türk tarihinde önemli bir yeri olan Büyük Taarruz Türk komutanların askeri başarılarını da ön plana çıkarmıştır. Kazanılan bağımsızlık mücadelesinde elbette ki Türk komutanların etkisi büyüktür. Farklı bir yönden bakacak olursak Yunan ordusunun yenilgisinin sorumlusu da Yunan komutanlar olarak görülmüştür. Başladıkları mücadelede başarısız olan Yunan komutanlar esir düşmüş ve kimisi kendi orduları tarafından idam edilmiştir. Büyük Taarruz'da karşımıza Yorgo Hacıanestis, Nikolaos Trikupis ve Kimon Digenis gibi öne çıkan komutanlar bulunmaktadır. Bu komutanların Büyük Taarruz'da nasıl rol oynadıkları ve akıbetlerinin irdelenmesi gerekmektedir. (Varlık)

Büyük Taarruzda Yunanistan'ın ordusu, genellikle ortalama disiplin ve iyi eğitilmiş askerlerle bilinirken, donanma da ordunun temel bir parçasını oluşturmuştur. Yunanistan'ın, Büyük Taarruz sırasında sahip

olduğu donanma, Karadeniz'deki stratejik pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır. Donanma, vatanın güvenliğini sağlamak ve düşman gemilerini engellemek amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmış böylece, ordunun karadan ve denizden birlikte çalışarak başarılı olması için gerekli olan koordinasyonu sağlamıştır. Büyük Taarruzdaki Yunan komutanlar, genellikle deneyimli ve stratejik düşünen liderler olarak tanımlanmış, komutanların çoğu, savaşa katılmış ve kendi ordularını başarıya götürebilmek için gerekli bilgi ve deneyime sahip olmuşlardır. Özellikle, komutanların liderlik yetenekleri ve karar alma becerileri, Büyük Taarruzun seyrini belirlemiştir. Yunan komutanlarının kararları, ordunun stratejik planlamasında ve taarruzdaki başarısında önemli bir rol oynamıştır (Digenis, 1929).

Nikolaos Trikupis

Nikolaos Trikupis, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Yunan siyasetinde etkili bir figür olarak öne çıkmıştır. Hayatı ve politik kariyeri, hem Yunanistan'ın içinde bulunduğu dönemin modernleşme sürecini anlamak hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Balkanlar'daki değişim sürecini değerlendirmek açısından oldukça önemlidir.

Nikolas 1869 yılında Mesolongi Yunanistan'da dünyaya gelmiştir. Babası Themistocles Trikupis idi. Nikolas 1881 yılında Pire'de başladığı askeri okulu yedi yıllık eğitim sonrası 1888'de bitirmiş ve ardından Hellenic Military Academy'den topçu teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Fransa'ya giderek Le Mans'taki 26. Sahra Topçu Alayı'nda görev yapmış ve 1895 yılına kadar kalmıştır. Ailesi, Yunan

bağımsızlık savaşında önemli bir rol oynamıştır. Gençlik yıllarında iyi bir eğitim almış ve Batı Avrupa'ya seyahat etmiştir. Bu seyahatler, onun politik görüşlerini şekillendirmesinde ve reformist yaklaşımlarını geliştirmesinde etkili olmuştur. Ailesinin sosyal çevresi ve eğitimi, onun siyasi kariyerine yön vermiştir. (Trikupis, 1967)

Nikolas, Ovr ve Orleans yanındaki Serkote'de bulunan kampta topçuluk ve atış eğitimi almıştır. Daha sonra 1890-1892 yılları arasında Fontenblo'daki Topçu Tatbikat Okuluna ve Sömür'de bulunan Süvari Tatbikat Okulu'na gitmiş ardından Paris'te bulunan Yüksek Harp Okulunu 1893-1895'te yılları arasında bitirmiştir. Nikolas, Atina'ya Kasım 1895'te döndükten sonra (Trikupis, 1967) 1896'da düzenlenen Yaz Olimpiyatlarında 1718 derece ile 200 metre silahla atış yaparak üçüncü olmuştur. Nikolas Trikupis'in resmen mesleğine başladığı görev 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan savaşı olmuştur. Savaş sırasında 1. Piyade Tümeni kurmaylığı yapan Nikolas, 1904'te yeni kurulan Genelkurmay Başkanlığı'nda görevine devam etmiştir. 1912-1913 yılları arasında meydana gelen Balkan Savaşları'nda 3. Piyade Tümeni ve Damianos Müfrezesi Komutanı olarak yer almıştır. Balkan Savaşlarının sona ermesinden sonra alay komutanlıkları, ordu kurmay başkanlığı, 3. Ordu kurmay başkanlığı ve Yunan Ordusu Kurmay Başkan Yardımcılığı görevlerine getirilmiştir. 1914-1918 yılları arasında meydana gelen I. Dünya Savaşı'nın Makedonya Cephesi'nde 3. Piyade Tümen komutanı olarak yer almış ve 1918'de Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. Yunan Ordusu'nun İzmir'e girişi ile başlayan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında 3. Tümen komutanlığı yapmış ayrıca

İnönü muharebelerinde bulunmuştur. Nikolas, 1921'deki taarruz öncesi Eskişehir'i ele geçirmek için Kuzey Grubu'nda görev almış ve kısa süre sonra Temmuz'da Afyonkarahisar'daki Güney Grubu'na geçmiştir. Aralık ayında 1. Kolordu komutanlığına atanan Nikolas'ın emrinde beş tümen bulunuyordu. (www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis, 2023)

General Trikupis'in amacı aslında Dumlupınar'a girmek ve bölgede olduğuna inandığı General Franko'nun kuvvetleri ile birleşerek yeni bir savunma hattı oluşturmaktır. Ancak bu sırada Türklerin muharebe hatlarını kesmesi ile askerin karşı karşıya kaldığı açlık ve Türklerin Yunan ordusunu yavaş yavaş bir çember içerisine alması Trikupis'in durumunu zorlaştırmıştır. 30 Ağustos sabahı 1. Ordu bölgesine bizzat Mustafa Kemal Paşa ve 2. Ordu bölgesine ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa gelerek olayları yakından takip ederlerken, durumu haber alan General Trikupis bir yolunu bularak Kızıldağ deresi üzerinden Murat Dağlarına kaçmayı başarmış ancak beyaz bayrak çekerek (Sarısaman, 2022) 2-3 Eylül 1922 gecesi Türklere teslim olmuştur. (Heyet, 1986) General Trikupis'in yanı sıra General Diyenis ve üst rütbeli pek çok Yunan askeri esir edilenler arasındadır. (Gülen, 2022)

General Nikolas Trikupis teslim olduğu anı şöyle anlatır;
“böyle korkunç bir durumda içim istemeyerek topların ve makinalı tüfeklerin kırılıp dökülmesi emrini verdim ve bu yapıldı. Bundan sonra yakınımıdaki subaylar bana askerlerin tavırları hakkında imzalı bildiriler verdiler ve sonunda Türk mızraklarının hemen hemen hatlarımıza ulaştıklarını adamlarımızın direnme olasılığı bulmadan

öldürüleceklerini görünce teslim bayrağının kaldırılmasını kabul ettim. Tekrar ediyorum: teslim olmayı şahsi hayatım için değil, müdafaa kudretini tamamen kaybetmiş ordu bakiyesini mahvolmaktan kurtarmak için kabul ettim. Teferruata girmek istemiyorum. Sorulabilecek suallere verilmiş cevaplar uzun raporumun içindedir ve bu rapor tetkikten geçmiştir...” (Parlak, 1983)

Salih Bozok Trikopis’in esir edildiği günleri şu sözlerle aktarmıştır;

“Gazi Paşa hazretleri esir generalleri ayakta karşıladı. Kendilerine yer gösterdi, birer çay ısmarladı, sonra Trikopis'e sordu:

- Bu iş nasıl oldu?

Trikopis iki ellerini yanlarına doğru açarken başını önüne eğdi. Vaziyetinden bu âkıbeti mukadderattan ziyade aciz ve zaafa hamletmek istediği anlaşılıyordu. Gazi kendisini teselli etti:

- Üzerinize düşen vazifeyi ifa ettiğimize kailseniz müsterih olunuz. En büyük kumandanlar için de esaret mukadder olabilir. Trikopis, verdiği cevapta bazı kusurları Diyonis'e atfettikten sonra topçularımızın mükemmeliyetinden, iki telsizleri olduğu halde birinin evvelce bozulup İzmir'e gönderildiğinden, diğerinin topçu ateşimizle tahrip edildiğinden bahsetti ve çaresizlikler içinde kaldığını ve hatta bir gün evvel kendi yaverinin dahi yanından

ayrıldığını söyledi. Trikopis bu sırada intihar etmeyi düşündüğünü ima edince Gazi Paşa:

- Kendi vicdanına muhavvel bir keyfiyettir, ona biz karışamayız!.. Dedikten sonra İsmet Paşa'ya:

- Kumandanlar zannederseniz istirahate muhtaçtırlar, dedi.

(Kemal, Çakmak, Bozok, Kılıç, & Gürer)

General Trikupis ve beraberinde esir edilenler 3 Eylül 1922 günü Uşak'a getirilmiştir. Uşak'ta Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz tarafından karşılanmışlar ve daha sonra Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlardır. (Sarısaman, 2022, s. 139) İsmet Paşa tarafından son derece dostça karşılanan grup bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlar ve Paşa kendisinin esir değil misafir olduğunu belirterek, Küçük Asya Orduları komutanı olduğu bilgisini vermiştir. (Trikupis, 1967, s. 103) Ayrıca General, Mustafa Kemal Paşa'nın bu kadar genç ve güçlü duruşu karşısında hayranlığını gizleyememesinin yanı sıra, İstanbul'da bulunan eşinin esir bulunduğundan haberdar edilmesini rica etmiştir. (Adıvar, 1998)

General Trikupis Yunanistan'a gönderildikten sonra, savaş meydanındaki görevinden dolayı suçlu bulunmamış ve görevine devam ederek 1927'de Tümgeneralliğe terfi etmiştir. (Heyet, 1986, s. 11703) Trikupis anılarında Yunanistan'a döndüğünde kendisine cesaretsiz ve korkak olarak bakıldığını anlatmıştır. Önemli olan şeyin neden esir edildiği ve bu noktaya nasıl gelindiğine bakılması gerektiğidir. (Trikupis, 1967, s. 105)

General Trikupis 27 Kasım 1927'de emekli olmadan hemen önce Korgeneral olmuş ve Attika ile Boeotia'nın valisi olmuştur. Nikolas Trikupis 27 Şubat 1959'da 90 yaşında iken Atina'da vefat etmiştir. (www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis, 2023)

Yorgo Hacıanestis

Yeorgos Hacıanestis olarak da bilinen Yorgo Hacıanestis'in babası Nikolaos Hacıanestis annesi ise İakovos Picipios'dur. 1882 yılında Yunan Askeri Akademisi'nden topçu üsteğmen olarak mezun olmuş ve Almanya'ya göreve gitmiştir. Bir süre Yunan Askeri Coğrafi hizmetinde bulunduktan sonra 3. Tugay'a kurmay subayı olmuştur. Bu göreve atanan ilk Yunan subaylardan biri olan Yorgo daha sonra bu görevinden istifa etmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı I. ve II. Balkan Savaşlarında görev yapmıştır. Albaylığa terfi ettikten sonra Yunan Askeri Akademisi müdürü olmuştur. Sakarya Muharebesi'nde Yunan ordusuna başkomutan olarak atanmıştır. (Hacıanestis)

Yunan Komutan Yorgo Hacıanestis'in askeri eğitimi onun hayatının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Askeri akademide aldığı eğitim, onun başarılı bir komutan olmasında önemli bir rol oynamıştır. Askeri akademide strateji, taktik ve liderlik konularında derin bir bilgi edinmiş ve bu bilgiyi sonraki savaşlarda kullanarak üstün performans sergilemiştir. Eğitimi ve askeri akademideki başarısı, Hacıanestis'in üstün askeri kariyerinin temelini oluşturmuştur. Yunanistan'ın Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'na dahil olması, Yorgo Hacıanestis'in askeri kariyerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Balkan Savaşları'na katılan Hacıanestis, ordunun çeşitli kademelerinde görev

almış ve önemli başarılar elde etmiştir. I. Dünya Savaşı'nda da etkin bir rol oynamış, Yunan ordusunun başarılı stratejiler geliştirmiş ve savaşın gidişatında önemli katkılarda bulunmuştur. Balkan savaşlarından başlayarak I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, Hacıanestis'in askeri kariyerindeki en parlak ve etkili zamanlarını oluşturmuştur. (Hacıanestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi, 2020)

Büyük Taarruz sırasında Yunan komutasındaki bazı komutanlar asi sayılan hareketlerde bulununca değişim yapılmasına karar verilerek Yunan komutasına 52 yaşında olan Yorgo Hacıanestis getirilmiştir. (Öksüz & Köse, 2017) Hükümet Yorgo'dan önce komutanlık yapan Anastasios Papulas'ı yaşlandığı için görevden istifa ettiğini açıklasa da işin aslı öyle değildir. Bu iki komutan arasında önemli iki fark bulunuyordu. Eski komutan Afyon-Eskişehir hattını savunma taraftarı olurken Yorgo biraz daha geride kalmayı ve kısa savunma hattı oluşturmayı düşünüyordu. Yorgo için asıl önemli olan plan İstanbul'du. Çünkü eğer İstanbul'u ele geçirirlerse Türkler mecburen bütün anlaşma şartlarını kabul etmek zorunda kalacaktı. (Varlık)

Kibirli yapısıyla tanınan Yorgo, Sakarya Muharebesinden sonra İzmir'de cepheleri teftiş ettikten sonra orada bulunan bir muhabirin *“Cepheyi gezdiniz, Mustafa Kemal'i gördünüz mü?”* diye sorduğunda *“Ne? Mustafa Kemal mi? Kim bu adam?” Ben böyle bir komutan tanımıyorum.”* Cevabını vererek Yunanlılar tarafından alkışlanmıştır. Fakat yaptığı planları gerçekleştiremediği ve yaşanan yenilgide katkısı bulunduğu için Altılar Davası isimli meşhur davada

yargılanarak silah arkadaşlarıyla birlikte idam edilmiştir. (Hacianestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi, 2020)

Kimon Digenis

1871 yılında Kimolos'ta doğan Kimon Digenis, Yunan Akademisi'nden mezun olduktan sonra 1891 yılında Topçu Teğmeni olarak görev yapmıştır. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda cephede yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Albay Kostantinos Manetas yerine komutan olarak atanmıştır. Büyük Taarruz sırasında askerleriyle birlikte esir edilmiş ve özgür kaldıktan sonra ordusuyla birlikte hükümeti deviren isyanda ye aldığı için ordudan ihraç edilmiştir. (Digenis, 1929)

Türk ordusu henüz hava aydınlanmamışken beklenmedik bir anda hücum kalkınca Digenis komutasındaki birlik hazırlıksız yakalanmış ve zor durumda kalmıştır. Hatta Digenis esir edildikten sonra öğrenildiğine göre o gece Digenis'in kaldığı çadır atılan kurşunlarla delik deşik olmuştur. Dienis beklenmedik anda gelen bu saldırı sırasında telaşa kapılarak ne yapacağını bilememiş ve kararsız kalmıştır. Kendisine davet gönderen Trikopis'e dönüş yapamamış Haciannestis'in taarruz emrini ise gerçekleştirememiştir. Oldukça yorulmuş bir şekilde esir olarak ele geçirilen Digenis, yaptıkları muamelelerden sonra Türklerin intikam hırsıyla kendisine kötü davranılacağını hatta öldürüleceğini düşünmüş fakat beklediğinin aksine gayet nazik ve anlayışlı bir tavırla karşılaşmıştır. Türkler onu ve kendisiyle birlikte esir alınan diğer askerleri Yunanlılar tarafından oldukça tahribat gören Uşak'a götürmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa ve

İsmet İnönü'nün huzuruna çıkarılmışlar ve gayet iyi muamele görmüşlerdir. Beraberinde esir edilen yaklaşık 300 subay ve 5000 asker ile birlikte Uşak'ta bulundukları sırada devam eden Yunan işgali sonlandırılmıştır. Bu askerler ve Digenis'in şehir dışına çıkmasına izin verilip serbest bırakılmıştır. (Ertan & Unat, 2022)

SONUÇ

Büyük Taarruz, Türk milletinin varoluş mücadelesinde bir dönüm noktası olmuş ve Anadolu'nun işgalden kurtarılmasını sağlayan en kritik askerî harekâtlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Türk ordusunun üstün stratejisi, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği ve askerlerin azmi sayesinde, Yunan ordusu kesin bir yenilgiye uğratılmış ve ülke toprakları düşman işgalinden temizlenmiştir. Bu zafer, sadece askerî bir başarı değil, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan siyasi bir zaferdir.

Yunan komutanlar açısından bakıldığında, Büyük Taarruz bir "stratejik çöküş" örneği olarak değerlendirilebilir. General Trikupis, Yorgo Hacıanestis ve Kimon Digenis gibi komutanlar, Yunan ordusunun lojistik eksiklikleri, istihbarat zafiyetleri ve moral çöküntüsüyle başa çıkmakta yetersiz kalmıştır. Özellikle Hacıanestis'in idamı ve Trikupis'in esir düşmesi, Yunanistan'da "Küçük Asya Felaketi" olarak anılan bu sürecin sembolik figürleri haline gelmiştir. Yunan ordusunun Anadolu'da tutunamamasının arkasında, askerî hataların yanı sıra, Yunan siyasi liderliğinin gerçekçi olmayan "Megali İdea" hayalinin de payı büyüktür.

Büyük Taarruz'un ardından imzalanan Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması, Türkiye'nin bağımsızlığını resmen tanımış ve yeni bir devletin doğuşunu perçinlemiştir. Yunanistan ise bu yenilginin ardından iç siyasi krizlerle boğuşmuş, hatta bazı komutanlar savaş suçlusu olarak yargılanmıştır.

Tarih, Büyük Taarruz'u Türk milletinin direniş ruhunun ve askerî dehasının bir kanıtı olarak kaydederken, Yunan komutanların yaşadığı trajedi de savaşın acımasız yüzünü gözler önüne sermektedir. Bu büyük mücadele, yalnızca bir toprak savaşı değil, aynı zamanda iki ulusun kaderini değiştiren bir varoluş mücadelesidir. Bugün bile, Büyük Taarruz'un mirası, Türkiye'nin bağımsızlık ruhunu ve tarih bilincini canlı tutmaktadır.

Türk tarihinde eşine rastlanmayan bir mücadele örneği olan Büyük Taarruz Türklerin kesin zaferi Yunan ordusunun ise yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye'nin temelini oluşturması bakımından oldukça önemli olan bu savaş ile Anadolu'nun Türk yurdu olduğu bütün dünyaya ispatlanmıştır. Bu süreçte Türk komutanlarının başarıları ve zafere olan inançlarının yanı sıra Yunan komutanların da ele alınması gerekmektedir. Zira Türkleri mağlup ederek özellikle İstanbul'dan çıkarmak isteyen Yunan komutanlar Avrupa ülkelerinden yardım almalarına rağmen başarılı olamamaları onlar ve ülkeleri adına büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Burada ismi geçen üç önemli komutan olan Kimon Digenis, Yorgo Hacıanestis ve Nikolaos Trikopis büyük umutlarla taarruzda komutan olarak görev almalarına rağmen kaybettikleri savaş sonrası Türk ordusuna esir düşmüşlerdir.

KAYNAKÇA

Adıvar, H. E. (1998). *Türkün Ateşle İmtihanı*. Cumhuriyet Gazetesi.

Biyografiler. (2024). biyografiler.net:
<https://www.biyografiler.com/kimdir/nikolaos-trikupis>
adresinden alındı

Büyük Taarruz 100 Yaşında. (2022, Ağustos 30). Egemen Gazetesi:
<https://www.egemengazetesi.com/haber/24499/buyuk-taarruz-100-yasinda.html> adresinden alındı

Digenis. (1929). *Büyük Askeri Deniz Ansiklopedisi*, s. 89.

Ertan, T. F., & Unat, K. (2022). *100. Yılında Büyük Taarruz*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Gülen, A. (2022). Hatıralar Ekseninde İsmet Paşa'nın Büyük Taarruz Dönemindeki Faaliyetleri. T. F. Ertan, & K. Unat içinde, *100. Yılında Büyük Taarruz* (s. 219). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Hacianestis. (tarih yok). *Büyük Ordu ve Donanma Ansiklopedisi*, s. 573.

Hacianestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi. (2020, Ağustos 30). Sabah Gazetesi.

Harp Coğrafyası. (2019, Ağustos 5).
[https://x.com/HarpCografyasi/status/1158419929726640128/p](https://x.com/HarpCografyasi/status/1158419929726640128/photo/2)
hoto/2 adresinden alındı

Heyet. (1986). *Büyük Laousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. Milliyet Gazetecilik.

Kemal, M., Çakmak, F., Bozok, S., Kılıç, M., & Gürer, C. A. (tarih yok). *30 Ağustos Hatıraları*. Cumhuriyet.

Osmanlı Tarihi . (2019, Eylül 02). osmanlitarhi.net: <https://www.osmanlitarhi.net/general-nikolaos-trikupisin-teslim-olmasi/> adresinden alındı

Öksüz, H., & Köse, İ. (2017). Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. *Türkiyat Mecmuası*, 213.

Parlak, T. (1983). *İşgalden Kurtuluşa Yunan Ege'den Nasıl Gitti? 1-2*. İzmir: İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları.

Sarısamam, S. (2022). Yunan Başkomutanı Trikopis'in Esareti Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 139.

searchculture. (tarih yok). *searchculture*: https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/ELIA/000100-22_446339?language=en adresinden alındı

Trikupis, G. N. (1967). *General Trikopis'in Hatıraları*. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları.

Varlık, A. B. (tarih yok). Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi. *Arel Usam Stratejik Bakış*, 35-36.

www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis. (2023, 8 19). www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis adresinden alındı

www.pingudumuzayede.com. (tarih yok).

Ekler

Büyük Taarruz (Büyük Taarruz 100 Yaşında, 2022)

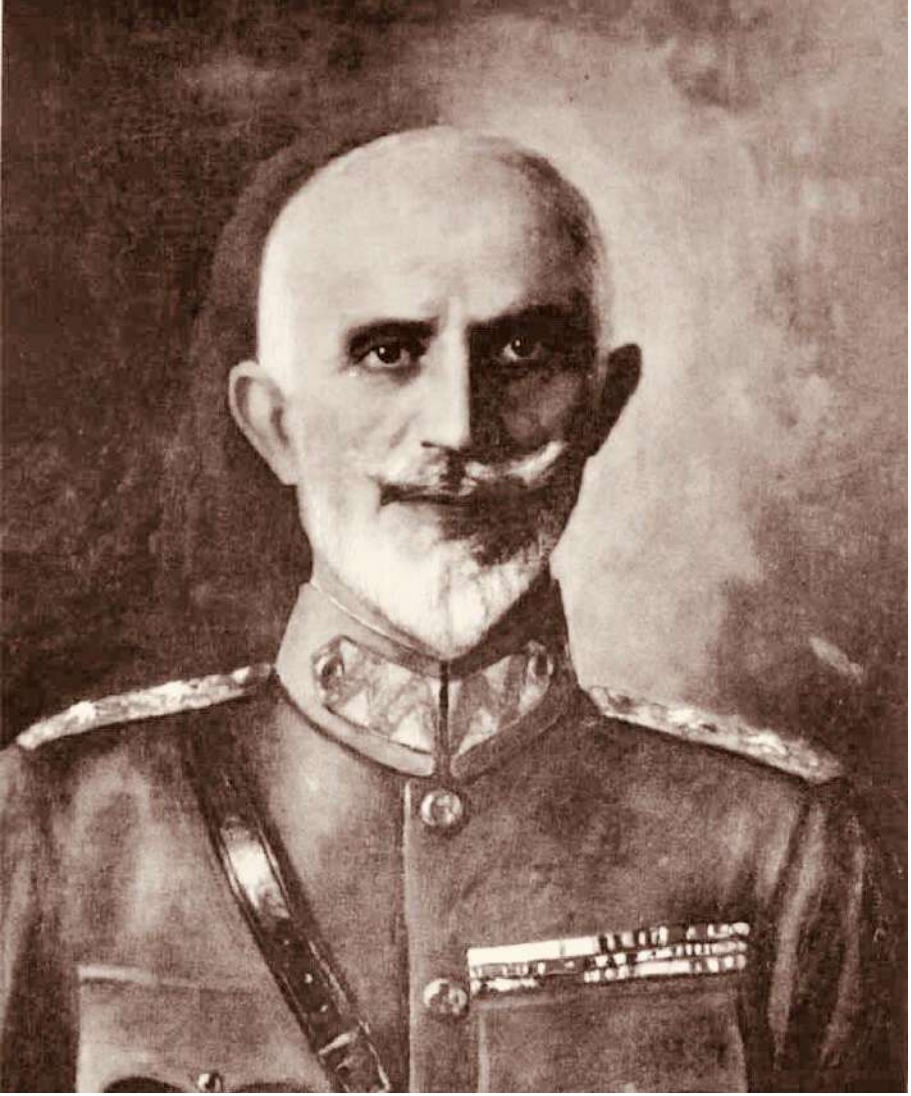
Kimon Digenis Askerleri ile Birlikte Esir Kampına Götürülürken (www.pingudumuzayede.com, tarih yok)

Esir alınan Yunan komutanlar soldan sağa 4. Tümen komutanı Dimaras, 1. Kolordu komutanı Nikolaos Trikupis. Kurmay Adnan Bey, 2. Kolordu komutanı Dighenis, Yüzbaşı Emin (Biyografiler, 2024)

Nikolaos Trikupis (Biyografiler, 2024)

Yorgo Hacıanesti (Harp Coğrafyası, 2019)

Kimon Digenis (searchculture, tarih yok)

BÖLÜM 2

TARİHÎ SÜREKLİLİK PERSPEKTİFİNDEN OSMANLI-CUMHURİYET İLİŞKİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Uğur TARÇIN

GİRİŞ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci, Türk tarih yazımında uzun yıllardır tartışılan temel konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalarda kimi yaklaşımlar Cumhuriyet'i Osmanlı'dan kesin bir kopuş olarak değerlendirirken, bazıları ise Osmanlı'yı idealize ederek Cumhuriyet'i bir kırılma şeklinde yorumlamaktadır. Ancak tarihsel olgular, bu iki uç yorumun ötesinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan çizginin hem süreklilikleri hem de dönüşümleri içerdiğini göstermektedir.

Prof. Dr. Vahdettin Engin'in *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık* adlı çalışması, tam da bu noktada devreye girerek “tarihî devamlılık” fikrini merkeze almakta ve Osmanlı-Cumhuriyet ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Eserde, Osmanlı'dan devralınan idarî, kültürel ve toplumsal mirasın Cumhuriyet'in inşa sürecindeki rolü örneklerle ortaya konmakta; böylece Türk modernleşmesinin yalnızca kopuşlarla değil, aynı zamanda sürekliliklerle de şekillendiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, eserin değerlendirmesi yapılarak, eserdeki temel temalar farklı kaynaklardan elde edilen bulgularla daha kapsamlı bir perspektif sunulmuştur.

1. KİTABIN KÜNYESİ

Prof. Dr. Vahdettin Engin, Yakın Çağ Osmanlı tarihi üzerine çalışmalarıyla öne çıkan bir Türk tarihçisidir. Akademik ilgileri arasında Osmanlı modernleşme süreci, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve demiryolu tarihine ilişkin araştırmalar yer almaktadır. Engin, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık adlı eser, İstanbul'da 2016 yılında yayımlanmıştır. Türkçe kaleme alınan eser, 152 sayfadır, karton kapak formatında basılmıştır.

2. ANALİTİK DEĞERLENDİRME

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık adlı eser, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreci yalnızca kronolojik bir aktarım olarak değil, çok boyutlu bir dönüşüm ve süreklilik çerçevesinde incelemesi bakımından dikkat çekmektedir. Yazar, tarihi devamlılığın farklı alanlardaki değişim dinamiklerini karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya koymakta; böylece Türk modernleşmesini tek yönlü ve ideolojik bakışlardan arındırarak daha bütüncül bir zemini göstermektedir. Bu yaklaşım, eserin literatüre sunduğu önemli katkılardan biridir. Aşağıda, kitabın analitik değerlendirmesi kapsamında öne çıkan başlıklar özet olarak ele alınmıştır.

2.1. Türk Bayrağı

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihsel sürekliliğin en belirgin ve anlamlı göstergelerinden biri Türk

bayrağıdır. Günümüzde de ulusal kimliğin ve bağımsızlığın en güçlü simgesi olan ay yıldızlı bayrak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan önemli bir miras niteliği taşımaktadır. Her iki devletin aynı bayrağı resmî sembol olarak benimsemesi, devlet geleneğinde süreklilik örneklerindendir.

Bayrağın kökeni 18. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. III. Selim döneminde, 1793 yılında, kırmızı zemin üzerine beyaz ay ve yıldızın yer aldığı tasarım resmî olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk tasarımda sekiz köşeli yıldız tercih edilmiş, XIX. yüzyılda Sultan Abdülmecid döneminden itibaren ise beş köşeli yıldız benimsenmiş ve bu şekil Türkiye Cumhuriyeti döneminde de korunmuştur (Engin 2016, 33-34).

Türk bayrağı yalnızca bir devlet simgesi olmanın ötesinde, Kurtuluş Savaşı yıllarında da ulusal mücadelenin en güçlü sembollerinden biri olmuştur. Bayrağa duyulan sevgi, edebî eserlerde de güçlü bir şekilde ifadesini bulmuştur. Mehmet Âkif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nda geçen "*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak*" dizeleri, bayrağın bağımsızlık ve direniş simgesi olarak taşıdığı anlamı vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Arif Nihat Asya'nın ünlü Bayrak şiirinde yer alan "*Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü, kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü*" ifadeleri, bayrağın yalnızca devlet otoritesini değil; toplumsal değerleri, ailevi saflığı ve şehitlik kavramını kapsayan derin bir anlam dünyasını temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Bayrağın kırmızı renginin kökenine ilişkin bir anlatıya göre, 1389'daki Kosova Meydan Muharebesi'nde şehit düşen askerlerin kanlarıyla kaplanan zemine yansıyan ay ve yıldız bayrağın ilham

kaynağı olmuştur. Bu rivayet, bayrağın tarihsel ve manevi anlamını daha da güçlendirmektedir. 2007–2008 yılları arasında Kosova’daki NATO Tugay Komutanlığım süresinde şanlı Türk Bayrağına ait resim ve belgelerden oluşan materyaller, Sultan Murad Hüdavendigâr’ın türbesinde yer alan müzeye kazandırılarak, bayrağın sembolik kökenine ilişkin halk hafızasının gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlanmıştır (Tarçın, 2016, s. 26-31).

Sonuç olarak Türk bayrağı, yalnızca bir tarihsel süreklilik göstergesi değil, aynı zamanda ulusun bağımsızlık iradesini, egemenlik anlayışını ve kolektif hafızasını yansıtan kalıcı ve önemli bir değer olarak varlığını sürdürmektedir.

2.2. Anadolu ve Güvenlik

Büyük Selçuklu Devleti’nin kurulmasıyla Malazgirt Zaferi’ne kadar olan yaklaşık otuz yıllık süreçte Türk akınları, Bizans’ın askerî direncini zayıflatmayı ve Anadolu’yu kalıcı bir yurt hâline getirmeyi amaçlamıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Anadolu’nun kapıları Türklere açılmış; Süleyman Şah önderliğinde Türkmenler ile göçebe Oğuz boylarının birleşmesi sonucunda Anadolu’da kalıcı bir Türk varlığı ve devleti ortaya çıkmıştır (Ersan&Alican, 2013, 35). Bu tarihsel birikim, Osmanlı Devleti’nin yükselişiyle güç kazanmış, Cumhuriyet Türkiye’si ile günümüze kadar süreklilik göstermiştir. Böylece Türk siyasi tarihinde Anadolu merkezli devlet geleneğinin kesintisiz bir çizgi izlediği görülmektedir.

Eserde vurgulanan bir diğer önemli nokta, Türk devlet geleneğinde güvenlik anlayışının tarihsel devamlılığıdır. Engin (2016,

s. 17-18), Selçukluların iktidar mücadelesinde öncelikli olarak diğer beyliklerle değil, Bizans ile karşı karşıya gelmeyi tercih ettiğini; bu yolla çevresinde istikrar sağlayarak sürekli bir genişleme siyaseti benimsediğini belirtmektedir. Bu tercih, yalnızca mevcut sınırları savunmayı değil, sınır ötesinde güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlayan ileri bir stratejik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda güvenlik, yalnızca hudut çizgisinde değil; sınırların ötesinde, hatta uzak coğrafyalarda alınan tedbirlerle sağlanmıştır.

Bu tarihsel yaklaşımın günümüzde de etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin güvenliği sınır ötesinden sağlamaya yönelik Suriye'deki askerî harekâtları (Örneğin Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı; Millî Savunma Bakanlığı, t.y.), ulusal güvenliğin yalnızca mevcut sınırlarla sınırlı olmadığını, gerektiğinde sınır ötesinde de tesis edilmesi gerektiğini gösteren çağdaş örneklerdir. Dolayısıyla Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan “ileri savunma” anlayışı, Anadolu'nun önemi, devlet geleneğinde süreklilik arz eden bir güvenlik doktrini olarak değerlendirilebilir. Bu tespit hem tarihsel arka planı hem de günümüz güvenlik politikalarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

2.3. Kapsayıcı Dil Kullanımı

Prof. Dr. Vahdettin Engin'in eserinin öne çıkan özelliklerden biri, kullandığı kapsayıcı dil ve özellikle üzerinde durduğu “tarihî devamlılık” anlayışdır. Engin bu kavramın yalnızca geçmiş anlamada değil, bugünü değerlendirmede ve geleceğe dair öngörülerin oluşturulması bakımından da yol gösteren bir işlevi vurgular. Ona göre

tarih, kopuk ve birbirinden bağımsız olayların sıralandığı bir süreç değil, her halkası bir öncekine bağlanan bütüncül bir zincirdir (Engin, 2016, ss. 7–9). Engin’e göre, Osmanlı ve Cumhuriyet’i birbirinden keskin ayrımlarla tanımlayan yaklaşımlar, tarihsel sürekliliği ihmal ederek gerçekçi analiz imkânını kısıtlamaktadır. Bu yönüyle eser, Türk tarihi yazılırken bir dönem hâkim olan “kopuş” merkezli yorumlara alternatif oluşturarak Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki bağları karşılıklı etkileşim temelli yükleyen bir perspektif sunmaktadır.

Benzer bir yaklaşım Prof. Dr. Kemal H. Karpat’ın *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Milliyetçilik ve Modernleşme* adlı eserinde de görülür. Karpat, Osmanlı dönemine ait toplumsal ve siyasal kurumların modern Türkiye’nin yapısında izlerinin sürdüğünü ve bu mirasın günümüzü şekillendirmeye devam ettiğini vurgular (Karpat, 2013). Dolayısıyla, Engin’in tarihî devamlılık vurgusu ile Karpat’ın Osmanlı mirasının modern yapılara etkisine dair değerlendirmesi birlikte ele alındığında, Osmanlı–Cumhuriyet ilişkisinin ideolojik kopuşlardan çok tarihsel bağlarla açıklanması daha belirgin hâle gelmektedir.

Bu çerçevede, süreklilik merkezli tarih anlayışı yalnızca akademik tartışmalar için değil; toplumsal kimliğin inşası, ulusal bilinç ve birlik duygusunun pekiştirilmesi açısından da kritik bir işleve sahiptir. Bu noktada millî güç unsurlarından biri olan psiko-sosyal ve kültürel güç öne çıkmakta; kapsayıcı dilin kullanılması, ortak değerlerin korunması ve tarihî mirasın sahiplenilmesi, millî varlığın korunması ve geliştirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

2.4.Yönetimde Liyakat

Eserde öne çıkan bir diğer husus, devlet yönetiminde liyakat ilkesinin tarihsel süreçteki belirleyici rolüdür. Engin, I. İzzettin Keykavus döneminde başlayan ve I. Alaeddin Keykubad tarafından sürdürülen “devlet adamlarını tasfiye hareketi”nin, kısa vadede siyasi denge sağlasa da uzun vadede devlet yapısına zarar verdiğini ifade etmektedir. Yetenekli hükümdarların ardından ehliyetsiz kişilerin veya küçük yaştaki çocukların tahta geçmesi, Selçuklu Devleti’nin çöküş sürecini hızlandıran etkenlerden biridir (Engin, 2016, s.18-19).

Bu bağlamda Engin, yönetimde liyakat ile sadakatin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Liyakatten yoksun ama yalnızca sadakate dayalı bir anlayış devlet mekanizmasını zayıflatırken; sadakatsiz fakat yalnızca ehliyete dayalı bir yapı da kurumsal devamlılığı tehdit etmektedir.

Benzer bir şekilde, Halil İnalcık da *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet* adlı eserinde, Osmanlı yönetim geleneğinde “ehliyet” (liyakat) ve “sadakat” kavramlarının birlikte işlev gördüğünü belirtmektedir. Ona göre liyakatin ihmal edilmesi, kurumların yozlaşmasına ve devlet mekanizmasının bozulmasına yol açmıştır (İnalcık, 2000, ss 35–40 ve s. 52–55).

Bu nedenle Engin’in yaklaşımı, yalnızca Selçuklu örneğini değil, Osmanlı tecrübesini de kapsayan daha geniş bir tarihsel çerçeveye örtüşmektedir. Nitekim Türk tarihinde hakanların, sultanların ve boy beylerinin yanlarında liyakat-sadakat sahibi kişilere yer vermeleri bu durumun en belirgin kanıtıdır. Ayrıca bu geçmişin doğru anlaşılması,

kamu yönetiminde liyakat ilkesinin tarihsel sürekliliğini açıklamakta ve günümüz içinde evrensel öneminin altının çizilmesi yönünden özel bir nitelik taşımaktadır.

Göktürkler’de Tonyukuk, askeri-siyasi tecrübesiyle Bilge Kağan’ın en önemli danışmanı olarak devletin bekası için alınan kararlarda etkili olmuş; bu durum, Türk devlet geleneğinde liyakatli şahsiyetlerin yönetimdeki rolünün erken bir göstergesini teşkil etmektedir (Tekin, 1995). Selçuklular’da ise Nizamülmülk, Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde üstlendiği vezirlik görevinde liyakat esasını kurumsallaştırmış; özellikle kurduğu Nizamiye Medreseleri aracılığıyla hem ilmi hem de idari kadroların yetişmesine katkıda bulunmuştur (Nizamülmülk, 1999).

.2. 5. Bilim ve Teknoloji

Osmanlı Devleti’nde teknoloji ve bilimsel gelişmeler, özellikle askerî, mühendislik ve astronomi alanlarında dikkat çekici örnekler ortaya koymuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminde dökülen büyük toplar İstanbul’un fethinde belirleyici olmuş; 16. yüzyıldan itibaren ateşli silahların Yeniçeriler arasında yaygın kullanımı Osmanlı’yı askerî teknoloji açısından güçlü bir konuma taşımıştır (İnalcık, 2003, ss. 145–147; Ágoston, 2005, ss. 19-61). Denizcilik alanında ise İstanbul’daki Tersane-i Âmire, büyük ölçekli gemi üretim kapasitesiyle Akdeniz’de uzun süreli bir üstünlük sağlamıştır (Şehir Hatları, t.y.).

Mühendislik ve bilim alanlarında da önemli gelişmeler gözlenmiştir. Mimar Sinan’ın eserleri, dönemin en ileri inşaat tekniklerini ve estetik anlayışını yansıtmış; Pîrî Reis’in 1513 tarihli

haritası ise coğrafi keşiflerin sonuçlarını Osmanlı denizciliğine taşımıştır (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1935). Takiyüddin'in 16. yüzyılda kurduğu İstanbul Rasathanesi, çağdaş Avrupa kurumlarıyla eşdeğer donanımına sahip olmuş; geliştirdiği mekanik saatler zaman ölçümünde yenilikçi bir adım olarak kayda geçmiştir (Pulathaneli, 2009, s. 29-115).

Bilgi teknolojisi açısından en önemli gelişmelerden biri, 1727'de İbrahim Müteferrika'nın matbaayı faaliyete geçirmesidir. Burada basılan tarih ve bilim eserleri, bilginin dolaşımını hızlandırmış ve Osmanlı entelektüel hayatına önemli katkılar sağlamıştır (Şakul, 2014). Aynı dönemde Osmanlı yönetimi, Avrupa'daki gelişmeleri doğrudan öğrenme ihtiyacı duymuş ve 1719–1722 yılları arasında Viyana, Paris ve Moskova'ya elçiler göndermiştir. Bunlardan en önemlisi kabul edilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Paris'te saray düzeninden eğitim kurumlarına, hastanelerden matbaaya kadar pek çok yapıyı incelemiş ve ayrıntılı raporlarla İstanbul'a aktarmıştır (Engin, 2016, s. 23). Bu örnek, bilgi ve teknoloji transferinin askerî alanla sınırlı kalmadığını; eğitim, şehircilik ve toplumsal yaşam gibi farklı boyutları da içerdiğini göstermektedir.

Nitekim bu olgu, yalnızca Osmanlı ile sınırlı değildir. II. Dünya Savaşından sonra Japonya'nın genç nüfusunu Batı'ya göndererek teknoloji transferini sağlaması ya da Çin'in Batı'daki ürünleri taklit ederek ilerlemesi, bilgi ve teknolojinin küresel ölçekte kalkınmanın temel araçlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bilgi ve teknoloji takibi hem Osmanlı'da hem de modern dönemde

devletlerin uluslararası rekabetini şekillendiren stratejik bir faktör olarak sürekliliğini korumuştur.

Özetle Osmanlı, farklı dönemlerde bilimde (matematik, rasat vb Bkz. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi) önemli çalışmalar yapmış, Avrupa ile rekabet edebilmek için teknoloji çabası göstermiş, ancak Sanayi Devrimi sonrasında bilim ve teknoloji yarışında geri düşmüş, Avrupa'yı yakalayamamıştır. Bununla birlikte, bilgi ve teknolojiye yönelik girişimler, ilk Türk devletinden Cumhuriyet'e ve günümüze uzanan tarihsel bir süreklilik sergilemektedir. Bu süreklilik, bilim ve teknolojinin milli güç unsurları arasındaki belirleyici rolünü de ortaya koymaktadır.

Nitekim yüksek teknoloji geliştirebilen ve bilgi üretebilen toplumlar, küresel rekabette üstün konum elde ederken; bu alanda geri kalan devletler dezavantajlı bir duruma düşmektedir. Türkiye son yıllarda savunma sanayii, uzay araştırmaları, yapay zekâ, yenilenebilir enerji ve sağlık teknolojileri gibi stratejik alanlara yoğunlaşarak dikkat çekici ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle İHA/SİHA, füze sistemleri ve elektronik harp teknolojilerinde sağlanan başarılar, uluslararası düzeydedir (Tarçın, 2025, s. 959-961). Ayrıca TEKNOFEST, TÜBİTAK projeleri, SAHA Akademi ve Üstün Yetenekli Öğrenciler için eğitim programları, bilimsel bilgi ve teknolojik birikimin gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

2.6. Ordunun Reformu, Disiplini ve Millî Güç Unsuru Olarak Rolü

Eserde öne çıkan bir diğer tema, ordunun reform süreci ve disiplinin vazgeçilmez rolüdür. Engin (2016, ss. 28–29), III. Selim'in

yalnızca askerî alanda değil, aynı zamanda Avrupa devletlerinin bilim, teknoloji ve toplumsal hayattaki ilerlemelerine de ortak olma arayışında olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede başlatılan Nizam-ı Cedid hareketi, Avrupa tarzı eğitim görmüş, disiplinli ve modern bir ordunun kurulmasını hedeflemiştir. Tarihsel örnekler göstermektedir ki, bir ordunun kurumsal varlığını sürdürebilmesinin en temel şartı disiplindir. Disiplinin yokluğu, ordunun savaş kabiliyetini olduğu kadar kurumsal devamlılığını da ortadan kaldırmaktadır. Reformların ertelenmeden uygulanması bu yönüyle stratejik bir zaruret olarak görülmektedir.

Bu yaklaşım, yalnızca Osmanlı modernleşmesinin değil, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen askerî reformların da tarihsel arka planını anlamaya imkân tanımaktadır. Engin'in tespitleri, disiplin ve reformun birlikte ele alınmasının ordunun kurumsal devamlılığı açısından kritik olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde İnalçık (2003), Osmanlı ordusunun klasik dönemdeki başarısını sıkı disiplin ve kapıkulu sistemindeki düzen ile açıklarken; Shaw (1977), III. Selim'in reformlarını Osmanlı ordusunun disiplin ve modernleşme ihtiyacının doğal bir sonucu olarak yorumlamaktadır.

Bu çerçevede Mustafa Kemal Atatürk de disiplinin ordu için vazgeçilmez bir unsur olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ona göre:

“Harpte disiplinin yerini cesaret benzeri unsurlar tutamaz. Barış zamanında güzel talim ve terbiye görmüş ve bu sayede mükemmel bir askerî disipline ve düzene alıştırılmış olan bir birlik ne zaman olursa olsun bir hücumla başa çıkabilir... Gerçekten askerî disiplini olmayan

bir ordunun her ne vakit olursa olsun manzarası pek elimdir.” (Atatürk, 2011, ss. 7–8).

Askerî güç ise, bir devletin elinde bulundurduğu silahlı kuvvetlerin toplam kapasitesini ifade etmektedir. Bu unsur, millî hedeflere erişmek, elde edilen kazanımları korumak ve ulusal çıkarları güvence altına almak için kullanılan başlıca millî güç bileşenlerinden biridir (Türk Dil Kurumu, 2022; Bayat, 1986, s. 73). Bu bağlamda, yazarın tespitleri tarihsel sürekliliğin ötesinde çağdaş güvenlik ortamına da ışık tutmaktadır. Disiplinin bir ordu içindeki hayati önemini; emir ve talimatların eksiksiz ve zamanında yerine getirilmesi ile düzenin sağlanmasının askerî faaliyetlerdeki belirleyici rolünü ortaya koymakta; disiplin ve reform temelli askerî gücün millî güç içindeki yerini ve önemini açıkça vurgulamaktadır.

2.7. Tasarruf – Ekonomi – Ekonomik Güç

1718 yılında III. Ahmed döneminde sadrazamlık görevini üstlenen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, devletin mali yapısını güçlendirmek amacıyla çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda hem yeniçeri ocağında hem de bürokratik kadrolarda personel sayısının azaltılmasıyla kamu giderlerinin düşürülmesi hedeflenmiş; ayrıca paranın değerinin düşürülmesi yoluyla hazine gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır. Kentlerde ve kırsalda yapılan kadastro sayımlarıyla yeni vergi kaynaklarının tespit edilmesi ise dönemin öne çıkan mali reformları arasında yer almıştır (Engin, 2016, s. 23). Burada dikkat çekici olan husus, tasarruf anlayışının yalnızca XVIII. yüzyılın mali politikalarıyla sınırlı kalmaması, aksine tarihsel

bir süreklilik göstermesidir. Nitekim Engin (2016, s. 32), III. Selim döneminde (1789–1807) mali disiplinin yeniden tesis edilmesi ve tasarruf ilkesinin güçlendirilmesiyle devletin kurumsal yapısının sağlamlaştırıldığını vurgulamaktadır. Kaynakların israf edilmeden, akılcı bir biçimde yönetilmesi hem mali istikrarı korumuş hem de devletin devamlılığını sağlayan temel bir prensip haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nde 16. yüzyıldan itibaren yabancılara tanınan kapitülasyonlar, zamanla ciddi ekonomik ve siyasi sorunlara yol açmıştır. Bu imtiyazların kaldırılması yönünde çeşitli girişimler yapılmış olsa da sonuç alınamamıştır. Ancak 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların tamamen ortadan kaldırılması, ekonomik bağımsızlık için tarihi bir kavşak noktası olmuştur (Engin, 2016, s. 125). Böylece Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte ekonomik egemenlik mücadelesinde bir süreklilik çizgisi ortaya çıkmıştır.

Ekonomik gücün milli güç unsurları arasındaki yeri, uluslararası ilişkilerde mali bağımsızlığın stratejik değerini de açığa çıkarmaktadır. Nitekim ekonomik istikrarın bozulduğu dönemlerde Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlara başvurulması, kapitülasyonların yarattığı dışa bağımlılığı hatırlatmaktadır. Türkiye’nin IMF borçlarını uzun yıllar boyunca ödemek zorunda kalması, ekonomik gücün devletlerin bağımsızlık kapasitesinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çerçevede ekonomik güç, yalnızca mali bir gösterge değil; aynı anda siyasi bağımsızlığın ve milli stratejinin en temel dayanaklarından biridir.

Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde de (Bkz. 1.İktisat Kongresi: 1923) tasarruf ilkesi ekonomik yönetimin esasları arasında yer almıştır. Günümüzde bu anlayışın devam ettiğini gösteren örneklerden biri, 2024/7 sayılı Tasarruf Tedbirleri Genelgesi'dir. Bu düzenleme ile kamu kurumlarına kaynakların etkin ve verimli kullanımı için sorumluluklar yüklenmiştir (2024/7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, 17 Mayıs 2024; Enerji, Petrol Medya, 2025). Böylece tasarruf ilkesi, yalnızca teknik bir mali uygulama değil; aynı zamanda Hz. Ömer'in "mum örneği"nde olduğu gibi ahlaki ve dini meşruiyet boyutu bulunan, tarihsel hafızada derin bir yer edinmiş toplumsal kültür açısından taşıdığı değerle dikkat çekmektedir.

Türk devlet geleneği incelendiğinde, ekonomik düzenin sağlanması amacıyla her dönemde çeşitli tedbirlerin alındığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) birlikte "Millî İktisat Politikası" benimsenmiş, Cumhuriyet'in ilanı ile ise ekonomik kalkınma doğrudan siyasal bağımsızlığın bir parçası olarak görülmüştür. 1923 İzmir İktisat Kongresi, bu yönelimin somut göstergesi olmuş; yakın dönem Türkiye ekonomisinin planlı bir çerçevede şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Engin, 2016, ss. 107–115). Cumhuriyet döneminde de ekonominin bir güç unsuru olarak konumlandırılması, mali yapının iyileştirilmesine ve daha verimli yönetilmesine yönelik politikaların sürekliliğini sağlamıştır (Boratav, 2011, ss. 40–55).

Tasarruf, ekonomi ve ekonomik güç arasındaki bağ, Türk devlet geleneğinde süreklilik arz eden bir olgudur. Osmanlı'da mali istikrarın

temel unsuru olan tasarruf anlayışı, Cumhuriyet döneminde ekonomik bağımsızlığın tesisinde stratejik bir araç haline gelmiştir. Kapitülasyonlardan Lozan’a, IMF ilişkilerinden günümüz mali tedbirlerine uzanan tarihsel çizgi, ekonomik bağımsızlık ile mali disiplinin birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede tasarruf, kaynakların etkin kullanımını sağlayarak dışa bağımlılığı sınırlandırırken; ekonomik bağımsızlık, bu ilkeyi ulusal stratejinin vazgeçilmez boyutu haline getirmiştir. Böylece ekonomi, milli güç unsurları içinde yalnızca mali değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik bir belirleyici olarak konumlanmıştır.

2.8. Halkla İletişim

Eserdeki bir diğer konu, halkla iletişim olgusunun tarihsel kökleridir. Osmanlı döneminde savaşlar sırasında gerçekleştirilen faaliyetlerin halka duyurulması amacıyla çeşitli propaganda yöntemleri kullanılmış; halkın güvenini kazanmış şahsiyetler bu süreçte etkin rol üstlenmiştir. Örneğin, itibarlı konumlarıyla tanınan Sekbanbaşılar, halkın moralini yüksek tutmak ve devletin söylemini desteklemek amacıyla propaganda faaliyetlerinde görevlendirilmiştir (Engin, 2016, ss. 50–55).

Kitapta bu örnekten hareketle halkla iletişimin günümüzde de önemini koruduğu görülmektedir. Başlangıçta basit propaganda araçlarıyla yürütülen kamuoyunu bilgilendirme faaliyetleri; zamanla halkla ilişkiler, basın çalışmaları, reklamcılık, imaj ve algı yönetimi, gündem oluşturma gibi aşamalardan geçerek, günümüzde “stratejik iletişim” adıyla kurumsallaşmış bir alan hâline gelmiştir. Bu alan

yalnızca devletlerin değil, özel sektörün de yoğun biçimde başvurduğu bir uygulama olmakta; yazılı ve görsel basının yanı sıra dijital ve sosyal medyanın etkin kullanımıyla yeni bir boyut kazanmıştır (Geçikli, 2020).

Engin'in stratejik iletişim konusundaki tespitleri, tarihsel süreklilik bağlamında dikkate değerdir. İlk Türk devletlerindeki toy toplantıları ve divan uygulamalarından Osmanlı'daki propaganda yöntemlerine, oradan da günümüzün dijital iletişim stratejilerine uzanan çizgi, devletlerin yalnızca askerî veya ekonomik güçle değil; aynı zamanda kamuoyunu yönlendirme, toplumsal meşruiyet üretme ve aidiyet duygusunu pekiştirme kapasitesiyle varlıklarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır.

2.9. Tarih Bilinci ve Milli Güç

Eserde ele alınan bir diğer tema, tarih eğitiminin milli güç unsurları içerisindeki konumudur. Türk eğitim tarihinde tarih dersleri ilk kez 1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile müfredata girmiştir. Başlangıçta hanedan merkezli bir tarih anlayışı öne çıkarken, II. Meşrutiyet döneminde bu yaklaşım yerini millî tarih anlayışına bırakmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra da bu çizgi sürdürülmüş; 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmış ve dil-tarih birliği esas alınmıştır. 1928'deki ilkökul kitapları bu anlayışın yansımalarını taşıırken, 1931'de kurulan Türk Tarih Kurumu ile devletin tarih anlayışı kurumsal bir boyut kazanmış, tarih kitaplarının hazırlanmasına özel önem verilmiştir.

Engin’e göre bu süreç, tarih eğitimi açısından bir “tarihi devamlılık” örneği olarak değerlendirilebilir (Engin, 2016, s. 104-107).

Milli güç; siyasi, askerî, ekonomik, nüfus, coğrafi, bilimsel, teknolojik, psiko-sosyal ve kültürel bileşenlerden meydana gelir. Bu unsurlar içinde kültürel güç, tarih bilincini kapsamı bakımından ayrı bir önem taşır. Tarih bilinci, bir toplumun kendi kimliğini tanıması, geçmiş deneyimlerden ders çıkarması ve gelecek vizyonunu oluşturması açısından vazgeçilmezdir. Bu nedenle tarih eğitimi, yalnızca geçmiş olayların aktarılmasıyla sınırlı bir ders değil; milli kimliğin inşasında, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında ve ülke gücünün pekiştirilmesinde stratejik bir araçtır.

Tarih dersleri bu yönüyle milli gücün kültürel temelini besleyen bir kaynak niteliği taşır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte tarih öğretiminin süreklilik göstermesi, devletin tarih bilincini stratejik bir unsur olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda genç kuşakların Mete Han’dan Sultan Alparslan’a, Osman Bey’den Fatih Sultan Mehmet’e ve Atatürk’e kadar uzanan tarihsel şahsiyetleri ve Anadolu’da kurulan Türk devletlerinin medeniyet mirasını öğrenmesi, milli bir sorumluluk olarak görülmelidir. Bugün de tarih eğitimi, genç nesillere kimlik kazandıran, ortak değerleri aktaran ve milli güç unsurlarının bütüncül yapısını destekleyen bir işlev görmektedir. Böylece tarih öğretimi, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarak hem kültürel devamlılığı hem de milli gücün sürdürülebilirliğini güvence altına almaktadır. Bu açıdan tarih eğitimi,

milli kimliğin inşasında ve toplumsal hafızanın canlı tutulmasında vazgeçilmez bir stratejik unsur olarak değerlendirilebilir.

2.10. Dış Ziyaret ve Dış Görevlerin Önemi

Eserde öne çıkan bir diğer tema, dış ziyaretlerin ve görevlerin devlet yöneticileri açısından taşıdığı işlevsel önemdir. Bu bağlamda 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Paris, Londra ve Viyana gibi Avrupa başkentlerine yaptığı seyahatler dikkat çekicidir. Abdülaziz, bu gezilerde gözlemlediği kurum ve uygulamaları Osmanlı'da uygulamaya gayret etmiş; böylece dış ziyaretlerin yalnızca diplomatik temaslarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda reform ve modernleşme sürecine ilham kaynağı olduğunu göstermiştir. Abdülaziz döneminde yenilikçi kimlikleriyle öne çıkan Mehmed Emin Âli Paşa (1815–1871) ve Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815–1869), sadrazamlık görevleri aracılığıyla Tanzimat'ın önde gelen devlet adamları olarak Batılılaşma, modernleşme ve dış politikada Osmanlı'ya yön vermişlerdir (Engin, 2016, s. 58; Beydilli, t.y.; Köprülü, 1996). Bu örnekler, dış ziyaretler sayesinde yalnızca siyasi ve diplomatik ilişkilerin gelişmediğini; aynı zamanda ekonomik, teknolojik ve toplumsal alanlarda da yeniliklerin ülkeye aktarılabildiğini göstermektedir.

Değerlendirme açısından ise, bu yaklaşım günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Devlet yöneticilerinin gerçekleştirdiği uluslararası ziyaretler; ticari iş birliklerinin geliştirilmesi, ülkenin dış temsil kapasitesinin artırılması, tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve başarılı uygulamaların ülke koşullarına uyarlanması açısından önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle eser, dış ziyaretlerin Osmanlı'dan

günümüze uzanan sürekliliğini ortaya koymakta ve modern diplomasi anlayışının kökenlerine ışık tutmaktadır.

Benzer şekilde, Türkiye'nin yurtdışı temsilcilikleri de aynı işlevi yerine getirmektedir. NATO bünyesindeki görevler ve çok uluslu tatbikatlar da bu işlevin modern bir yansımasıdır. Benim de NATO görevlerim sırasında şahit olduğum üzere, NATO'da görev yapan Türk personelinin elde ettiği tecrübeler, tatbikatlarda uygulanan yeni yöntemler ve temsilcilikler aracılığıyla raporlanan gelişmeler, yalnızca askeri alanda değil; idari, teknolojik ve stratejik boyutlarda da kurumsal yenilenmeye katkı sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar, NATO'nun bilgi yönetimi politikası (NIMP) ve "lesson learned-ders çıkarma" mekanizmalarıyla da örtüşmektedir (North Atlantic Council, 2007, pp 1-5).

Türk eğitim tarihinde de benzer bir eğilim göze çarpmaktadır. Yurt dışına öğrenci gönderme uygulaması ilk kez III. Selim döneminde başlamış, II. Mahmut ve Tanzimat yıllarında da sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise bu gelenek daha kurumsal bir çerçeveye kavuşmuş, gençlerin modern bilim ve teknikle donatılmaları için Avrupa'ya gönderilmeleri teşvik edilmiştir. Bu süreci sistematik hale getiren en önemli adım, 1929'da kabul edilen 1416 sayılı "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" olmuştur. Kanun; öğrenci seçimi, tahsil planları, finansman, denetim, mezuniyet sonrası zorunlu hizmet ve taahhütname esaslarını ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Almanya ve Fransa başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesine lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenci gönderilmiş; bu gençler

eğitimlerini tamamladıktan sonra devlet kurumlarında görev almış, özel sektörde girişimler kurmuş ya da akademide öncü roller üstlenmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk döneminde bu programdan yararlananlar arasında Enver Ziya Karal, Afet İnan, Cahit Sıtkı Tarancı ve Ekrem Akurgal gibi aydınlar öne çıkmaktadır (Ulu, 2014, ss. 521–522). Avrupa'da kazandıkları bilgi ve deneyimlerle yurda dönen bu kuşak, yalnızca kendi alanlarında öncü olmamış, aynı zamanda yeni nesillerin yetişmesine de önemli katkılar sunmuştur.

Sonuç olarak, 1416 sayılı Kanun, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde bilgi ve kültür transferini kurumsallaştırmış; günümüze kadar süregelen bir uygulamanın temelini atmıştır. Osmanlı'dan itibaren dış ziyaretler, yurtdışı görevler Cumhuriyet'in öğrenci gönderme politikaları ve NATO görevlerinde edinilen tecrübeler, Türkiye'nin modernleşme ve kurumsal gelişim sürecinde dış dünyadan bilgi ve deneyim aktarımının vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım bugün de devam etmektedir.

2.11. Önemli Tarihler

Eserde vurgulanan bir diğer husus, tarihî günlerin kolektif hafızadaki yeridir. 14 Mart, 23 Temmuz, 26 Ağustos gibi tarihler yalnızca belirli olayların yıl dönümleri değil, aynı zamanda tarihî devamlılığın sembolleri olarak ele alınmaktadır. Yazar, bu tür tarihlerin toplumsal hafızayı canlı tuttuğunu, milletlerin tarih bilincini güçlendirdiğini ve geçmiş ile bugün arasında bağ kurma işlevi gördüğünü belirtmektedir (Engin, 2016, s. 141-144). Bu bağlamda

önemli tarihler, sadece anma günleri değil, aynı zamanda tarihsel sürekliliğin kültürel kodları olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim Türk tarihinde aynı gün içinde farklı dönemlerde yaşanan olaylar, bu sürekliliği somut biçimde göstermektedir (Tarihi Günler Atatürk Takvimi, 2023):

14 Mart:1827’de II. Mahmud’un Tıbbiye-i Şahaneyi açtığı gün. Bugün Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır.

26 Ağustos: 1071’de Malazgirt Zaferi ile Anadolu Türklere açılmış, 1922’de Büyük Taarruz başlatılarak Kurtuluş Savaşı’nın kesin zafer süreci başlamıştır.

27 Ağustos: 1176’da Miryokefalon Savaşı ile Anadolu’nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiş, 1922’de Kurtuluş Savaşı’nda Afyon geri alınmıştır.

30 Ağustos: 1922’de Dumlupınar Meydan Muharebesi kazanılmış, 1924’ten itibaren bu tarih Zafer Bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır.

23 Nisan: 1920’de TBMM açılmış, 1929’dan itibaren ise 23 Nisan, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak ilan edilip bugüne dek kutlanmıştır.

29 Mayıs: 1453’te İstanbul’un Fethi gerçekleşmiş, 1913’te Babıali Baskını ile Osmanlı’da yönetim değişmiş, 2007–2009 yılları arasında ise aynı tarih Kosova’da NATO Güney Bölge Komutanlığı’nın teslim ve devir günü olarak sembolik bir anlam kazanmıştır.

10 Kasım: 1938’de Atatürk vefat etmiş, 1953’te naaşı Anıtkabir’e nakledilmiş ve bugün, bugüne dek kolektif hafızada derin bir anlam taşımaya devam etmiştir.

29 Ekim: 1923’te Cumhuriyet ilan edilmiş, bu tarih Cumhuriyet Bayramı olarak günümüze dek coşkuyla kutlanmıştır.

18 Mart: 1915’te Çanakkale Deniz Zaferi kazanılmış, 2015’te bu zaferin 100. yılı törenleri ulusal bir hafıza günü olarak kutlanmıştır.

20 Temmuz: 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış, 1974’te ise Kıbrıs Barış Harekâtı’nın başladığı gün olmuştur.

24 Temmuz: 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiş, 1923’te Lozan Antlaşması imzalanmış, 1924’te ise Takrir-i Sükûn Kanunu sonrası basının yeniden yayın hayatına dönmesi bu tarihe sembolik bir boyut kazandırmıştır.

Değerlendirme bakımından, bu tür tarihler yalnızca tarihsel olayların yıl dönümleri değil, aynı zamanda kolektif hafızanın sürekliliğini sağlayan semboller olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e ve günümüze kadar uzanan bu tarihî günler, milli kimliğin inşasında kolektif hafızanın rolünü ortaya koymakta; toplumsal dayanışmayı güçlendirerek milli gücün kültürel temellerini pekiştirmektedir.

2.12. Birlik ve Dirlik Mesajı

Kitapta öne çıkan bir diğer tema, birlik ve dirlik anlayışıdır. Engin’in vurguladığı üzere Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran nesil, “uzaydan gelmemiştir”; onlar, bin yılı aşkın süredir bu coğrafyada

varlığını sürdüren ve dünya tarihine yön veren bir milletin evlatlarıdır. Millî Mücadele’de bağımsız bir vatan bırakmak uğruna hayatlarını feda edenler, bu toprakların sıradan insanlarıydı; yazarın ifadesiyle “bizim babalarımız, annelerimiz, dedelerimiz ve ninelerimizdi.” Dolayısıyla Cumhuriyet’in kurucu kadroları ile Osmanlı toplumu arasında kökten bir kopuştan söz edilemez. Mustafa Kemal Atatürk’ün de bir Osmanlı paşası daha sonra Türkiye Cumhuriyeti Mareşalı olması, bu tarihsel devamlılığın en somut göstergesidir (Engin, 2016, ss. 146–147).

Bu yaklaşım, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişi bir ‘kesinti’ değil; tarihi mirasın dönüştürülerek modern bir devlet yapısına evrilmesi olarak değerlendirmektedir. Cumhuriyet, Osmanlı’nın doğrudan devamı olarak görülemez; ancak onun tarihsel ve toplumsal mirasından beslenerek, ulusal egemenlik ve modernleşme hedeflerini merkeze alan yeni bir siyasal yapılanma şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet hem tarihsel sürekliliğin hem de dönüşümün bir arada yaşandığı bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir.

Eserin verdiği birlik ve dirlik mesajı, günümüz Türkiye’si için de hayati anlam taşımaktadır. Zira tarihsel sürekliliği ön plana çıkaran bu perspektif, farklı ideolojik yaklaşımları aşarak toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir çerçeve sunmaktadır. Bu noktada Atatürk’ün 1935’te dile getirdiği şu söz, eserin ruhunu yansıtmaktadır:

“Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygusu ve yeteneklerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir ulusun en

yenilmez silâhı ve korunma aracıdır. Bu sebeple, Türk ulusunun yönetiminde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz ülküdür...” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1935, Cilt V, s. 573).

Bu bağlamda tarih bilinci ve milli kimlik, milli güç teorisinin kültürel unsuru içerisinde merkezi bir konuma sahiptir. Siyasi, askerî, ekonomik ve teknolojik güç unsurları, ancak güçlü bir kültürel zemin ve toplumsal birliktelik ile sürdürülebilir hale gelir. Tarih eğitimi ve tarihî sürekliliğe vurgu yapan birlik anlayışı, bu kültürel zemini güçlendirerek milli gücün bütünsel yapısını desteklemektedir. Dolayısıyla birlik ve dirlik mesajı, yalnızca geçmişi anlamak için değil; aynı zamanda Türkiye’nin gelecekteki stratejik kapasitesini belirleyen bir unsur olarak da değerlendirilebilir.

2.13. Milli Hassasiyetler

Türk devlet yöneticilerinin tarih boyunca en temel hassasiyetlerinden biri, vatan toprağının korunması olmuştur. Bu anlayış, farklı dönemlerde farklı liderlerin söylem ve uygulamalarında açıkça görülmektedir. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk, “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz*” sözleriyle vatanın bölünmez bütünlüğünü vurgulamıştır (Nutuk, 1927/1982, s. 30; Engin, 2016, s. 30). Benzer şekilde II. Abdülhamid, Osmanlı topraklarının korunması konusunda gösterdiği kararlılıkla öne çıkmış; Filistin’de toprak talep eden Yahudi göçmenlere karşı “*Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk milletindir*” ifadesini

kullanarak toprakların şahsi mülk değil, milletin ortak değeri olduğunu belirtmiştir (Engin, 2016, s. 31).

II. Mahmud'un uygulamaları da bu çerçevede dikkat çekicidir. Askerlere okuma-yazma öğretilmesini gündeme getiren ilk padişahlardan biri olmuş, böylece Cumhuriyet döneminde uzun süre devam eden “Ali Okulları” uygulamasının temellerini atmıştır (Engin, 2016, s. 43). Eğitim kadar dil konusundaki hassasiyet de önemlidir. II. Mahmud, 1838'de Galatasaray Tıp Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşmada Türkçe'nin ilim dili olması gerektiğini vurgulamıştır (Engin, 2016, s. 45). Bu anlayışın devamı olarak Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* adlı eserinde Türkçe'nin bilim dili olamayacağı yönündeki görüşlere karşı çıkmış; kaleme aldığı *Takvimü'l-Edvar* ile Türkçe'nin her bilim dalında kullanılabileceğini ortaya koymuştur (Engin, 2016, s. 47). Ziya Gökalp'in “*Güzel dil Türkçe bize, başka dil gece bize, / İstanbul konuşması en saf, en ince bize*” dizeleri de Türkçe'nin milli kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret etmektedir (Engin, 2016, s. 48). Atatürk de Türk diline dair şu sözleriyle bu hassasiyeti zirveye taşımıştır: “*Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yüceltmek için çalışır. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir... Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir*” (Engin, 2016, s. 48).

Eserde ayrıca Osmanlı modernleşme sürecinin önemli hukuki düzenlemelerine de yer verilmektedir. Islahat Fermanı (Engin, 2016, s. 35), Tanzimat Fermanı (Engin, 2016, s. 56), Vilayet Kanunu ve Taşra

İdaresi Kanunları (Engin, 2016, s. 62) devletin yapısal dönüşümünde temel metinler olarak öne çıkmıştır. II. Abdülhamid döneminde etkili olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikir akımları ise (Engin, 2016, ss. 80–83) günümüzde dahi siyasi tartışmalarda yankı bulmaya devam etmektedir.

Bu örnekler Türk devlet geleneğinde vatan, dil, eğitim ve hukuk gibi alanlardaki temel hassasiyetlerin tarihsel bir süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan bu çizgi, milli kimliğin ve toplumsal dayanışmanın korunmasında ortak değerlerin her dönemde yeniden üretildiğini kanıtlamakta; devletin kurumsal devamlılığını güçlendiren bir kültürel miras olarak işlev görmektedir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Prof. Dr. Vahdettin Engin’in *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarihi Devamlılık* adlı eseri, Türk tarih yazımında sıkça görülen “kopuş” ve “devrim” merkezli yaklaşımlara karşılık, süreklilik perspektifini güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Engin’e göre Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş, tek yönlü bir kesinti değil; kurumsal, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla süregelen bir değişim sürecidir. Bu bağlamda eser, dil ve eğitimden güvenlik politikalarına; ekonomik güçten tarih öğretimi, toplumsal birlik ve ulusal kimliğe kadar pek çok alanda tarihî sürekliliği somut örneklerle ele almaktadır.

Eserde özellikle Türk tarihinin ideolojik okumalarla parçalı hale getirilmesine dikkat çekilmektedir. Osmanlı’yı kusursuz bir dönem olarak gören ve Cumhuriyet’i sorunların kaynağı şeklinde niteleyen yaklaşım ile Osmanlı’yı karanlık, Cumhuriyet’i mutlak bir başlangıç

kabul eden bakış açısı, tarihî gelişimi bütüncül biçimde kavramayı engellemektedir. Engin, bu iki uç yaklaşımın yerine, Türklerin yüzyıllar boyunca uzun soluklu devletler kurduğunu, Anadolu merkezli siyasi varlıklarını kesintisiz sürdürdüklerini ve Osmanlı ile Cumhuriyet'in bu sürekliliğin farklı evrelerini temsil ettiğini ileri sürmektedir.

Değerlendirme bağlamında eser üç boyutuyla öne çıkmaktadır:

- **Yöntemsel Katkı:** Eser, ideolojik tek yanlılıktan uzak durarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini karşılıklı etkileşim ve dönüşüm bağlamında ele almakta, böylece tarihsel gelişimi daha bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

- **Akademik Katkı:** Yönetim-liyakat, güvenlik, ekonomi, tarih eğitimi, vatan, bayrak ve kültür gibi alanlarda süreklilik unsurlarını vurgulayarak Türk modernleşmesinin çok boyutlu bir perspektifle anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte örneklerin artırılması ve sadece olumlu yönlerin değil, tarihî hataların ve yanlışlıkların da ele alınması, eserin akademik derinliğini güçlendirebilirdi.

- **Toplumsal Katkı:** Osmanlı ile Cumhuriyet arasında keskin bir kopuş bulunmadığını, aksine tarihsel bir devamlılığın varlığını öne çıkararak toplumsal hafızada birleştirici bir tarih bilincinin gelişmesine hizmet etmektedir. Bu yaklaşım, günümüzde ulusal kimliğin, birlik ve dayanışmayı pekiştirme yönünden kayda değer bir rol üstlenmektedir.

Eserin güçlü yönlerinin yanı sıra geliştirmeye açık yönleride mevcuttur. Çalışmada kullanılan örneklerin ve başvuru kaynakların sınırlı tutulması ile toplumsal yaşam, uluslararası ilişkiler, kültürel

dönüşüm, laiklik, mali-idari denetim, bilimsel kurumların sürekliliği, eğitimde yenilikçi açılımların eksikliği, sanayi ve ekonomide dışa bağımlılık, reformların parçalı ve gecikmeli uygulanması, yönetsel hatalar gibi temaların kısıtlı düzeyde incelenmesi konu kapsamını daraltmaktadır. Eserde benimsenen olumlu ve yapıcı anlatım dili değerli bir katkı olmasına rağmen; tarihin yalnızca başarılarla değil, aynı zamanda hatalarla da biçimlendiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, hataların incelenmesi ve bunlardan ders çıkarılması; tarih bilincinin gelişmesi, millî gücün sağlam temellere oturması ve geleceğe yönelik daha sağlıklı stratejiler oluşturulması açısından en az başarıların vurgulanması kadar önemlidir.

Sonuç olarak eser, yalnızca tarihçiler için değil; siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi gibi disiplinler açısından da çıkarımlar barındırmaktadır. Tarihî süreklilik vurgusu, geçmişin daha doğru anlaşılmasını, bugünün daha sağlıklı değerlendirilmesini ve geleceğe yönelik stratejilerin daha sağlam temeller üzerinde şekillendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca bu konuda yapılacak daha derinlemesine çalışmaların toplumda karşılıklı anlayışı güçlendireceği, milli gücü oluşturan kültürel değerleri pekiştireceği ve birlik beraberlik duygusunu daha da sağlamlaştıracığı düşünülmektedir. Çok boyutlu ve sürekli değişen bir güvenlik ortamında birlik ve dayanışma yönüyle eser, hem akademik çevrelere hem de geniş okuyucu kitlesine bu konunun önemini hatırlatmakta ve dikkatleri bu alana yöneltmektedir.

KAYNAKÇA

- Ágoston, G. (2005). *Guns for the Sultan: Military power and the weapons industry in the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.
- Atatürk, M. K. (2011). *Askerî talim ve terbiye hakkında görüşler*. Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.
- Ataturktoday.com. (2023). *Tarihi günler takvimi*. Atatürk Takvimi. <https://ataturktoday.com/Takvim/TarihiGunler.htm>
- Bayat, A. (1986). *Strateji ve millî güvenlik*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Beydilli, K. (t.y.). Âlî Paşa, Mehmed Emin (1814–1871). In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-pasa-mehmed-emin>.
- Boratav, K. (2011). *Türkiye iktisat tarihi 1908–2009* (14. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cumhurbaşkanlığı Genelgesi. (2024, 17 Mayıs). *Tasarruf tedbirleri konulu 2024/7 sayılı genelge*. Resmî Gazete.
- Enerji, Petrol Medya. (2025, 19. Mart). *Tasarruf tedbirleri ve kamu yönetimi üzerine değerlendirmeler*. Ankara: Enerji ve Petrol Medya Yayınları.
- Engin, V. (2016). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihi devamlılık* (2. bs.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Engin, V. (2016). *Osmanlı iktisat tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Ersan, M., & Alican, M. (2013). *Osmanlı'dan önce onlar vardı: Türkiye Selçukluları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Geçikli, F. (2020). Stratejik iletişim yönetimi. *Akademik Akıl*.
<https://www.akademikakil.com/stratejik-iletisim-yonetimi/fatmagecikli/>
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300–1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2013). *Osmanlı'dan günümüze Ortadoğu'da milliyetçilik ve modernleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1996). Fuad Paşa, Keçecizâde (1815–1869). In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuad-pasa-kececizade>
- Pulathaneli, C. (2009). Takiyüddin'in Pera'daki gözlemevi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science)*, 10(2), 115–129.
- Shaw, S. J. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, revolution, and republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şakul, K. (2014). *Osmanlı'da İbrahim Müteferrika ve matbaanın serüveni*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Şehir Hatları. (t.y.). *Tersane-i Amire*. Şehir Hatları.
<https://sehirhatlari.istanbul.tr/sirketi-hayriye/tersanei-amire-396>
- Tarçın, U. (2016). Kosova dağlarında yankılanan Çanakkale Türküsü. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, (428), 26–31.
- Tarçın, U. (2025). Karmaşık tehditler karşısında Türkiye’nin millî güç ve strateji kullanımı. *TESAM Akademi Dergisi*, 12(2), 943–972.
<https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1688234>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2024, 17 Mayıs). 2024/7 sayılı tasarruf tedbirleri genelgesi. Resmî Gazete.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- Türk Tarih Kurumu Yayınları. (1935). *Pirî Reis haritası hakkında izahnâme* (I. Dizi, Sayı: 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
<https://ttk.gov.tr/piri-reis-haritasi-hakkinda-izahname/>
- Ulu, C. (2014). 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulamaları. *Tarih Okulu Dergisi (JOHS)*, 7(17), 495–525.
<https://doi.org/10.14225/Joh424>
- Nizamülmülk. (1999). *Siyasetnâme* (M. A. Köymen, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- North Atlantic Council. (2007, December 11). *The NATO information management policy* (C-M (2007)0118). NATO, Brussels.
- Tekin, T. (1995). *Orhun yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Millî Savunma Bakanlığı. (t.y.). *Fırat Kalkanı Harekâtı*.
<https://www.msb.gov.tr/FiratKalkani>

BÖLÜM 3

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE GAZZELİ MEMURLAR

Dr. Elif SOYLU

GİRİŞ

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde yer alan biyografik özetler, memurların devlet hizmetine girişlerinden önce doldurdıkları “tercüme-i hâl varakası” başta olmak üzere, çeşitli resmî belgeler esas alınarak hazırlanmıştır. (Bilirli, 2020) Memur kayıtlarının tamamen düzenli bir şekilde tutulması durumu Osmanlı bürokratik sisteminin gelişmesiyle ilişkilendirilmektedir. (Bilirli, 2024) İlk kez II. Abdülhamid döneminde oluşturulmaya başlanan *Sicill-i Ahvâl* defterleri, Osmanlı memurlarına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşmada temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu defterlerin tutulmasına, II. Abdülhamid’in talimatıyla, Ahmed Cevdet Paşa’nın nazırlığı döneminde 5 Şubat 1879 tarihinde kurulan *Sicill-i Ahvâl Komisyonu* tarafından başlanmıştır. Bu kayıtlar, memurların yalnızca temel kimlik bilgilerini değil; aynı zamanda sosyal ve mesleki geçmişlerine dair oldukça ayrıntılı veriler sunmaktadır. Defterlerde, memurun adı, baba adı ve varsa babasının mesleği ile lakabı gibi ailevi bilgiler; doğum tarihi ve yeri, eğitim gördüğü kurumlar, özel olarak aldığı dersler, dil becerileri ve okuryazarlık durumu gibi kültürel sermayeye işaret eden unsurlar; kamu görevine başlama tarihi, görev sürecindeki yükselme,

ceza, ödöl ve terfi bilgileri gibi ayrıntılar yer almaktadır. (Sarıyıldız, 2009 ; Ekmekci, 2022) Bu defterlerde, memurun bağılı bulunduğı kurumun yetkili amirinin yaptığı değerdendirmeler de kayıt altına alınmıştır. Böylece *Sicill-i Ahvâl* defterleri, yalnızca memurun kişisel ve mesleki geçmişine dair bilgileri değıl; aynı zamanda kamu hizmetindeki seyri, görev ahlâkı, liyakati ve kurum içi itibarı gibi nitelikleri de yansıtan bir belge niteliğı taşımaktadır.

Osmanlı Döneminde Gazze

Gazze kazası Yavuz Sultan Selim döneminde Filistin ve Suriye'nin alınmasıyla 25 Eylül 1517 tarihinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. O dönemde Gazze, Şam'a bağılı kalmaya devam etmiştir. XVI. Yüzyılda Gazze nüfusu 13.964 iken Evliya Çelebi'nin aktardığına göre XVII. Yüzyılda bölgede 1300 ev 600 dükkân 11 cami 2 hamam 1 bulunmaktadır. Bölgede 2 adet kilisenin bulunmasının yanında bölge halkının Arapça, Türkçe ve Yunanca konuştuğı bilinmektedir. (Yalçınkaya, 2006)

Gazze, Osmanlı döneminde Süveyş Kanalı açılmadan önce Suriye, Mısır ve Anadolu'dan gelen hac ve ticaret yollarının birleşme noktası olduğı, Mekke'den gelen tüccarların sıklıkla uğradığı yer olduğı için stratejik olarak önemini her zaman korumuş ve hareketli bir bölge olmuştur.(Bilge, 1996) XVII. yüzyılda ise bölgede Arap isyanları görölmüş ve Osmanlı-Rus savaşı (1768-1774) sırasında Rusların etkisiyle ayaklanmalar yaşanmış fakat Cezayirli Hasan Paşa'nın çabalarıyla ayaklanmalar bastırılmıştır. Bu tarihten sonra bölgede ufak tefek ayaklanmalar yaşansa da Gazze Birinci Dünya Savaşı'na (1914-

1918) kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.(Yalçınkaya, 2006) Savaş döneminde ise İngiltere, stratejik olarak önemli bir konumda olan Gazze’yi ele geçirmek istemiş ve üç adet çatışma yaşanmıştır. 1917 yılında ise İngiltere sömürgecilik faaliyetleri için Gazze’yi ele geçirmiş ve böylece 400 yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalan Gazze kaybedilmiştir. (Kemal, 2014)

Gazze, Akdeniz Bölgesi’nde yer alıp yüz ölçümü 363 km²’dir. Mısır ve Suriye arasında bulunduğu için stratejik önemini daima korumuştur. Ancak Osmanlı döneminde Gazze bölgesi Remle ve Gazze olarak iki ayrı bölgeden oluştuğu için verilen yüzölçümü günümüz sınırlarıyla uyuşmamaktadır. Bölge ılıman iklime sahip olmakla birlikte kışları ılıman yazları sıcak ve kurak geçmektedir. (Yalçınkaya, 2006)

1. Gazzeli Memurların Doğum Tarihi ve Yeri

Bu bölümde Osmanlı döneminde Gazzeli 20 memurun doğum tarihleri ve doğum yerlerine yer verilmiştir. Gazzeli memurların birkaç kişi dışında tamamı Gazze’de doğmuş diğerleri ise Gazze merkezde ya da Filistin’e bağlı yerlerde doğmuşlardır. Memurların doğdukları aylar belirtilmediği için genellikle verilen yıllar arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Bahsedilen memurlar Salim Efendi, Mehmed Rüşdü Efendi, Mihail Saya Efendi, Beşare Selim Efendi, Davud Efendi, Hüseyin Hüsnü Efendi, Mehmed Efendi, Hanna Ferec Efendi, Mehmed Haşim Efendi, Said Efendi, Muhiddin Fehmi Efendi, Talib Efendi, Mehmed Said Efendi Nezirzâde, Yusuf Efendi, Mehmed Kemal Bey, Ali Rıza Efendi, Mustafa Efendi, İbrahim Fevzi Efendi, Mehmed Nasreddin Efendi’dir. Gazzeli Memurların doğum yıllarına

bakıldığında memurların 1835 yılından başlayarak 1890 yılına kadar doğdukları görülmektedir. Memurların doğum yılları ve yerleri aşağıdaki tablo 1’de verilmiştir.

Sıra	Memurun Adı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri
1	Salim Efendi	1835/1836	Gazze
2	Mehmed Rüşdü Efendi	1839/1840	Gazze
3	Mihail Saya Efendi	1860/1861	Gazze
4	Beşare Salim Efendi	1862/1863	Gazze
5	Davud Efendi	1864/1865	Gazze
6	Hüseyin Hüsnü Efendi	1865/1866	Gazze
7	Mehmed Efendi	1870/1871	Yafa
8	Hanna Ferec Efendi	1872/1873	Gazze
9	Mehmed Haşim Efendi	1875-1876	Kudüs
10	Mehmed Tahir Efendi	1875-1876	Gazze
11	Said Efendi	1876-1877	Gazze
12	Muhiddin Fehmi Efendi	1878	Kudüs
13	Talib Efendi	1880-1881	Gazze
14	Mehmed Said Efendi Nezirzade	1882	Gazze
15	Yusuf Efendi	1885/1886	Gazze
16	Mehmed Kemal Bey	1886/1887	Hayfa
17	Ali Rıza Efendi	1886/1887	Yafa

18	Mustafa Efendi	1890/1891	Gazze
19	İbrahim Fevzi Efendi	1887/1888	Kudüs
20	Mehmed Nasreddin Efendi	1890/1890	Gazze

Tablo 1: Gazzeli Memurların Doğum Tarihi ve Yeri (BOA, DH.SAİDd., 189/25. ; BOA, DH.SAİDd., 145/469 ; BOA, DH.SAİDd., 164/161 ; BOA, DH.SAİDd., 155/217 ; BOA, DH.SAİDd., 184/72 ; BOA, DH.SAİDd., 191/180 ; BOA, DH.SAİDd., 144/377 ; BOA, DH.SAİDd., 124/21 ; BOA, DH.SAİDd., 179/333 ; BOA, DH.SAİDd., 172/194 ; BOA, DH.SAİDd., 90/379 ; BOA, DH.SAİDd., 99/169 ; BOA, DH.SAİDd., 132/13 ; BOA, DH.SAİDd., 138/237 ; BOA, DH.SAİDd., 153/141 ; BOA, DH.SAİDd., 30/85 ; BOA, DH.SAİDd., 7/453 ; BOA, DH.SAİDd., 139/35 ; BOA, DH.SAİDd., 58/69 ; BOA, DH.SAİDd., 86/183 ; BOA, DH.SAİDd., 179-333 ; BOA, DH.SAİDd., 2/874.)

2. Gazzeli Memurların Baba Adı ve Babalarının Meslekleri

Aşağıdaki tablo 2’de yer alan Gazzeli Osmanlı memurların baba adları ve meslekleri, bu kişilerin genellikle toplumda saygın konuma sahip, eğitilmiş ve bürokrasiyle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan ailelerden geldiklerini göstermektedir. "Efendi", "Ağa", "Şeyh", "Hacı" gibi unvanlar, bu ailelerin dini, sosyal veya idari itibara sahip olduklarını ortaya koyarken, babaların mal müdürü, nüfus memuru, belediye kâtipi, gümrük memuru, imam, binbaşı ya da kâtip gibi mesleklerde görev almış olmaları, taşra bürokrasisinin önemli bir kısmının yerel seçkinler eliyle yürütüldüğüne işaret etmektedir. Bunun yanında, tacir kökenli bir memurun bulunması, ticaret erbabı ailelere mensup kişilerin de yer alabildiğini göstermektedir. Baba mesleği belirtilmeyen durumlar ise ya ailenin yerel itibarıyla bilinirliğine ya da kayıt eksikliklerine işaret edebilir.

Sıra	Memurun Adı	Baba Adı	Mesleği
1	Salim Efendi	Ude Ferruh Efendi	Belirtilmemiş
2	Mehmed Rüşdü Efendi	Ömer Ağa	Kaymakam
3	Mihail Saya Efendi	Yakub Ağa	Tacir
4	Beşare Salim Efendi	Uda Ferruh Efendi	Belirtilmemiş
5	Davud Efendi	Süleyman Efendi	Belirtilmemiş
6	Hüseyin Hüsnü Efendi	Hacı Hasan Ağa	Kara Gümrüğü Memuru
7	Mehmed Efendi	Abdüsselam Efendi	Nüfus Memuru
8	Hanna Ferec Efendi	Gali Efendi	Kâtip
9	Mehmed Haşim Efendi	Musa Efendi	Mal Müdürü
10	Mehmed Tahir Efendi	Tahir Efendi	Belirtilmemiş
11	Said Efendi	Mahmud Efendi Cibali	Belirtilmemiş
12	Muhiddin Fehmi Efendi	Şeyh Mahmud Efendi	Cami-i Kebir-i Ömerî İmamı
13	Talib Efendi	Reyiszâde Seyyid Tahir Efendi	Belirtilmemiş
14	Mehmed Said Efendi Nezirzâde	Mehmed Ağa	Mülazım

15	Yusuf Efendi	Bekir Sıdkı Efendi	Binbaşı
16	Mehmed Kemal Bey	Ahmed Bey	Mal Müdürü
17	Ali Rıza Efendi	Mahmud Hakkı Efendi	Mal Müdürü
18	Mustafa Efendi	Reyiszâde Enis Efendi	Mutasarrıf
19	İbrahim Fevzi Efendi	Halil Fuad Efendi	Belediye Kâtibi
20	Mehmed Nasreddin Efendi	Veysel Efendi	Telgraf Müvezzi Vekili

Tablo 2: Gazzeli Memurların Baba Adı ve Babalarının Meslekleri (BOA, DH.SAİDd., 189/25. ; BOA, DH.SAİDd., 145/469 ; BOA, DH.SAİDd., 164/161 ; BOA, DH.SAİDd., 155/217 ; BOA, DH.SAİDd., 184/72 ; BOA, DH.SAİDd., 191/180 ; BOA, DH.SAİDd., 144/377 ; BOA, DH.SAİDd., 124/21 ; BOA, DH.SAİDd., 179/333 ; BOA, DH.SAİDd., 172/194 ; BOA, DH.SAİDd., 90/379 ; BOA, DH.SAİDd., 99/169 ; BOA, DH.SAİDd., 132/13 ; BOA, DH.SAİDd., 138/237 ; BOA, DH.SAİDd., 153/141 ; BOA, DH.SAİDd., 30/85 ; BOA, DH.SAİDd., 7/453 ; BOA, DH.SAİDd., 139/35 ; BOA, DH.SAİDd., 58/69 ; BOA, DH.SAİDd., 86/183 ; BOA, DH.SAİDd., 179-333 ; BOA, DH.SAİDd., 2/874.)

Gazzeli memurlardan Mihail Saya Efendi ve Hanna Fereç Efendi'nin babalarının Rum milletinden, Salim Efendi'nin babasının ise katolik milletinden olduğu kaydedilmiştir. Diğer memurların babalarının hangi milletten olduğu bilgisine yer verilmemiştir.

3. Gazzeli Memurların Eğitim Gördükleri Okullar ve Aldıkları Dersler

Gazzeli memurların eğitim geçmişlerine bakıldığında, çoğunluğunun temel eğitimini sıbyan mektebinde aldığı, ardından ibtidai ve rüşdiye mekteblerinde eğitimlerine devam ettiği görülmektedir. Eğitim süreçlerinde Arapça ve Türkçe derslerin ağırlıklı olması, yaşadıkları coğrafyada konuşulan dillerin bu diller olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bazı memurların ise daha ileri düzeyde, askerî veya tıbbi eğitim veren okullara devam ettiği; örneğin Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye, Mekteb-i Tıbbiye veya İdadi mektepleri gibi kurumlarda eğitim gördükleri dikkat çekicidir.

Bu durum, Gazzeli memurların sadece temel eğitimle sınırlı kalmadığını göstermektedir. Ayrıca, Fransızca gibi yabancı dillerin bazı memurların eğitiminde yer alması, dönemin modernleşme hareketlerinin ve Osmanlı'nın çok dilli bürokratik yapısının bir yansımasıdır. Gazzeli memurların okudukları okullar ve aldıkları dersler aşağıda tablo 3'te belirtilmiştir.

Sıra	Memurun Adı	Eğitim Gördükleri Okullar ve Dersler
1	Salim Efendi	İsevî Mektebi
2	Mehmed Rüşdü Efendi	Halep ve Ayıntap Mektepleri, Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri
3	Mihail Saya Efendi	Rum Mekteb-i İdadisinde Arapça ve Türkçe dersleri
4	Beşare Salim Efendi	Sıbyan Mektebi
5	Davud Efendi	Gazze Rum mektebi, Arapça ve Türkçe dersler
6	Hüseyin Hüsnü Efendi	Mahalle mektebi, iptidai ve rüşdiye mektepleri, Arapça ve Türkçe dersler
7	Mehmed Efendi	Sıbyan Mektebi ilmiye, rüşdiye mektebi mürettep dersler
8	Hanna Ferec Efendi	İptidai mektebi Arapça ve Türkçe dersler
9	Mehmed Haşim Efendi	İptidai mektebi, Kudüs-ü Şerif mektebi, Askerî İdadî ve Tıbbiye Mektebi, Arapça, Türkçe ve Fransızca dersler
10	Mehmed Tahir Efendi	Sıbyan mektebi, Rüşdiye mektebi, Türkçe ve Arapça dersler
11	Said Efendi	İptidai mektebi, rüşdiye mektebi, ilim ve tıbbiye dersleri, Arapça ve Türkçe dersler
12	Muhiddin Fehmi Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi, Arapça ve Türkçe dersler

13	Talib Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi, Türkçe ve Arapça dersler
14	Mehmed Said Efendi Nezirzâde	Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye, Mekteb-i Tıbbiye
15	Yusuf Efendi	Bağdat Dersaadet Mektebi, Rüşdiye Askeri Mektebi, Mekteb-i İdadi, Fransızca dersler
16	Mehmed Kemal Bey	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi, Beyrut İdadi Mektebi, Türkçe ve Arapça dersler
17	Ali Rıza Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi, Hitabet, Coğrafya ve Türkçe dersleri
18	Mustafa Efendi	İptidai Mektebi, Rüşdiye Mektebi
19	İbrahim Fevzi Efendi	Kudüs-ü Şerif İptidai ve İdadi Mektepleri
20	Mehmed Nasreddin Efendi	Gazze İptidai Mektebi

Tablo 3: Gazzeli Memurların Okudukları Okullar ve Aldıkları Dersler BOA, DH.SAİDd., 189/25. ; BOA, DH.SAİDd., 145/469 ; BOA, DH.SAİDd., 164/161 ; BOA, DH.SAİDd., 155/217 ; BOA, DH.SAİDd., 184/72 ; BOA, DH.SAİDd., 191/180 ; BOA, DH.SAİDd., 144/377 ; BOA, DH.SAİDd., 124/21 ; BOA, DH.SAİDd., 179/333 ; BOA, DH.SAİDd., 172/194 ; BOA, DH.SAİDd., 90/379 ; BOA, DH.SAİDd., 99/169 ; BOA, DH.SAİDd., 132/13 ; BOA, DH.SAİDd., 138/237 ; BOA, DH.SAİDd., 153/141 ; BOA, DH.SAİDd., 30/85 ; BOA, DH.SAİDd., 7/453 ; BOA, DH.SAİDd., 139/35 ; BOA, DH.SAİDd., 58/69 ; BOA, DH.SAİDd., 86/183 ; BOA, DH.SAİDd., 179-333 ; BOA, DH.SAİDd., 2/874.

4. Gazzeli Memurların Bildikleri Diller

Sicill-i Ahvâl kayıtları incelendiğinde, Gazzeli memurların büyük çoğunluğunun Arapça ve Türkçe bildiği, bunun yanında az sayıda

memurun Fransızca ve Farsça gibi başka dilleri de bildiği görülmektedir. Nitekim Mehmed Haşim Efendi ve Yusuf Efendi'nin Fransızca, Mehmed Rüşdü Efendi'nin ise Farsça bilgisi Tanzimat sonrası dönemde devlet memurlarından beklenen çok dilli yetkinliğin bir yansımasıdır. Beşare Selim Efendi, İbrahim Fevzi Efendi, Mustafa Efendi, Mehmed Nasreddin Efendi, Mehmed Said Efendi Nezirzâde ve Mehmed Efendi'nin bildiği dillere dair herhangi bir kayıt bulunmaması ya belgelerdeki eksikliklerden ya da bu bilginin kayda değer görülmemesinden kaynaklanmış olabilir. Genel tablo değerlendirildiğinde, Gazzeli memurların büyük kısmının çift dilli (Arapça-Türkçe) olduğu, ancak küçük bir kesimin Fransızca ya da Farsça gibi ek dillerle bu yetkinliklerini genişlettiği anlaşılmaktadır. Bu çok dillilik, memurların görev yaptıkları bölgenin çok dilli yapısıyla ve Osmanlı idaresinin iletişimsel gereksinimleriyle doğrudan ilişkilidir. Gazzeli memurların bildikleri diller aşağıdaki tablo 4'te gösterilmiştir.

Sıra	Memurun Adı	Bildiği Diller
1	Salim Efendi	Türkçe ve Arapça
2	Mehmed Rüşdü Efendi	Arapça, Farsça ve Türkçe
3	Mihail Saya Efendi	Arapça ve Türkçe
4	Beşare Salim Efendi	Belirtilmemiş
5	Davud Efendi	Arapça ve Türkçe
6	Hüseyin Hüsnü Efendi	Arapça ve Türkçe

7	Mehmed Efendi	Belirtilmemiş
8	Hanna Ferec Efendi	Arapça ve Türkçe
9	Mehmed Haşim Efendi	Arapça, Türkçe ve Fransızca
10	Mehmed Tahir Efendi	Türkçe ve Arapça
11	Said Efendi	Arapça ve Türkçe
12	Muhiddin Fehmi Efendi	Arapça ve Türkçe
13	Talib Efendi	Türkçe ve Arapça
14	Mehmed Said Efendi Nezirzâde	Belirtilmemiş
15	Yusuf Efendi	Fransızca ve Türkçe
16	Mehmed Kemal Bey	Türkçe ve Arapça
17	Ali Rıza Efendi	Türkçe (başka hangi dilde eğitim aldığı belirtilmemiştir)
18	Mustafa Efendi	Belirtilmemiş
19	İbrahim Fevzi Efendi	Belirtilmemiş
20	Mehmed Nasreddin Efendi	Belirtilmemiş

Tablo 4: Gazzeli Memurların Bildikleri Diller BOA, DH.SAİDd., 189/25. ; BOA, DH.SAİDd., 145/469 ; BOA, DH.SAİDd., 164/161 ; BOA, DH.SAİDd., 155/217 ; BOA, DH.SAİDd., 184/72 ; BOA, DH.SAİDd., 191/180 ; BOA, DH.SAİDd., 144/377 ; BOA, DH.SAİDd., 124/21 ; BOA, DH.SAİDd., 179/333 ; BOA, DH.SAİDd., 172/194 ; BOA, DH.SAİDd., 90/379 ; BOA, DH.SAİDd., 99/169 ; BOA, DH.SAİDd., 132/13 ; BOA, DH.SAİDd., 138/237 ; BOA, DH.SAİDd., 153/141 ; BOA, DH.SAİDd., 30/85 ; BOA, DH.SAİDd., 7/453 ; BOA, DH.SAİDd., 139/35 ; BOA, DH.SAİDd., 58/69 ; BOA, DH.SAİDd., 86/183 ; BOA, DH.SAİDd., 179-333 ; BOA, DH.SAİDd., 2/874.

5. Gazzeli Memurların Görev Yaptıkları Kurumlar

Gazzeli memurların görevleri ve görev yerlerine ilişkin sicil kayıtları incelendiğinde, bu kişilerin Osmanlı taşra ve merkez bürokrasisinde oldukça çeşitli ve önemli mevkilerde görev yaptıkları görülmektedir. Özellikle Mehmed Rüşdü Efendi gibi bazı memurların uzun ve karmaşık bir memuriyet geçmişine sahip olduğu, farklı vilayetlerde defterdarlıktan istinaf mahkemesi reisliğine kadar birçok üst düzey görevde bulunduğu dikkat çekmektedir. Gazze merkezli görevlerde ise telgraf, posta, malî işler, adliye, belediye ve evkaf gibi farklı idari alanlarda hizmet verildiği görülmektedir. Mihail Saya Efendi, telgraf ve posta teşkilatında Gazze'den Beyrut'a kadar uzanan önemli görevlerde bulunmuş; Mehmed Haşım Efendi ise askerî tabip olarak Osmanlı ordusunda yer almıştır. Memurların çoğunluğu, Gazze ve çevresinde özellikle Gazze, Yafa, Kudüs ve Musul gibi bölgelerde görev yapmışlardır. Bu da onların taşrayla sınırlı kalmayıp, bazı durumlarda merkeze ya da diğer önemli vilayetlere atanabildiklerini göstermektedir. Bazı memurların yalnızca “kâtip” olarak kaydedilmesi veya görevlerinin belirtilmemesi ise ya kısa süreli ya da daha alt düzey memuriyetlerle sınırlı kaldıklarını düşündürmektedir. Genel olarak, Gazze'nin Osmanlı idari yapısı içinde aktif bir taşra merkezi olduğunu ve buradan yetişen memurların devletin çeşitli kademelerinde istihdam edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tablo 5'te Gazzeli memurların görev yerleri gösterilmiştir.

Sıra	Memurların Adı	Görevleri ve Görev Yerleri
1	Salim Efendi	Belirtilmemiştir
2	Mehmed Rüşdü Efendi	Defterdarlık, Meclis İkinci Katıplığı, Ferik Meclisi Kalemı, Zaptıye Teftiş Memurluğu, Dersaadet Zaptıye Tahkik Memurluğu, Dersaadet Hukuk Mahkemesi Baş Memurluğu, Diyarbekir ve Mamüretülaziz Vilayetleri Adliye Memurluğu, Bağdat Vilayeti İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Reayalığı, Suriye Vilayeti İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Riyaseti
3	Mihail Saya Efendi	Gazze Telgrafnamesi Muhabere Memurluğu, Telgraf ve Posta Müdürlüğü, Beyrut Telgraf ve Posta Merkezi Memurluğu
4	Beşare Salim Efendi	Rüsumat İdaresi Memur Vekaleti, Gazze Duyun-u Umumiye Memurluğu
5	Davud Efendi	Mal Müdürlüğü, Gazze Kazası Memurluğu
6	Hüseyin Hüsnü Efendi	Gazze Tahrirat Kalemı Memurluğu, Gazze Diyar-ı Umumi Memurluğu
7	Mehmed Efendi	Gazze Katıplığı, Yafa Nüfus Müdürlüğü, Kudüs-ü Şerif Sancağı Memurluğu
8	Hanna Ferec Efendi	Kâtip

9	Mehmed Haşim Efendi	Beşinci Alay Taburu Tabipliği
10	Mehmed Tahir Efendi	Muhasebe Katipliği
11	Said Efendi	Yafa Kazası Tahsildarlığı, Ziraat Bankası Sandığı Katipliği
12	Muhiddin Fehmi Efendi	Mahkeme Katipliği, Gazze Mal Müdürlüğü Vekaleti
13	Talib Efendi	Gazze Kazası Sandık Emanetçiliği
14	Mehmed Said Efendi Nezirzâde	Gazze Nakil Memurluğu, Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti Müdürlüğü
15	Yusuf Efendi	Ziraat Bankası Tahkik Katipliği
16	Mehmed Kemal Bey	Maliye Defteri Memurluğu
17	Ali Rıza Efendi	Ayasofya Posta Şubesi Memur Refakatliği, Telgraf ve Posta Nezareti Vazifesi
18	Mustafa Efendi	Gazze Kasabası Evkaf Müdürlüğü
19	İbrahim Fevzi Efendi	Gazze Belediye Kalemî Memurluğu, Ziraat Bankası Sandığı Müdürlüğü, Kudüs Evkaf Dairesi Masaruf Katipliği
20	Mehmed Nasreddin Efendi	Musul Telgraf Memurluğu, Gazze Telgraf Müdürlüğü

Tablo 5: Gazzeli Memurların Görevleri ve Görev Yerleri BOA, DH.SAİDd., 189/25. ; BOA, DH.SAİDd., 145/469 ; BOA, DH.SAİDd., 164/161 ; BOA, DH.SAİDd., 155/217 ; BOA, DH.SAİDd., 184/72 ; BOA, DH.SAİDd., 191/180 ; BOA, DH.SAİDd., 144/377 ; BOA, DH.SAİDd., 124/21 ; BOA, DH.SAİDd., 179/333 ; BOA, DH.SAİDd., 172/194 ; BOA, DH.SAİDd., 90/379 ; BOA, DH.SAİDd., 99/169 ; BOA, DH.SAİDd., 132/13 ; BOA, DH.SAİDd., 138/237 ; BOA, DH.SAİDd.,

153/141 ; BOA, DH.SAİDd., 30/85 ; BOA, DH.SAİDd., 7/453 ; BOA, DH.SAİDd., 139/35 ; BOA, DH.SAİDd.,58/69 ; BOA, DH.SAİDd., 86/183 ; BOA, DH.SAİDd., 179-333 ; BOA, DH.SAİDd., 2/874.

6. Gazzeli Memurların Biyografileri

6.1. Salim Efendi

Gazzeli Memurlardan olan Salim Efendi, Ude Ferruh Efendi'nin oğludur. 1835 yılında Gazze kazasında dünyaya gelmiştir. İlk okul bilgileri belirsiz olmakla birlikte Türkçe okur yazar olduğu bilinmektedir. Ulaştığımız belgede tam olarak hangi işle meşgul olduğu belirtilmemekle birlikte 1864/1865 yılları arasında iki yüz seksen beş kuruş maaşla iş hayatına girdiği, on yıl sonra üç yüz seksen kuruş maaş aldığı daha sonra ise maaşına zam yapılarak dört yüz kuruşa çıkarıldığı bilinmektedir. Hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir. (BOA, 179/333)

6.2. Mehmed Rüşdü Efendi

Ayıntap (Antep) Kaymakamı Zade Ömer Ağa'nın oğlu olan Mehmed Rüşdü Efendi 1839/1840 yıllarında Gazze'de dünyaya gelmiştir. Doğduğu ay ve gün belli olmadığı için tam olarak doğduğu sene bilinmemektedir. Gazze'de dünyaya geldikten sonra okul çağlarında Halep ve Ayıntap kazalarında bulunarak burada Arapça, Türkçe ve Fransızca eğitimi almıştır. Türkçe ve Arapça okur yazardır. 1858 yılında on sekiz yaşındayken iki yüz kuruş maaşla Halep'te defterdarlık görevinde bulunmuştur. 1861/1862 yılları arasında bu görevinden ayrılarak Zabıta memurluğuna geçmiştir. İki yıl sonra aynı yerde bin kuruş maaşla birinci sınıf teftiş memurluğu görevine getirilmiştir. Bir yıl sonra Zaptiye Tahkik Memurluğu görevine atanarak burada bin yedi yüz elli kuruş, iki yıl sonra iki bin kuruş maaş almıştır. 1870/1871

yıllarında Ceza Dairesi Başkanlığı görevine getirilmiş, iki yıl sonra ise iki bin altı yüz kuruş maaşla İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı görevine getirilmiştir. 1880 yılında ise yedi bin kuruş maaşla Diyarbakır ve Mamuretülaziz’de adliye memuru olarak görev yapmıştır. 1882 yılında Musul’da Adliye Mutasarrıflığına atanmış, iki yıl sonra Bağdat vilayeti İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı görevine getirilmiştir. 9 Mart 1896 yılında vefat etmiştir. Mehmed Rüşdü Efendi çeşitli görevlere tayin edilmiş ve görevlerinde başarılı olmuştur. Diyarbakır Valisi Sami Paşa, yazdığı belgede onun dürüst ve liyakat sahibi bir memur olduğunu aktarmıştır (BOA, 2/874).

6.3. Mihail Saya Efendi

Mihail Saya Efendi tüccar olan Yakup Ağa’nın oğludur. 1860/1861 yılında Gazze’de dünyaya gelmiştir. İlkokulu Rum mektebinde okumuş ve Arapça Türkçe okur yazar olduğu bilinmektedir. Henüz on altı yaşındayken ilk görevi olan Gazze Telgraf Müdürlüğü’ne üç yüz kuruş maaşla tayin edilmiştir. Daha sonra nedeni belirtilmemekle birlikte maaşı iki yüz seksen beş kuruşa düşürülmüş ardından beş yüz kuruş maaşla Suriye Telgraf Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir. Hasan Ali Bey tarafından onaylanan atamayla bir süre Beyrut Telgraf ve Posta Müdürlüğü’ne vekaleten görevde bulunmuştur. 27 Eylül 1894 tarihinde Selimiye Telgraf ve Posta Müdürlüğü’ne atanmış sonrasında daha önceki görev yerine dönerek üç yüz on üç kuruş maaşla çalışmaya başlamıştır. Bölge halkının söylentilerine göre Mihail Saya Efendi önemli görüşmeleri geç aktardığı için 9 Temmuz 1899 tarihinde görevden alınmıştır. Birkaç ay geçtikten sonra 1 Mayıs 1899 tarihinde

beş yüz kuruş maaşla Beyrut Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezine posta memuru olarak atanmıştır. Yaklaşık bir buçuk ay sonra maaşı beş yüz kuruşa çıkarılmıştır. Ölüm tarihi hakkında bilgi verilmemiştir. (BOA, 58/69)

6.4.Beşare Salim Efendi

Ferruh Efendi'nin oğlu olan Beşare Salim Efendi, 1862/1863 yılında Gazze'de doğmuştur. İlk öğrenimini sıbyan mektebinde almış daha sonra rüşdiye mektebine geçerek burada eğitim almıştır. İncelenen belgede tercüme yapacak kadar iyi düzeyde okur yazar olduğu belirtilse de hangi dilde tercüme yapabildiği bilgisi yer almamıştır. 1881 yılında on dokuz yaşında iken beş yüz kuruş maaşla Gazze'ye memur olarak atanmışsa da bazı sebeplerden dolayı bir süre sonra görevden alınmıştır. Sonrasında 1884 yılında üç yüz kuruş maaşla Rüşumat İdaresi'ne memur olarak atanmış ve ertesi yıl iki yüz altı kuruş maaş ile Gazze Duyun-u Umumiye'ye memur olarak atanmıştır. Bir sürede burada görev yaptıktan sonra 1886 yılında tekrar üç yüz kuruş maaşla Rüşumat İdaresi'ndeki görevine geri dönmüştür. Beyrut Rüşumat Nezareti'nden yazılan şerhe göre Beşare Salim Efendi liyakat sahibi, görevinde başarılı ve yetenekli bir memurdur. Bu durum Kudüs-ü Şerif Rüşumat Emaneti tarafından belgelenmiştir. Ne zaman öldüğü konusunda bilgi verilmemiştir. (BOA, 86/183)

6.5.Davud Efendi

Rum tebaasından olan Davud Efendi Süleyman Efendi'nin oğludur. 13 Nisan 1865 yılında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini

Gazze'deki Rum mektebinde tamamlayarak burada Arapça ve Türkçe dersler almıştır. On altı yaşında iken 1879 yılında Gazze'de tahrirat memuru olarak göreve başlamıştır. 1884 tarihinde maaşı iki yüz elli kuruşa çıkarılmıştır. 1889 yılında ise üç yüz kuruş maaşla Gazze Mal Müdürlüğü'ne müdür yardımcısı olarak atanmış fakat birkaç ay sonra bilinmeyen bir sebeple maaşı iki yüz seksen beş kuruşa düşürülmüştür.

16 Aralık 1890 tarihinde maaşı tekrar üç yüz kuruşa çıkarılmıştır. 22 Ağustos 1893 yılında aynı maaşla Gazze kazası yardımcılığı görevine getirilmiştir. Kudüs-ü Şerif'ten yazılan ve Maliye Nezareti'nden onaylanan yazıya göre Davud Efendi liyakat sahibi ve yetenekli bir memurdur. (BOA, 30/85)

6.6.Hüseyin Hüsnü Efendi

Kara Gümrük memuru Gazzeli Hacı Hasan Ağa'nın oğlu olan Hüseyin Hüsnü Efendi 1865/1866 yılları arasında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini mahalle mektebinde tamamladıktan sonra rüşdiye mektebine giderek burada Arapça ve Türkçe dersleri görmüş ve mezun olmuştur. 1879/1880 yılları arasında on dört yaşındayken stajyer olarak Gazze kalem memurluğu görevine getirilmiştir. 17 Kasım 1882 yılında iki yüz elli kuruş maaşla Yafa kazası tahrirat kâtibi görevinde bulunmuş fakat 10 Nisan 1893 yılında görevinden istifa etmiş ve 3 Temmuz 1894 yılında dört yüz kuruş maaşla Gazze diyar-ı umumî memuru olarak atanmıştır.

Hüseyin Hüsnü Efendi 12 Mart 1896 yılında Osmanlı Duyun-u Umumiye memurluğuna başvurmuş fakat başvurunun sonucu

belirtilmemiştir. Beyrut Duyun-u Umumi Merkez Müdüriyeti ve İdare-i Merkeziyye Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yazılan belgeye göre liyakat sahibi bir memurdur. Fakat görev yaptığı süre boyunca görevden alınması, görev yerinin değiştirilmesi ve yaptığı hesaplarla ilgili sorunlar olmasından dolayı hakkında bazı şikayetler olunca bir yargılanma süreci geçirmiştir. Fakat yargılamanın sonucunda Hüseyin Hüsnü Efendi görevinde başarılı bir memur olduğu kararına varılmıştır. (BOA, 7/453 ; 139/35)

6.7.Mehmed Efendi

Mehmed Efendi Gazze nüfus memuru Abdüsselam Efendi'nin oğlu olup 1870/1871 yılları arasında Kûdus-ü Şerif'e bağlı Yafa kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Yafa kasabasında bulunan sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra üç yıl da rüşdiye mektebinde eğitim almıştır. 1893/1894 yılları arasında dört yüz kuruş maaşla Gazze birinci kâtipliği görevine atanmış ve üç yıl sonra 21 Nisan 1897 yılında iki yüz elli kuruş maaşla Yafa nüfus memurluğu görevine getirilmiştir. Bu tarihten itibaren 7 Mart 1898 yılına kadar Gazze nüfus memurluğu görevini sürdürmüş ancak ileri tarihteki maaş miktarı hakkında bilgi verilmemiştir. (BOA, 132/13)

6.8.Hanna Ferec Efendi

Hanna Ferec Efendi Osmanlı Devleti'nin Rum Ortodoks milletinden olup eski Tuz Kâtibi olan Gali Efendi'nin oğludur. 17 Mart 1872 yılında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini ibtidai mektebinde tamamlayarak burada Arapça ve Türkçe dillerinde okur yazardır ve

ayrıca bu dilleri konuşabilmektedir. 20 Ekim 1886 yılında on dört yaşında iken Gazze Bidayet Mahkem' si'nde stajyer olarak çalışmıştır. 8 Temmuz 1890 yılında yetmiş beş kuruş maaşla Gazze Divan-ı Umumi Kantarında göreve başlamış ve birkaç ay sonra maaşı iki yüz elli kuruş olmuştur. Beyrut Divan-ı Umumi Nezareti ve İdare-i Merkeziye Müdürlüğü tarafından onaylanan belgeye göre Hanna Ferec Efendi yetenekli bir memurdur. (BOA, 138/237)

6.9.Mehmed Haşim Efendi

Mal müdürü Musa Efendi'nin oğlu olan Mehmed Haşim Efendi, Mayıs 1875 yılında Kudüs'te dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini ibtidai mektebinde tamamladıktan sonra Elrahim Rüşdiyesi ve Kudüs-ü Şerif'teki bir okulda eğitim almış daha sonra ise İstanbul Askerî İdadisi (lise) ve Tıbbiye-i Şahane'de (Tıp Fakültesi) eğitim görmüş ve mezun olmuştur. Fransızca, Türkçe ve Arapça dillerini okuyup yazmanın yanında aynı dilleri konuşabilmektedir. 27 Şubat 1902 tarihinde Tıbbiye-i Şahane'den mezun olup yüzbaşı rütbesiyle bir hastaneye atanmış ve çeşitli ameliyatlar gerçekleştirmiştir. 13 Kasım 1902 tarihinde Birinci Ordu'ya bağlı 55. Alayın birinci taburuna hekim olarak atanmış fakat belirtilmeyen bir hastalığından ötürü bu görevinden alınmıştır. 2 Nisan 1903 tarihinde Beşinci Ordu Merkez Hastanesi'ne atanmış ve ertesi yıl Ekim ayının sonuna doğru İskenderun Redif Alayı'na hekim olarak atanmıştır. Daha sonra Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinde görev alarak buralarda salgın hastalıklarla mücadele etmiştir. 3 Eylül 1905 tarihinde Yemen'e atanmış olsa da bu görevi daha sonra iptal edilmiştir. 20 Eylül 1906 tarihinde

beşinci rütbeden Mecidi Nişanı almış ve aynı yıl dört yüz kuruş maaş ile Tıbbiye-i Şahane'ye atanmıştır. Suriye Emlak-ı Hümayun Müdürlüğü tarafından tasdiklenen belgeye göre Mehmed Haşim Efendi oldukça dürüst ve yetenekli bir doktordur. (BOA, 153/141)

6.10. Mehmed Tahir Efendi

Tahir Ağa'nın oğlu olan Mehmed Tahir Efendi, 1875/1876 yılları arasında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Yafa kasabasında bulunan sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra aynı yerdeki rüşdiye mektebine giderek burada eğitim almış ve 28 Haziran 1891 yılında mezun olmuştur. Arapça ve Türkçe okur yazar olduğu bilinmektedir. On yedi yaşında iken Gazze Ziraat Bankası'nda stajyer olarak göreve başlamış ve 13 Mart 1897 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Gazze muhasebe kalemine memur olarak atanmıştır. Bir dönem Ziraat Bankası genel müdürlüğünde de görev yaptıktan sonra 15 ve 30 Mart 1900, 15 Nisan 1902, 11 Ocak 1903 ve 4 Nisan 1903 tarihlerinde beş yüz kuruş maaşla Gazze muhasebe kaleminde görevlerde bulunmuştur. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nün onayladığı belgeye göre dürüst bir memur olup zimmetine para geçirme gibi durumları meydana gelmemiştir. (BOA, 90/379)

6.11. Said Efendi

Mahmud Efendi Cibali'nin oğlu olan Said Efendi, 1875/1876 yılları arasında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Gazze'deki ibtidai mektebinde tamamladıktan sonra rüşdiye mektebine ardından da tıbbiye mektebine gitmiştir. Bu okullardan mezun olarak Türkçe ve

Arapça okur yazar olmuştur. On yedi yaşında iken 14 Ekim 1892 yılında Gazze Ziraat Bankası Sandığına stajyer olarak girmiş ve burada bir süre çalışmıştır. 22 Haziran 1896 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Yafa kazasında tahsildar olarak çalışmış ve 12 Haziran 1898 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 1 Haziran 1899 tarihinde tekrar Ziraat Bankası Sandığı'na giderek burada muhasebe memuru olarak çalışmıştır. (BOA, 99/169)

6.12. Muhiddin Fehmi Efendi

Gazze Cami-i Kebir Ömerî'nin imamı Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu olan Muhiddin Fehmi Efendi 1877 yılında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Gazze'deki sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra aynı bölgedeki rüşdiye mektebinde Türkçe ve Arapça dersler almıştır. Muhiddin Efendi ayrıca bu dillerde konuşma, yazma ve okuma becerisine sahiptir. 1888 yılında Gazze Bidayet Mahkemesi'ne stajyer olarak işe başlamış ve 6 Mayıs 1890 tarihinde iki yüz yirmi beş kuruş maaşla kâtip olarak tayin edilmiştir. 31 Temmuz 1891 tarihinde üç yüz kuruş maaşla Kudüs-ü Şerif Muhakeme-i Bidayet Dairesine geçmiş fakat kısa bir süre sonra eski yerine geri dönmüştür. 24 Kasım 1895 tarihinde iki yüz yirmi beş kuruş maaşla Yafa Muhakeme-i Bidayet katipliği görevine getirilmiş fakat görevinde başarısız olunca yine eski görevine iade edilmiştir. 26 Kasım 1896 tarihinde üç yüz kuruş maaşla Gazze İdare Kitabeti'ne memur olarak atanmış ve bir ay kadar bu görevini icra etmiştir. 13 Eylül 1897 tarihinde iki yüz kuruş maaşla muhafaza memurluğu görevine atanmış, iki sene sonra 27 Ekim 1899 tarihinde maaşı üç yüz kuruşa çıkarılmıştır. 15 Aralık 1904 tarihinde beş

yüz kuruş maaşla merkez memurluğuna atanmış ve 16 Aralık 1906 tarihinde Kudüs-ü Şerif sancağına geçmiş, son olarak 16 Ocak 1906 üç yüz kuruş maaşla Gazze mal müdürlüğü refakatine atanmıştır. (BOA, 144/377)

6.13. Talib Efendi

Talib Efendi, Reyiszade Seyyid Tahir Efendi'nin oğlu olup 1880/1881 yılları arasında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Gazze'deki sıbyan mektebinde tamamlayıp aynı bölgedeki rüşdiye mektebinde eğitim alarak Türkçe ve Arapça okur yazar olmuştur. 5 Eylül 1897 tarihinde Gazze Ziraat Bankası'nda stajyer olarak işe başlamış daha sonra aynı yerde tahrirat kalemine geçiş yapmıştır. 14 Nisan 1901 tarihinde üç yüz kuruş maaşla Gazze sandık emanetine memur olarak atanmıştır. (BOA, 124/21)

6.14. Mehmed Said Efendi Nezirzâde

Müzalım Mehmed Ağa'nın oğlu olan Mehmed Said Efendi 1882/1883 yılında Gazze'de dünyaya gelmiştir. Ailesi Nezirzâdeler soyundan gelmektedir. Şam Askerî Rüşdiyesi'nde eğitim aldıktan sonra Şam Mekteb-i Tıbbiye'de eğitimini tamamlayarak 22 Ekim 1910 tarihinde mezun olmuştur. 8 Nisan 1911 tarihinde Darülfünun Osmanî Tıp Şubesi'nde 1377 numaralı diplomasını almıştır. 20 Haziran 1911 tarihinde altı yüz kuruş maaşla Gazze'de hekim olarak göreve başlamış fakat verilen görevde başarılı olamadığı için hakkında soruşturmaya tabi tutulmuştur. Soruşturma sonucunda Mehmed Said Efendi'nin Gazzeli olduğu için kaymakamlık kazasında bulunması gerektiği

belirtilmiştir. Böylece sekiz yüz kuruş maaşla Yafa kazasına tayin edilmiştir. Bunun üzerine 14 Ekim 1910 tarihinde Yafa’da görevine başlamıştır. (BOA, 179/333 ; 172/194)

6.15. Yusuf Efendi

Redif Binbaşlılarından Sıdkı Efendi’nin oğlu olan Yusuf Efendi, 1885 yılında Gazze’de dünyaya gelmiştir. Şam-ı Şerif ve Bağdat Dersaadet bölgelerinde Askerî Rüşdiye Mektepleri’nde eğitim aldıktan sonra Mekteb-i İdadî-i Harbiye’ye gitmiş fakat üçüncü sınıfta okuldan ihraç edilmiştir. Bahsedilen okullar dışında Halep Fransız Mektebi’ne giderek Fransızca eğitimi de almıştır. 14 Ekim 1910 tarihinde iki yüz kuruş maaşla Şam-ı Şerif Ziraat Bankası’nda soruşturma kâtibi olarak görev yapmıştır. (BOA, 164/161)

6.16. Mehmed Kemal Bey

Gazze maliye müdürü Ahmed Bey’in oğlu olan Mehmed Kemal Bey, 1886/1887 yılları arasında Hayfa’da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra Mülkiye Rüşdiye ve Beyrut İdadî Mektepleri’ne giderek bu okullardan diploma almıştır. İncelenen belgelere dayanarak Türkçe ve Arapça okur yazar olmasının yanında Fransızca ve Farsça dillerine aşina olduğu bilinmektedir. 29 Ağustos 1906 tarihinde Osmanlı Maliye Defteri Umumi’sinde başladığı görevine Maliye Nezareti’nde devam etmiştir. (BOA, 155/217)

6.17. Mustafa Efendi

Reyiszade lakaplı Mutasarrıf Enis Efendi’nin oğlu olan Mustafa Efendi, 1890/1891 yılları arasında Gazze’de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini

ibtidai mektebinde tamamladıktan sonra rüşdiye mektebine girmiş ve 13 Temmuz 1906 tarihinde diplomasını almıştır. 10 Ocak 1911 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Gazze Evkaf İdaresi'ne sandık emini olarak atanmıştır. Daha sonra dört yüz kuruş maaşla Gazze Evkaf İdaresine ek kâtip olarak atanmıştır. 13 Ağustos 1914 tarihinde dört yüz kuruş maaşla Gazze kitabetine memur olarak atanmıştır. (BOA, 184/72)

6.18. İbrahim Fevzi Efendi

İbrahim Fevzi Efendi, Gazze Belediye Kâtibi Halil Fuad Efendi'nin oğludur. 1889/1890 tarihleri arasında Kudüs'te doğmuştur. İlkokuldan sonra idadi mektebine gitmiş ve buradan mezun olmuştur. Bir süre Gazze'de belediye kaleminde çalıştıktan sonra yüz elli kuruş maaşla 14 Mart-28 Kasım 1907 tarihleri arasında memur olarak görev yapmıştır. 4 Mayıs 1908 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Ziraat Bankası'na sandık müdürü olarak tayin edilmiş ve bir sene sonra maaşı sabit kaldığı halde Gazze Bankası'na geçmiştir. Fakat bu sırada hastalandığı için görevine devam edemediği için 8 Nisan 1910 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Gazze Ziraat Bankası'na tekrar sandık müdürü olarak atanmış ve maaşı bir süre sonra üç yüz elli kuruşa çıkarılmıştır. Aynı dönemde yüz elli kuruş maaşla 9 Mayıs 1910 tarihinde birkaç ay süreyle Gazze'de ve 23 Kasım 1910-9 Ocak 1911 tarihleri arasında iki yüz altmış altı buçuk kuruş maaşla Hayfa'da memur olarak görev yapmıştır (BOA, 191/180).

6.19. Mehmed Nasreddin Efendi

Telgraf memuru Veysel Efendi'nin oğlu olan Mehmed Nasreddin Efendi, 1881-1888 yılları arasında Gazze'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Gazze Mekteb-i İbtidasi'nde alarak buradan mezun olmuştur. 16 Temmuz 1906 tarihinde yüz elli kuruş maaşla Musul Telgraf Merkezi'ne memur olarak atanmış ve Ocak 1910 tarihinde iki yüz kuruş maaşla memur olarak görev almıştır. Daha sonra 21 Ocak 1910 tarihinde merkez memurluğuna tayin edilmiştir. (BOA, 189/25)

6.20. Ali Rıza Efendi

Gazze Mal Müdürü Mahmud Hakkı Efendi'nin oğlu olan Ali Rıza Efendi 1886/1887 yılları arasında Yafa'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra rüşdiye mektebine giderek burada fen, coğrafya ve hitabet dersleri almıştır. Türkçe okur yazar olduğu bilinmektedir. 20 Haziran 1905 tarihinde yüz kuruş maaşla Ayasofya Posta Şubesi'ne memur olarak atanmıştır. Telgraf ve Posta Nezareti'nde görevine devam etmiştir (BOA, 145/469).

SONUÇ

İlk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde ele geçirilen Gazze bulunduğu konum açısından önemini tarih boyunca korumuştur. Ticaretin hareketli olduğu bölgelere yakın olduğu için tüccarların uğrak noktası olması sebebiyle her daim hareketli bir bölge olmuştur. Napolyon Bonapart'ın Paris'i andırdığı söylenen şehrin iklimi ve coğrafi özellikleri döneminde oldukça beğenilmekteydi. Yaklaşık 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan bölge Birinci Dünya Savaşı boyunca

sömürgecilik faaliyetleri amacıyla İngiltere'nin dikkatini çekmiş ve ele geçirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde 1917 yılında İngiltere tarafından ele geçirilen bölge İngiliz hakimiyetinde kalmıştır.

Konumuzun temelini oluşturan Gazzeli memurlar ise çoğunlukla Gazze'de doğmuş Gazze merkezli doğmayanlar ise yine bölgeye çok yakın yerlerde doğmuşlardır. Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan Sicill-i Ahval defterleri ise II. Abdülhamid döneminde oluşturulmaya başlayarak Osmanlı memurları hakkında önemli bilgiler vermesi açısından oldukça kıymetlidir. Defterlerden alınan bilgilere göre memurların isimleri, babalarının isimleri, eğitimleri, bildikleri diller, çalıştıkları kurumlar ve aldıkları maaşlar öğrenilmektedir. Gazzeli memurlar ise toplamda 20 adet olup çalışmamızda bu isimlerin biyografilerine yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d.) 189/25 ; 145/469 ; 164/161 ; 155/217 ; 184/72 ; 191/180 ; 144/377 ; 124/21 ; 179/333 ; 172/194 ; 90/379 ; 99/169 ; 132/13 ; 138/237 ; 153/141 ; 30/85 ; 7/453 ; 139/35 ; 58/69 ; 86/183 ; 179-333 ; 2/874.

2. Kitaplar

BİLİRLİ, Tahir, (2020). Bolulu Devlet Adamları (Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre), Ark Kitapları, İstanbul.

SARIYILDIZ, Gülten, (2009). “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 37, İstanbul.

BİLİRLİ, Tahir, – EKMEKÇİ, Enes, (2023). “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Araç Doğumlu Devlet Memurları (1879-1909)”, Tarih Alanında Akademik Analiz ve Tartışmalar, Yaz Yay., Afyonkarahisar.

Editör:BİLİRLİ, Tahir, (2024). *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Balkanlı Devlet Memurları Aydos-İskeçe-İştîp-Kırcaali-Radovişte-Pravişte-Samakov*, “Tahir Bilirli, Enes Ekmekci, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Samakov Doğumlu Memurlar”, Sonçağ Akademi, Ankara, 189-247.

3. Ansiklopediler

BİLGE, Mustafa L., (1996). “Gazze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul, s. 534-536.

4. Tezler

YALÇINKAYA, Sinan, (2006). “265 Numaralı Mufasssal Tahrir Defterine Göre 1548 Yılında Gazze Sancağı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.

5. Makeleler

KEMAL, Cemal, (2014). “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi Nasıl Kaybettik?”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:55, s. 125-176.

6. Sempozyum Bildirileri

EKMEKÇİ, Enes, (2022). “Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre Kratova Doğumlu Memurlar”, *Cumhuriyetin İlanının 98. Yıldönümü Anısına Ulusal Tarih Sempozyumu*, Karabük, s. 116- 123.

BÖLÜM 4

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İNGİLİZLERİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN

GİRİŞ

İngilizler başta olmak üzere İtilâf Devletleri 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Mondros Mütarekesi'ni "Question d'Orient" olarak adlandırdıkları ve nihai hedefi Anadolu'daki Türk varlığını ortadan kaldırmak olan Şark Sorununun çözümü için önemli bir fırsat olarak gördüler.¹

¹ Mondros Mütarekesi'nin maddeleri şu şekildeydi:

1-Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e güvenli geçişin sağlanması. Çanakkale ve İstanbul Boğazı istihkâmlarının İtilâf Devletlerince işgal edilmesi.

2-Türk sularında bulunan tüm mayınlı bölgelerin, torpido kovanlarının ve diğer engellemelerin yerlerinin gösterilmesi ve gerektiğinde bunların taranmasına veya kaldırılmasına yardım edilmesi.

3-Karadeniz'deki mayınlarla ilgili mevcut tüm bilgilerin verilmesi.

4-Tüm İtilâf savaş esirlerinin ve gözaltında bulunan ya da tutsak olan Ermenilerin İstanbul'da toplanarak bunların herhangi bir şarta bağlı olmaksızın İtilâf Devletleri'ne teslim edilmeleri.

5-Türk ordusunun, sınırların gözetimi ve asayişin korunması için gerekli birlikleri dışında kalanların derhal terhisi. (Bu birliklerin insan gücü ve düzeni Türk Hükümeti ile istişare edildikten sonra İtilâf Devletleri tarafından kararlaştırılacaktır.)

6-Türk sularında veya Türkiye tarafından işgal edilmiş sularda güvenlik veya buna benzer hususlar için gereken küçük gemiler hariç olmak üzere Türk

karasularında bulunan savaş gemilerinin teslimi, bu gemilerin yönlendirilecekleri Türk liman veya limanlarında enterne edilmeleri.

7-Güvenliklerini tehdit eder bir durumun ortaya çıkması halinde İtilâf Devletleri'nin herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olmaları.

8-Şu anda Türk işgali altında bulunan tüm liman ve demirleme yerlerinin İtilâf gemilerince serbest bir şekilde kullanılması ve bunların düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi. Benzer koşulların ticaret ve ordunun terhisi amaçlarıyla Türk sularındaki Türk ticari gemiciliği için de uygulanması.

9-Tüm Türk limanlarından ve tersanelerinden gemi tamir imkânları için yararlanılması.

10-Toros tünel sisteminin İtilâf Devletlerince işgali.

11-Türk birliklerinin Kuzey-Batı İran'dan savaş öncesi sınır gerisine çekilmesi önceden emredilmiştir ve bu emir yerine getirilecektir. Transkafkasya'nın bir bölümünün Türk birlikleri tarafından tahliyesi önceden emredilmiştir, geriye kalan kısmın İtilâf Devletleri tarafından oradaki durum incelendikten sonra gerekli görülürse tahliyesi.

12-Türk Hükümeti mesajları haricindeki telsiz, telgraf ve kablo istasyonlarının İtilâf Devletleri tarafından kontrol edilmesi.

13-Deniz, askeri veya ticari malzemenin imha edilmesinin yasaklanması.

14-Ülkenin ihtiyaçları karşılandıktan sonra Türk kaynaklarından kömür, mazot ve deniz malzemelerinin satın alınması için kolaylıklar gösterilmesi. Adı geçen malzemelerin hiçbirinin ihraç edilmemesi.

15-Halkın ihtiyaçlarının gereği gibi göz önünde bulundurulması koşuluyla şu anda Türk kontrolü altında bulunan ve tamamen serbest bir şekilde İtilâf yetkililerinin yerleştirilmeleri ve kullanımları zorunlu olan Transkafkasya demiryolları da dahil olmak üzere tüm demiryollarına İtilâf kontrol subaylarının yerleştirilmesi. Bu madde; Batum'un İtilâf Devletlerince işgalini de kapsar. Türkiye, Bakü'nün İtilâf Devletleri tarafından işgaline itiraz etmeyecektir.

16-Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Mezopotamya'daki tüm garnizonların en yakın İtilâf komutanına teslim olmaları ve 5. madde bağlamında belirlenecek olan

Zira İtilâf Devletleri açısından Osmanlı Devleti 1908'den ve özellikle de 1912'den sonra tehlikeli bir gelişme göstermişti. Zaten bağımsız bir Müslüman devletin varlığı, Müslüman olan uyrukları olan emperyalist ülkeler için rahatsız edici bir durumdu. Bir de bunun kendi açılarından kışkırtıcı ve yıkıcı propagandaların kaynağı olması onları ürkütüyordu. İşte İttihat ve Terakki'nin önderliğinde savaş içinde kapitülasyonları kaldıran, ulusal bir ekonomi siyaseti izleyen

düzeni sağlamak için gerekli olanlar dışındaki tüm birliklerin Kilikya'dan geri çekilmeleri.

17-Trablus ve Bingazi'deki bütün Türk subayların en yakın İtalyan garnizonuna teslimi. Türkiye, teslim emrine uymamaları halinde bu subaylara tedarik sağlamayı ve kendileri ile iletişimi kesmeyi yükümlenir.

18-Mısırata da dahil olmak üzere Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakındaki İtilâf garnizonuna teslimi.

19-Denizci, askeri ve sivil tüm Alman ve Avusturyalıların bir ay içinde, uzak bölgelerde olanların ise mümkün olan en kısa sürede Türk topraklarından tahliyesi.

20-Beşinci maddeye istinaden terhis edilecek Türk Ordusu bölümünün nakil araçları da dahil olmak üzere araç ve gereçlerin, silahların ve cephanenin kullanımına ilişkin verilebilecek emirlere uyulması.

21-İtilâf çıkarlarını korumak amacıyla Türk İaşe Nezâreti'ne bir İtilâf temsilcisi atanması. Bu amaç için bu temsilciye gerekli tüm bilgilerin temin edilmesi.

22-Türk esirlerinin İtilâf Güçleri nezdinde muhafaza edilmesi. Türk sivil esirlerin ve askerlik yaşının üstündeki esirlerin serbest bırakılmalarının göz önünde bulundurulması.

23-Türkiye'nin İttifak Devletleri ile tüm ilişkilerini kesmesi zorunluluğu.

24-Altı Ermeni vilâyetinde düzensizlik olması durumunda İtilâf Devletleri bunların herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.

25-İtilâf Devletleri ile Türkiye arasındaki düşmanlık durumu 31 Ekim 1918 Perşembe gününde yerel saatle öğleden itibaren sona erecektir. (BOA, HR.SYS., 2563/7).

Türkiye, gürbüz bir ulusçuluğa sahne olunca böyle bir örnek ortaya çıkıyordu (Akşin, 2010, 8-9). Tüm bu faktörlere İtilâf Devletleri'nin, ittihatçıları, Osmanlı Devleti'ni savaşa iştirak ettirip, savaşın uzamasının ve ortaya attıkları asılsız soykırım iddialarının sorumluları olarak görmelerini ve son olarak Çanakkale'de ve Kût'ül Amâre'de aldıkları yenilgilerin acılarını da eklersek tablo tamamlanmış oluyordu. O dönemlerdeki deyimiyle Düvel-i Muazzama artık Mütareke ile birlikte ellerine tarihi bir fırsatın geçerek kıstırdıklarını düşündükleri Türkleri mutlaka cezalandırmak için harekete geçmişlerdi. Ana sorun Türkiye'nin parçalanmasıydı. Türkler de topun ağzında idiler (Tunaya 2010, 32, 52). Ancak İngilizler mütareke görüşmelerinin ilk gününden itibaren niyetlerini Osmanlı makamlarına belli etmemeye çalışmışlar, müzakereleri rahat ve dostane bir ortamda gerçekleştirmeye gayret ederek Türk tarafında Türk-İngiliz dostluğunun yeniden canlanacağı ümidi oluşturmak istemişlerdir. Aynı yaklaşım mütarekenin imzalanmasından yalnızca iki hafta sonra 13 Kasım 1918'de işgal edilecek olan Başkent İstanbul'a gelen öncü İngiliz güçlerince de ortaya konulmuş, kamuoyuna “*Biz buraya Türk Milleti'nin ve Türk Devleti'nin samimi bir dostu sıfatıyla geldik...*” şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Hâdisat, 9 Kasım 1918, 2). Ancak ülkede başlayan işgal sürecinden yalnızca birkaç hafta sonra İngilizler gerçek yüzlerini ortaya koymaya başladılar.

İngilizlerin Mondros Mütarekesi Uygulamalarına ve Osmanlı Devleti ile Yapılacak Barış Antlaşmasına Yönelik Yaklaşımları

İngilizlerin yukarıda bahsedilen sözde iyi niyetli yaklaşımlarının ve ardından asıl niyetlerini ortaya koymalarının en bariz örneklerinden biri de İstanbul'un işgali sürecinde görüldü. Esasında Mondros görüşmelerinde müzakereleri İtilâf Devletleri adına yürüten İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe Osmanlı Delegasyonu Başkanı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'e; İstanbul'un işgal edilmemesine ve Boğaziçi'ne Yunan gemilerinin getirilmemesine yönelik delegasyonun taleplerini hükûmetine bildirdiğine dair bir yazıyı da sunmuş (Duran, 1973, 13) ancak her iki husus da gerçekleşmemiş dolayısıyla İngilizler ikiyüzlü politikalarını işgalin henüz ilk günlerinde belli etmişlerdi. Meselenin trajik yönü de şu idi ki buna rağmen dönemin Osmanlı Devlet adamları hâlâ daha İngiliz temsilcilerinin sözlerine güven duyuyorlardı. Örneğin 11 Kasım 1918 günü kurulan Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti'nin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa İngiliz Yüksek Komiserliğine getirilen Amiral Calthorpe² ile yaptığı 17 Kasım 1918

² İstanbul'un işgaliyle birlikte Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe İngiltere, Amiral Jean François Amet Fransa, Kont Carlo Sforza İtalya ve Lewis Heck de Amerika Birleşik Devletleri adına Yüksek Komiserlik görevine getirilirken, General Louis Felix Marie François Franchet d'Esperey İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığını, İngiliz General George Francis Milne İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Komutanlığını, General Henry Wilson İstanbul'daki Müttefik Kuvvetlerin Komutanlığını, General Georges

günkü görüşmede Mütareke Şartlarına riayet edilmesi gerektiğini hatırlatmış, buna karşılık olarak Amiral Calthorpe, Paşa'nın, İstanbul'un işgal edilmemesine yönelik beyanatını önemle ve iyi niyetle karşılamış, bu hususta Mütareke Şartlarına uygun şekilde hareket edileceğine dair teminat da vermişti (Sabah, 18 Kasım 1918, 2).

Ancak gelişmeler pek de istenildiği gibi gitmeyince Mustafa Reşit Paşa anılan görüşmeden iki gün sonra İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a bir yazı göndererek İtilâf güçlerinin şehrin çeşitli yerlerini işgal ettiklerini, bu hususun Mütareke Şartlarına aykırı olduğunu ve Mütareke'nin meşhur 7. Maddesi'nin İstanbul için uygulanamayacağını bildirmişti (ATASE, 68/36, 38). Bu yazı yine Kasım ayı içerisinde Amiral Calthorpe tarafından cevaplandırılmış, İngilizlerin kulağa hoş gelen beyanlarına yeni bir örnek olmak üzere verilen cevapta; konunun yarattığı olumsuz etkiden dolayı Amiral teess flerini bildirmiş, askerlerin işgal düşüncesiyle değil, hali hazırdaki harp ile ilgili (Bolşevik Rusya'ya yapılması planlanan deniz harek tını kastediyor) sebepler dolayısıyla getirildiği belirtilmişti (ATBD, 2019, 147-148).

İngilizler kamuoyunu teskin etmek adına İstanbul basınına da açıklamalarda bulundular. Vakit Gazetesi'nde çıkan bir habere göre; İngilizler İstanbul'u işgal etmek niyetinde bulunmadıklarını belirtiyorlar, şehre gelen askeri birliklerin Boğaziçi'ndeki istih amları, demiryolu ve liman müesseselerini işgal etmekle görevli

Hippolyte Bunoust İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcılığını  stlenmişti. Bkz. (Saylan, 2023, 81-86).

bulunduğunu, bundaki amacın ise Mütareke hükümlerini uygulamak ve Rusya'ya karşı yapılacak askeri sevkıyat için şimdiden hazırlanmak olduğunu ifade ediyorlardı (Vakit, 21 Kasım 1918, 1).

Sözde kalan bir diğer iyi niyet gösterisi de 21 Kasım 1918'de Hariciye Nezâreti bünyesinde kurulan Muhtelit Mütareke Komisyonu'nun ilk günlerinde sergilendi. Komisyona İngiliz delegesi olarak tayin edilen General Wyndham Deeds; Sabah Gazetesi'ne verdiği demeçte, komisyonun Mütareke hükümlerinin tam olarak tatbikine kesinlikle itina göstereceğini, Fransız askerlerinden bazılarının Başkent sokaklarında yapmış oldukları yolsuz hareketlerden dolayı Fransız Amiralin dikkatini çektiklerini söylemişti (Sabah, 22 Kasım 1918, 1).

Wyndham Deeds'in bu tarz yaklaşımları komisyon çalışmalarında da kendisini gösterdi. İlk günkü toplantıda Mütareke uygulamalarına ait anlaşma hükümlerinin korunması hususunda iyi niyetini ortaya koyan Deeds, İtilâf güçlerince yapılacak yanlışlıkların derhal önüne geçmek üzere gereken tedbirlerin alınacağını vaadinde bulundu (Vakit, 22 Kasım 1918, 2).

İtilâf güçlerinin bu şekilde gerek Hükümet çevrelerini gerekse kamuoyunu yanıltmaya yönelik çalışmaları neticesini vermiş, kendileri açısından işgal harekâtı sorunsuz bir şekilde devam etmişti. Amiral Calthorpe da durumdan son derece memnundu. Öyle ki 23 Kasım 1918'de Londra'ya gönderdiği telgrafta; İstanbul'da durumun sakin görüldüğünü, halkın da iyi niyetli olduğunu bildiriyor, yalnızca şehirdeki varlıklarının Mütarekeye aykırı olduğu yönündeki İstanbul basınının iddialarından yakınıyordu (Başak, 2013, 301).

Esasında Başkent'in bir işgal sürecinden geçtiği İtilâf temsilcileri tarafından resmi olarak da -tahmin edileceği üzere gizli yazışmalarda- itiraf ediliyordu. İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza, 1918 Kasım'ında İtalyan Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'ya gönderdiği bir telgrafta; Fransız ve İngiliz birlikleriyle İtalyan denizcilerinin de karaya çıktıklarını bildirmişti. Konu hakkında 26 Kasım günü bir telgraf daha gönderen Sforza, Müttefiklerin Başkent'teki durumlarının işgal havası yarattığını söylemiş, Bâb-ı Âli'nin Mütareke hükümlerini yerine getirdiğini, fakat işgal olaylarının Müslümanların kızgınlığına yol açtığını, bunun da Yunan ve Fransızlara karşı radikal tepkilere dönüşebileceğini belirtmişti (Çelebi, 2002, 27).

Kamuoyu nezdinde oluşan olumlu hava telgrafta da belirtildiği gibi kısa sürede yerini acı hakikatlere bırakıyor, İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik tasavvurlarının ne olduğu adım adım ortaya çıkıyordu. Bu anlayışın somut örneklerinden biri de İngiliz Parlamentosu'nun 18 Kasım 1918 tarihli oturumunda görüldü. İstanbul'un geleceğinin görüşüldüğü oturumdaki konuşmalara bakılacak olursa, konu Türk-Ermeni ilişkileri etrafında ele alınmış, İstanbul için "Konstantinopolis" ifadesinin kullanıldığı oturumda İngilizler bir kez daha sözde soykırım iddialarını kendi siyasi emelleri için bir koz olarak kullanmışlardı.

Söz alan ilk parlamenterlerden biri; Liberal Parti Milletvekili ve asılsız Ermeni iddialarını destekleyen Arthur George Villiers Peel idi:

“Katliamlar hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. İnsanlık tarihi var olduğu ve devam edeceği sürece, umarım hiçbir suç Ermenistan’da son zamanlarda yaşanan vahşet kadar iğrenç olamaz. Bazı açılardan ne yazık ki 24. Madde’nin üzerinin çizilmesinin Ermenistan dostları arasında Ermenistan Devleti’nin aleyhinde olduğu gerekçesiyle şiddetli bir huzursuzluk yarattığını düşünmeme rağmen, Mütareke’nin şartlarına da değinmeyeceğim. Ülke şu anda çok rahatsız görünüyor ve barışın ortaya çıkması ve vahşetlerin durdurulması uzun zaman alacak. Bu konudaki endişelerimizi giderecek olan Yüce Rab’dan bir güvence almaktan gerçekten çok memnun olacağız. Esas olarak ele almak istediğim şey, Ermenistan’ın gelecekteki organizasyonudur. Bana öyle geliyor ki bu tamamen Yakın Doğu’daki politikamıza bağlı ve bu da aslında Konstantinopolis’te kimin efendi olacağı sorusuna bağlı. Ocak 1917’de bu konuda Müttefikler adına çok tatmin edici bir açıklama yaptık. Bu vesileyle, uygar dünyanın, Müttefik amaçlarının, Osmanlı İmparatorluğu’nu Batı medeniyetine kesinlikle yabancı bir ülke olarak (Asya’ya) geri döndürmek olduğu belirtildi. Bu, paylaştığım bakış açısından en tatmin edici olanıydı. Ancak bu yılın başında, Başbakan’ın, Müttefiklerin savaş amaçlarını dile getirdiği bir konuşmasında, biz Türkiye’yi ağırlıklı ırk olarak Türk olan Küçük Asya’nın zengin topraklarından mahrum etmek için savaşıyoruz dediğinde bu hoş olasılık tamamen altüst oldu. Bu noktada her şeyi netleştirmeye o kadar önem veriyor gibiydi ki daha sonra aynı konuşmada, Başkenti

Konstantinopolis merkezli Türk ırkının anavatanlarında Türk İmparatorluğu'nun sürdürülmesine meydan okumuyoruz dedi.³ Bu nedenle, Hükümet'in mevcut ilan ettiği politika ayakta olduğu sürece, Türklerin geri çevrilemeyeceği ve Türk gücünün İstanbul'da kalacağı kesinlikle açıktır...Birkaç dakikalığına Ermenistan'ın örgütlenmesinin ne olabileceğini düşünmek istiyorum ve belki de Konstantinopolis sorunu tatmin edici olmadığı sürece Ermeni sorununun tatmin edici bir şekilde çözümlenmesinin mümkün olmadığını düşündüğümü söyleyerek sözlerime başlayabilirim ...” (Peel, 18 November 1918, 3253, 3255).

Peel'in iddialarına Muhafazakâr Parti Milletvekili ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Robert Cecil şu karşılığı verdi:

“Mütareke şartlarına bazı eleştiriler yapıldı. Sanırım bu konuda epeyce yanlış anlaşılma oldu. Her şeyden önce, şu anda Türkler tarafından hapsedilen veya tutuklu bulunan Ermenilerin ülkelerine geri gönderilmeleri için hüküm verilmiş ve bu hususta Ermeni savaş esirleri diğer tüm ırklardan ayrı ve bizimkilerle aynı şartlara tabi tutulmuştur. Tam terimleri unuttum ama sanırım Mütareke'nin 5. ve 16. Maddelerine göre hüküm yapılmış. 5. Madde ile Kilikya bölgesinden düzeni sağlamak için fiilen gerekli olan kuvvetlerin ötesinde, genel olarak Türk kuvvetlerinin geri çekilmesine

³ Lloyd George'un bahsedilen açıklamaları 5 Ocak 1918 tarihlidir. Açıklamaların bir kısmında Başbakan şöyle demişti: “Biz Türkiye'yi başkentinden ve nüfusunun çoğunluğu ırk bakımından Türk olan Anadolu ve Trakya'daki zengin ve şanlı ülkelerinden yoksun bırakmak için savaşıyoruz. Türk soyunun yaşamakta olduğu ülkede, Türk İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul olmak üzere devamına engel olacak değiliz.” Bkz. (Sonyel, 1995, 3).

ilişkin hüküm bulunmaktadır.⁴ Bu husus unutulmamalı ve Türklerin geri dönemeyeceğinden emin olmak için Ermenistan ile İstanbul arasındaki tüm demiryolu bağlantısı tamamen kesilecektir. Türk askerini mümkün olduğu kadar Ermenistan'ın dışında tutmanın bu açıdan önemli olduğunu düşünüyorum. Kilikya'nın en önemli stratejik konumuna en azından bana söylendiği gibi sahip olduğunuzda, bunu gerçekleştiriyorsunuz ve bu stratejik noktanın, bence, Mütareke'nin 10. Maddesi uyarınca gecikmeden işgal edilmesi gerekiyor.⁵ Buna ek olarak, ittifakın güvenliğini tehdit eden bir durum ortaya çıkarsa, stratejik noktaları işgal edecek genel bir güç vardır. Bu nedenle, oldukça açıktır ki, düzensizlik ve kargaşa gibi bir şey olsaydı, herhangi bir stratejik noktayı işgal etmek Müttefiklerin gücü dahilinde olurdu...Arkadaşım, konunun kökeninin Türk hükümetinin Konstantinopolis'ten atılması olduğunu söyledi. Bunun için söylenecek çok şey olduğunu kabul ediyorum ama aynı zamanda arkadaşım, İstanbul'un ağırlıklı olarak Türk olduğunu unutmayacaktır. Bu, konuyu ele alırken göz önünde bulundurulması gereken bir şeydir.” (Cecil, 18 November 1918, 3265).

Lord Cecil'in konuşması sırasında araya giren Liberal Parti Milletvekili Aneurin Williams'ın; İstanbul'daki Türk nüfusunun yüzde elli olduğunun söylendiğini ifade etmesi üzerine, Cecil konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

⁴ Robert Cecil burada madde numarasını yanlış söylüyor. Bahsettiği hüküm Mütareke'nin 16. Maddesi'nde geçmektedir.

⁵ Hatırlanacağı üzere Mütareke'nin 10. Maddesi; Toros tünel sisteminin İtilâf Devletlerince işgalini öngörmekteydi.

“Yüzde 50’den fazla olduğu konusunda bilgilendirildim. Çok sayıda Yunanlı ve Osmanlı Rum’u var. Ancak çoğu otoritenin, her halükârda Türkleri çoğunluğa koyduğunu düşünüyorum. Doğru istatistikler olduğunu sanmıyorum. Arkadaşım bu yılın ocak ayında Başbakan’ın yaptığı açıklamayı aktardı. Ne yazık ki o deklarasyonun sözleri önümde değil. Bunun İngiliz Hükümeti adına konuşan Başbakan tarafından yapılan uluslararası bir beyan olduğunu söyleyebilirim. Ancak o zamandan beri birçok şey oldu. Sanırım herkes, ne yapılırsa yapılsın, iki şeyin oldukça kesin olduğu konusunda hemfikir olacaktır: İstanbul’da baskın olan bu kötü güçlerin, Konstantinopolis’teki baskın Hükümet olarak kalmasına izin veremeyiz ve Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı’nın tamamen özgür olmasını sağlamalıyız. Aslına bakarsanız Boğaziçi hisarlarının şu anda Müttefik kuvvetlerin kontrolünde olduğuna inanıyorum. Arkadaşım, Karadeniz’e doğru gidebilirsek, Konstantinopolis’in fiili teknik egemenliğinin daha az önemli hale geldiğini anlayacaktır. Konstantinopolis’in büyük gücünü coğrafi konumundan alabilirsiniz. Ana nokta budur. Karadeniz’den ve onun ötesindeki ülkelerden gelen tüm girişimleri kapatmak. Hükümet, Konstantinopolis’in gelecekteki yönetimi sorununa kesinlikle açık fikirlilikle yaklaşacaktır. Ancak sorunun ele alınmasında bu düşüncelerin akılda tutulması gerektiğini düşünüyorum.” (Cecil, 18 November 1918, 3267).

Zaten Lord Cecil, o günkü parlamento görüşmeleri sonrasında yaptığı açıklamada; Türklerin, galiplerin hakkı olarak kabul ettirilen bütün şartları ve Mütarekeyi tatbik ettikleri takdirde iyilik ümit edebileceklerini bildirmişti (Jaeschke, 1991, 5). İngiliz Devlet

adamlarının bu yöndeki yaklaşımları İstanbul'daki temsilcilerini de derinden etkileyerek, bu beyanatın ertesi günü İngiliz askeri yetkililerinden biri Le Journal d'Orient Gazetesi'ne aynı minvalde açıklamalarda bulunmuş, açıklamalar 21 Kasım 1918 günü İstanbul basınına şu satırlarla yansımıştı:

“Osmanlı basınının ifade tarzında yanlış anlaşılma mevcuttur. Bu durum bizi hayrette bırakır. Bununla birlikte biz ilk hatanın ne olduğunu anlıyoruz. Gerçekte, Mütareke imzalandığı zaman Hükümet Mütareke şartlarını kamuoyuna karşı pek sancısız göstermişti. Her ne kadar Türkiye'ye teklif edilen şartlar Almanya'ya teklif edilenlerden cidden hafif ise de hiçbir vakit Türkiye'nin bir mütareke karşısında bulunduğunu unutmamak gerekir.

Mütareke şartlarını aralıksız olarak dikkate değer bir şekilde göz önünde bulundurmak lazımdır. Fransız-İngiliz temsilcileri bu noktayı göz önünde bulunduruyorlar ve asla bundan geri dönmüyorlar. Aynı nedenle Mütarekenin uygulanma emri bir miktar askerin karaya çıkarılmasını icap ettirmektedir. Zira evvelce Almanların oturdukları yerlerde Fransızlar ile İngilizlerin yerleştirilmesi lazımdır. Birçok hizmetler vardır ki bunların yerine getirilmesi için adama ihtiyaç vardır. Şimdi bir kısım halk tarafından gösterilen şevk ve neşeyi (İstanbul'daki Gayrimüslimler kastediliyor) Müttefiklere atıf ve isnat etmek son derecede garip ve münasebetsizdir.

Diğer taraftan Müttefikler bazı meselelerde dişlerini göstermişler ise kabahat Hükümet'indir. İtilâfın müesseseleri çeşitli Türk şubeleri tarafından işgal edilmişti. Mütareke imzalandığı gibi bu müesseseler tahliye edilmeli idi. Harbin başlangıcında bunlar

alelacele işgal edilmişti. Şimdi de bu müesseselerin hiç olmazsa alelacele tahliyesi lazım gelmez miydi? Arkadaşlarınıza bunu söyleyiniz ve herkes bunu anlayacaktır.” (Sabah, 21 Kasım 1918, 1-2) (İkdam, 21 Kasım 1918, 1) (Vakit, 21 Kasım 1918, 1).

Artık söylemlerdeki sertlik her geçen gün artıyordu. Zaten İngiliz Yüksek Komiserliği makamının kurulduğu 6 Kasım 1918 günü dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour tarafından Savaş Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda; barış imzalanıncaya kadar Türklerden gelecek tüm misafirperverlik tekliflerinin reddedilmesi ve müttefik işgal kuvvetleriyle Türkler arasındaki münasebetlerin sıkı resmi mahiyetini muhafaza edecek surette sınırlandırılması için emirler verilmesinin gerekli olduğu bildirilmişti (Jaeschke, 1991, 21). Nitekim iki gün sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Amiral Calthorpe'a gönderilen talimatta ise Amiralin siyasal konularda İngiliz Hükümeti adına konuşmaya yetkili olmadığı belirtilmiş, 9 Kasım 1918'de gönderilen talimatta da Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkilerin tümüyle resmi olacağı, onların dostça yaklaşımlarına nazikâne bir uzaklıkla karşılık gösterileceği, hakkında şimdilik pek az şey bilinen Padişah'ın kişiliği konusunda Amiral Calthorpe'un izlenimlerinin özel bir ilgiyle izleneceği ifade edilmişti (Akşin, 2010, 77-78). Amiral Calthorpe kendisine verilen talimatı o derece ciddiye aldı ki ilk merhalede kendi amiral gemisi olan Superb Zırhlısı'nda ikamet etti (Jaeschke, 1991, 23).

Yukarıda Le Journal d'Orient Gazetesi'ne yapıldığı belirtilen açıklamaların ertesi günü (20 Kasım 1918) General Henry Wilson

Harbiye Nezâreti'ne bir nota vererek; *“Hezimet neticelerinden kaçınmak kaygısıyla harekete devam edildiği taktirde İngiliz Hükümeti'nin yeniden çatışmalara girişmekte tereddüt etmeyeceğini, Türkiye'nin herhangi kısmının muhtariyetini muhafaza için verilen son fırsatı da kaybetmek tehlikesine maruz kalacağını ve İngiliz Hükümeti'nin, Mütareke'nin herhangi bir şartının münakaşaya bırakılmasını kabul etmeyeceğini”* bildirmişti (Jaeschke, 1991, 32).

22 Kasım 1918'de ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın, kendisini ziyaret eden İngiliz Yüksek Komiseri Yardımcısı Amiral Richard Webb ile Komiserliğin Birinci Siyasi Memru Thomas B. Hohler'e, memleketin büyük bir ıstırap içinde olduğunu, bir volkan üzerinde oturduğu için ümitlerini sırf yardımlarına bağladığı İngiltere'ye olan büyük dostluğunu ifade etmesi üzerine Amiral Webb, Türkiye'ye, İngiltere'nin sempatisini sağlamanın tamamıyla vazifelerinin gayesi dışında bulunduğunu söylemişti (Jaeschke, 1991, 23).

Osmanlı Hükümet çevreleri İngilizlere ne kadar yaranmaya çalışırlarsa çalışsınlar sonuç değişmiyordu. Thomas B. Hohler, 5 Aralık 1918'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndaki dostu George Kidston'a gönderdiği mektupta; *“Şimdiki kabine çok iyi niyetle hareket ediyor. Onlar üzerinde baskı kullanmak nezaketsizlik olarak görünüyor, fakat baskıyı sürdürmeliyiz”* demiş (Sonyel, 1995, 44), Mustafa Reşit Paşa'nın 30 Aralık günkü iadeiziyareti sırasında Webb, Mütareke'nin mağlup Türkiye Hükümeti'ne cebren kabul ettirildiğinin unutulmamasını ısrarla belirtmiş, 1 Ocak 1919 tarihinde de Türkiye'ye mali yardımın Müttefik Büyük Devletlerin bilgileri ve rızaları

olmadan yapılamayacağı hususunda talimat almıştı (Jaeschke, 1991, 23). General Milne ise 12 Ocak 1919'da Londra'ya gönderdiği yazıda; *“Türk’e iyi bir ders vermek gerektiğinden”* söz ederken (Şimşir, 1985, 48), henüz sadrazam olmadığı 21 Ocak 1919 günü Hohler ile görüşen Damat Ferit Paşa, görüşünün İngiltere’ye sonsuz bir dostluk ve bağlılık olduğunu söylemesi üzerine Hohler, Padişah’a yardım teklifi mahiyetinde tefsir edilebilecek herhangi bir vaatle bağlanmamak ihtiyatkârlığında bulunmak zorunda olduğunu cevaben bildirmişti. Damat Ferit Paşa daha sonra sadrazam olarak İngiliz himayesini rica ettiği zaman, Amiral Calthorpe İngiliz Hükümeti’nin ancak müttefikleriyle tam bir birlik ve fikir teatisi suretiyle bir cevap verebileceğini söylemişti (Jaeschke, 1991, 23).

Yabancı basında Türkiye’nin aleyhine olan yazılar da çıkmaya başlamıştı. İstanbul’a gelen Le Matin Gazetesi yazarlarından biri şöyle diyordu:

“...öyle zannediyorum ki; medeniyetin yüksek menfaati, Hristiyanlık aleminin iyiliği ve hatta bizzat Müslüman Türklerin kendi menfaatleri şunu icap eder: İstanbul üzerinde artık bundan sonra Türkler hâkim olmamalıdır. Fakat beni bu kanaate sevk eden şey Türklerin bugün mağlup bir vaziyette bulunması değildir. Bunun sebebi Türklerin bu vazifeyi yapmaya liyakatli olmamasıdır.

...Türkiye’yi kurtarmak için adama ihtiyaç vardır. Halbuki Türkiye’de acınacak derecede adam kıtlığı hüküm sürmektedir. Bugün içinde bulunduğu feci vaziyette başında bir hükümet vardır ki; temayülleri kuşkuyu gerektirmemek ve iyi niyetten şüphe edilmemekle beraber zerre kadar genel bir güven hükümeti tesirini vermemektedir.

Defalarca bana dediler ki; bunlar iyi adamlardır. Ben de bunu inkâr etmiyorum fakat bir avuç iyi adam her taraftan su alan bir gemiyi tehlikeden kurtaramaz ...” (Vakit, 11 Aralık 1918, 1).⁶

İlginç bir şekilde yabancı basında İstanbul’daki İtilâf güçlerinin yaklaşımlarını eleştiren yazılara da rastlanılmıştı. 31 Mart 1919 tarihli Times Gazetesi Türk başkenti konusunda ortaya çıkan uluslararası karışık durumu gülünç bulan İstanbul muhabirinin yazısını yayınlıyordu. Muhabir şöyle diyordu:

“... savaş gerginliği ve karşılıklı harekât ihtiyacı sona erdikten bu yana, ulusal kıskançlık ve iştahların yeniden canlandığı yadsınamaz. Küçük ulusların utanmadan giriştiği aşırı davranışlar,

⁶ Amerika Birleşik Devletleri’nde haftalık olarak yayınlanan Near East Dergisi’nin 11 Kasım 1918 tarihli nüshasında yer alan “Near East İstanbul’un Amerika’ya Verilmesi Fikrinde” başlıklı makalede ise şöyle deniyordu: *“İtilâf Hükümetleri Osmanlı Devleti’ni Avrupa’dan ihraç etmeyi taahhüt etmişlerdir. Türk tarihinin bu dönüşüm devresinde Rusya Hükümeti İstanbul’u zapt etmekten vazgeçti. Bununla birlikte İtilâf Hükümetleri için Türk idaresini orada daha fazla yerinde bırakmaya ve muhafaza etmeye bir sebep yok idi. Avrupa’nın güney doğusundaki bu köşenin artık entrikalar ve dünya çapında mücadeleler için daima kaynayan bir ocak teşkil etmemesi Avrupa’nın çıkarlarının gereğidir. Dolayısıyla bu konuda seri ve kati teşebbüslerde bulunmak lazım gelir. İstanbul’da zayıf, dayanıksız bir hükümet bulundukça entrikaların, mücadelelerin önüne geçmek imkân haricindedir. Eğer genel barışın kati surette temini gerekli ise İstanbul’un yabancı bir hükümete teslimi icap eder zannındayız ve bu hükümet de ancak Amerika Hükümeti olabilir. Amerika Hükümeti bir müddet araştırma için İstanbul’un idari işlerini üstlenir ve bu müddet zarfında şehrin gelecekteki gelişimi için ortaya koyabileceği bütün kabiliyetler araştırılabilir. Herhalde bu kabiliyetleri evvelden keşif ve tahmin etmek mümkün değildir”* (Sabah, 21 Kasım 1918, 1).

büyük devletler arasında da üstü kapalı bir biçimde beliriyor. İngiltere, Fransa ve İtalya’da, kendi ülkeleri hesabına İstanbul’da ön mevki kapmak için didinen adamlar vardır. Bu adamlar böyle bir mevki niçin istediklerini, buna hakları olup olmadığını, bunu korumak gücüne sahip olup olmadıklarını ve bunun kendi ülkelerinin askeri ihtiyaçları ya da ulusal sorumluluklarıyla bağdaşıp bağdaşmayacağını düşünmüyorlar ...” (Sonyel, 1995, 45).

Diğer taraftan İstanbul’daki Yüksek Komiserlerin Osmanlı siyasi makamlarına karşı mesafeli tutumları o kadar ileri gitti ki, 1 Mayıs 1919 tarihli toplantılarında, Hükümet’in Cuma Selamlığına ait kartların dağıtılmasına delalet için yaptığı ricayı reddetmeye karar verdiler. Zira bu tören daima Padişah’a karşı resmi bir saygı hareketi olarak kabul edildiğinden seyirci olarak dahi bulunmalarını Mütarekeye aykırı bulmuşlardı. Aynı gün Sait Molla, Amiral Calthorpe’un Türkiye’ye karşı neden dikkat çekecek kadar soğuk davrandığı sorusuna General Wyndham Deeds bunun şu sebeplerden ileri geldiğini teessüfleriyle bildirmişti: 1-Mütareke devresinin şartları, 2-Müttefiklere karşı durumlarının bunu gerektirmesi, 3-Bir tek Türk’ün kafasında dahi cezanın Türkiye’ye karşı çok ağır olacağı hususunda bir şüphe uyanmasının önlenmek istenmesi, 4-Ülke içerisinde kendilerine karşı geniş bir kitlenin bilfiil düşmanlık etmesi (Jaeschke, 1991, 23-24).

General Deeds buna benzer düşüncelerini yaklaşık bir ay sonra sonra Muhtelit Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey ile yaptığı görüşmede de dile getirmişti. Galip Kemali Bey bu görüşmede Deeds’den, İngilizlerle hakiki bir dostluk teminine imkan olup

olmadığını öğrenmeye çalışmış ve eğer General, İngiltere'nin Türkiye hakkındaki siyasetini değiştireceğini, Türkiye'yi koruyup ülkenin meşru haklarını savunacağını, Osmanlı Devleti'nin hür ve müstakil bir devlet şeklinde yaşamasını kabul ettiğini resmi olarak açıklarsa Saltanat Şurâsı'nda İngiliz dostluğunun Türkiye'ye temin edeceği hakiki menfaatleri açıklayarak iki devlet arasında samimi bir uzlaşma zeminini hazırlamaya çalışacağını söylemişti. Ancak Deeds'in cevabı; *“-Azizim, biz size hiçbir teminat veremeyiz. Hiçbir türlü taahhüt altına da giremeyiz. Siz memlekette zekâ ve bilgisiyle tanınmış bir şahsiyetsiniz. Memleketinizin hakiki menfaatlerini tabi idrak edersiniz. Onu nerede görüyorsanız ona göre idare-i lisan edersiniz”* olmuştu (Söylemezoğlu, 1939, 122-123).

6 Haziran 1919'da ise Amiral Calthorpe, Curzon'a gönderdiği yazıda; İngiliz Yüksek Komiserliği mensuplarının aldıkları sözlü ve yazılı talimatlar doğrultusunda hiçbir Türk'e iyiliksever bir şekilde davranmama, ümit vermeme tutumu içerisinde olduklarını, büyük bir ciddiyetle savaşın neticesine uygun davranıldığını bildiriyor (Şimşir, 1992, 6) (Jaeschke, 1991, 24), dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise 4 Temmuz 1919'da İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Lord Derby'ye şunları yazıyordu: *“İş başında bulunan Türkler, en yükseğinden en geride bulunanlara kadar İngiltere'nin kendilerini bağışlaması, İngiliz himayesini rica etmeleri, geleceklerini tamamıyla ellerimize bırakmaları hususlarında şiddetli arzularını ortaya koyan birçok müracaatlarda bulundular. Bütün bunlara kulaklarımızı tıkadık, Türkiye meselesinin (18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan*

Paris Barış Konferansı'na atıfta bulunarak) *Paris'te halledileceği cevabını verdik*" (Jaeschke, 1991, 25).⁷

Verilen cevaplardan biri de İkinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin (19 Mayıs 1919-21 Temmuz 1919) Paris Barış Konferansı'nda bulunan delegeleri tarafından 23 Haziran 1919'da İtilâf Devletleri temsilcilerine sunulan ve sürekli bir barışı sağlayabilecek bir çözüm bulunabileceğine dair ümitlerin ortaya konulduğu mektuba karşılık geliyordu (Olçay, 1981, LXIX-LXXI). Türk Milleti'ne yönelik iftiraları da içeren cevabi yazıda şu ifadeler geçiyordu:

"Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler Konseyi, Ekselanslarınca sunulmuş olan yazıyı en büyük bir özenle okumuş ve verilen söze uygun olarak, bu metin üzerindeki görüşlerini aşağıda bildirmeğe karar vermiştir:

Türkiye'nin savaşa girişi sırasındaki siyasal entrikaları ve bunu izleyen trajedileri sayıp dökerken, doğrudan doğruya, ya da üstü kapalı biçimde kabul edilmektedir ki, Türkiye'nin İtilâf Devletleri ile hiçbir kavga nedeni yoktu. Türkiye, Almanya'nın elinde bir aygıt gibi kendini kullandırmıştır. Nedensiz başlatılmış ve amansız olarak sürdürülmüş olan savaşın yanında, yazılı tarihte eşine rastlanamayacak korkunçlukta hesaplı kıyımlar da yer almıştır.

Ama iddia odur ki, bu suçlar, kötü davranışlarından Türk ulusunun sorumlu tutulamayacağı bir Türk Hükümetince işlenmiştir.

⁷ Paris Barış Konferansı'nın bu dönemdeki görüşmelerinde uluslararası nitelikte bir İstanbul Devleti'nin kurulması dahi gündeme gelmiştir Bkz. (Olçay, 1981, XVI-XVII).

Bu suçların öğeleri arasında dinsel bağınazlık yer almamıştır, Müslümanlar da en az Hristiyanlar kadar, bunların acısını çekmişlerdir. Bu suçlar, Türklerin kendi egemenlikleri altındaki soylara davranışlarının tarihte görülmüş geleneğine tümenden ters düşmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması dünyanın dinsel dengesi için zorunludur ve sonuç olarak, adalet ve siyaset, Osmanlı topraklarının, savaş patladığı sıradaki durumlarında hiç azalmamış olarak, olduğu gibi geri verilmesini gerektirmektedir.

Konsey ne bu sonucu ne de dayandığı mantığı kabul edebilir. Kuşkusuz, bugünkü Türk Hükümeti, kendinden öncekilerin izledikleri siyaseti, gerçekten, kesinlikle beğenmemektedir. Hükümet'in üyeleri, kişisel olarak da ülkeleri için bu denli zararlı olmuş olan eylemleri reddetmek için her türlü nedeni bulabilirler, her türlü hakka sahiptirler. Ama genel olarak bir ulus, onu yöneten, dış politikasına yön veren, ordularını deneten Hükümet'e göre yargılanmalıdır. Türkiye de tarihin en zor döneminde, yönetimi her türlü ilkeden ve acıma duygusundan yoksun olması bir yana, başarılı bile olamamış birtakım insanların eline düştüğü için, bu doktrinin yasal ve doğal sonuçlarından kurtulmak savını ileri süremez.

Ancak öyle anlaşıyor ki, yazıda öne sürülen, toprakların tümüyle geri verilmesi görüşü, sadece Türkiye'nin, onu yöneten nazırların günahlarının cezasını çekmemesi gerektiği savına da dayanmamaktadır. Bu savın kökleri daha da derine inmektedir. Geçmişteki Türk yönetimi tarihine ve İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu koşullara dayanmaktadır.

Pek doğal olarak, Konsey, gereksiz tartışmalara girmek istemediği gibi, Ekselanslarına ve yanlarında gelmiş olan delegelere, gereksiz yere acı da vermek istemez. Konsey, Türk Ulus'unun iyiliğini ister ve pek yüksek niteliklerine değer verir. Ama bu nitelikler arasında, yabancı soyları yönetebilmek yeteneğinin de sayılabileceğini kabul edemez. Bunun deneyi o kadar uzun süredir yapılmakta ve o kadar yinelenmiş bulunmaktadır ki, sonucu artık hiçbir kuşkuyla yer bırakmamaktadır. Tarih bize, pek çok Türk galibiyetinden ve pek çok Türk yenilgisinden, bağımsızlığını yitirmiş uluslardan, kurtarılmış uluslardan söz eder durur. Yazıda bile, yakın zamanlara kadar Osmanlı egemenliği altında bulunmuş olan toprakların küçülmesine değinilmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki, bu değişikliklerin hiçbirinde ister Avrupa'da ister Asya'da, isterse Afrika'da olsun, herhangi bir ülkede Türk yönetiminin kurulmasını, o ülkenin maddi bolluk ve kültür düzeyinde bir azalmanın izlememiş olmasına rastlandığı görülmemiştir. Yine aynı biçimde, Türk yönetiminin sona ermesi sonucunda, maddi bolluğun artmadığı ve kültür düzeyinin yükselmediği de görülmüş değildir. Ne Avrupa Hristiyanları arasında ne de Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanları arasında, Türk, eline geçirdiği yerleri yıkmaktan başka bir şey yapmış değildir. Savaşla elde ettiğini, barış içinde geliştirme yeteneğini hiçbir zaman gösterememiştir. Türk'ün nitelikleri arasında bu yoktur. Bu sayılanların doğal sonucu şu olmalıdır: Değil mi ki Türkiye, kendisine hiçbir meydan okuma yapılmamış iken, hiçbir nedene dayanmadan, İtilâf Devletleri'ne bilerek saldırmış ve yenilmiş bulunuyor. Kendi çok uluslu İmparatorluğunun birbirine benzemez

halklarının yazgısını saptamak gibi çok ağır bir görevi de galip devletlere yüklemiş olmaktadır. Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler Kurulu, bu görevi, olabildiğince bu halkların kendi istek ve sürekli çıkarlarına uygun bir biçimde yerine getirmek istiyor...” (Olca, 1981, LXXI-LXXII).

Böylece Osmanlı Devlet adamlarına karşı kapılar tamamen kapatılıyor, Türkiye’ye ağır yaptırımların uygulanacağı en yetkili ağızlar tarafından resmen dile getiriliyordu.

Bu arada Birinci Londra Konferansı 10 Mart 1920’de, hemen akabinde toplanan San Remo Konferansı ise 26 Nisan 1920’de çalışmalarını tamamlamış, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının taslak metni oluşturulmuştu. Başbakan Lloyd George, alınan kararlar hakkında üç gün sonra İngiliz Parlamentosu’nda açıklamalarda bulunmuştu. Türkiye açısından herhangi bir ümit ışığının görünmediği açıklamalardan bazıları şöyleydi:

“Türkiye ile ilgili olarak korkarım çok fazla bir şey söyleyemeyeceğim. Millerand (dönemin Fransa Başbakanı Alexandre Millerand) dün yaptığı konuşmada, biz tekliflerimizi Türklere sunana kadar, tekliflerimizin ayrıntılarını vermeyi uygun bulmadığını belirtti ... Fransa Başbakanı’nın haklı olduğunu düşünüyorum. Önerilerimizi henüz Türklere sunmadık ve bence bunlar çeşitli Müttefik Parlamentolarında tartışma konusu yapılmadan önce bunu yapmamız arzu edilir. Ancak bu konuda ortaya çıkacak yeni bir şey yok. Genel ilkeler bu Mecliste defalarca tartışılmıştır ve ister İstanbul ister İzmir ister Trakya ister Ermenistan ister Mezopotamya ister Filistin ister Suriye ister Kilikya veya azınlıkların korunması ile ilgili olsun, çeşitli

tartışmalarda ortaya konan ilkelerden herhangi bir sapma olmamıştır ... Suriye mandası Fransa'ya verildi. Mezopotamya için Musul dahil Büyük Britanya'ya verildi ve Filistin mandası da Yahudilerle ilgili ünlü Balfour Deklarasyonu'nun tam olarak tanınmasıyla Büyük Britanya'ya verildi. Musul'da petrol dağıtımı konusunda Fransızlarla anlaşma sağlandı. Boğazları, -bu bizim görevimiz- Filistin'i ve Mezopotamya'yı korumalıyız. Fransızlar Kilikya'yı korumak zorunda ve İtalyanlar Antalya bölgesini korumayı taahhüt ederler” (George, 29 April 1920, 1469-1470).

Zaten Amiral De Robeck, 1919 Kasım'ında Ahmet Tevfik Paşa'ya barış şartlarının pek ağır olacağını söyleyerek yanlış ümitlere kapılanılmaması hususunda uyarmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Charles Hardinge ise San Remo Konferansı sırasında Horace Rumbold'a, Damat Ferit Paşa'nın kafasında ifa edecek durumda olmadıkları ve sonradan onun tarafından suçlanmalarıyla sonuçlanacak olan ılımlı bir barış antlaşması ümidinin doğmamasına dikkat edilmesi için talimat vermişti (Jaeschke, 1991, 25). Antlaşma taslağının Osmanlı Devleti'ne tevdi edilmesinden kısa bir süre önce Lord Curzon da şunları söylemişti:

“Türk Hükümeti'ne verilebilecek en faydalı nasihat; barış şartlarının kararlaştırıldığı şu anda şifa hapını bir an önce yutmak, kendilerine İmparatorluktan geri kalan yerlerde düzeni sağlamaya koyulmak ve bu görevin yerine getirilmesinde İngiltere'nin destek ve rehberliğini beklemektir” (Jaeschke, 1991, 25-26).

Tüm bu tartışmalara 27 Mayıs 1920'de İngiliz Kralı V. George'a bir mektup gönderen Padişah Vahdeddin de katıldı.

Vahdeddin'in, antlaşmanın müstakil bir devlet mefhumu ile telif kabul etmeyen maddelerinin hafifletilmesini ve hiç olmazsa Türkçe konuşan vilâyetlerin taksim edilmekten kurtarılmasını talep ettiği mektubuna karşılık Kral V. George'un cevabı 5 Haziran 1920 günü gelmiş, ancak yine büyük bir hayal kırıklığını da beraberinde getirmişti. Son derece kısa ve bir o kadar da soğuk bir üslupla yazılan cevabi mektupta; Türkiye'nin geleceğinin, hakkaniyetli bir barış antlaşması imzalanması hususunda uzun ve sabırlı bir gayret gösteren ve ilgili tüm tarafların adaletle hareket edeceğine güvenebileceği Müttefik hükümetlerin elinde olduğu bildirilmişti (Şimşir, 2000, 120) (Jaeschke, 1991, 7). V. George açıkça kaderinize razı olun diyordu (Bardakçı, 1998, 163).

Osmanlı devlet adamları açısından yaşanan hayal kırıklıkları bunlarla da sınırlı kalmadı. İtilâf Devletleri'nin hazırladığı antlaşma taslağıyla ilgili olarak Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Paris Barış Konferansı'na sunduğu görüşlere karşı alınan cevap bir başka soğuk duş etkisi yarattı. Son derece bozuk bir Türkçeyle hazırlanan cevabi yazı; başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik bakış açılarını tekrar ortaya koyuyor, bu Devletlerin gerçek yüzlerini bir kez daha gözler önüne seriyordu:

“...Osmanlı Hükümeti'nin, I. Dünya Savaşı'ndaki sorumluluğunun, Müttefiklerinin sorumluluğundan daha hafif olduğu fikrini beslediği anlaşılmaktadır. Müttefikler, işbu iddiayı kabul edemezler. Bütün milletler aleyhinde tertip edilen suikastın hedeflediği gaddarca maksat dünyanın gözündeki en açık bir biçimde belirlediği bir zamanda Türkiye, sözü edilen suikasta katılmıştır. Büyük Devletler,

Türkiye'nin bu hareket biçimiyle, yarım yüzyılı aşan bir zamandan beri kendisine birçok defalar dostluğunu ispat etmiş olan Devletlere karşı pek açık bir hıyanet ile suç işlemiş olduğu kanısındadırlar. Müttefikler, kendisine karşı hiçbir düşmanca amaç beslememekte idiler.

Türkiye, savaşın sonuna değin tarafsızlığını koruduğu takdirde, Osmanlı Memleketinin bütünlüğünün temini Müttefiklerce üstlenildiği yolunda, Devletler tarafından kendisine 1914 yılı Ağustos 'undan beri bildirimlerde bulun(ul)muştı.

Osmanlı Devleti bu beyanlara göz atmaya tenezzül atfetmemesiyle savaşa girişinin nedeninin, dokunulmazlığını temin endişesi olmayıp, ihtirastan ibaret olduğunu ispat etmiş idi. Osmanlı temsilci heyeti, Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi durumunun insanlık alemine yol açtığı kötülüklerle kayıpları tamamıyla takdir etmiyor gibi görünüyor.

Osmanlı Devleti'nin sorumluluğu o kadar geniştir ki, bu sorumluluk, Müttefiklerin Osmanlı ordularına karşı elde ettiği üstünlüğün içine aldığı fedakârlıklarla ölçülemez. Büyük bir deniz ulaşım yolunu kapayarak, bir taraftan Rusya ve Romanya'nın, diğer yandan bunların batısındaki müttefiklerinin ulaşımını kesmekle, Türkiye, en az iki yıl savaşın uzamasına ve Müttefiklerin milyonlara varan insan yaşamıyla, yüzlerce milyarlık kayba uğramalarına sebep olmuştur.

Sınırsız ve sonsuz kayıp pahasına Dünya'nın hürriyetini tekrar tesis etmiş olanlara Türkiye'nin ödemeye mecbur olduğu tazminat kendisinin ödeyebileceğinden pek fazladır. Müttefikler Türklerin diğer

milletler üzerine hakimiyetlerine artık sonsuza dek son vermek zamanının geldiğini aynen görmekte-dirler. Savaş-tan önceki uzun dönemlerde Osmanlı Hükümeti ile Büyük Devletler arasındaki ilişkilerin tarihi; Bulgaristan, Makedonya, Ermenistan ve diğer yörelerde meydana gelip insanlık vicdanını infial ve galeyana getiren mezalime son vermek hususunda sonuçsuz (olarak) arka arkaya devam eden bir sürü girişimlerden başka bir şey değildi. Son yirmi yıl zarfında Ermeniler işitilmemiş vahşetlerle katliam edilmişlerdir. Savaş sırasında Osmanlı Hükümeti'nin öldürme, tehcir ve kötü muameleden ibaret olan fetih eseri geçmişte bu türden meydana gelen infialini fersah fersah aşmıştır. 1914 yılından beri Osmanlı Hükümeti uydurma bir ihtilale dayanan makbul olmayan bahanelerle erkek, kadın, çocuk sekiz yüz bin Ermeni'yi katliam ve iki yüz bin Rum ile iki yüz bin Ermeni'yi göç ettirerek yurtlarından sürmüştür. Osmanlı Hükümeti Türk olmayan tebaasını yalnız tecavüz ve öldürölmekten koruma hususunda kusur etmekle kalmamış, hatta himayesine mecbur olduğu ahaliye karşı en vahşi tecavüzleri tertip ettiğini bildiren sayısız deliller vardır. Bu sebepten dolayı Müttefik Hükümetler Türk çoğunluğuyla meskûn olmayan arazi-yi Türk boyunduruğundan kurtarmaya karar vermişlerdir ...

... Bu antlaşmanın Türk Hükümetlerinin pek zalimane ve pek fena idare eylediğı araziden Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kopardığı doğrudur. Lakin Türkiye'yi geniş ve verimli bir araziye sahip bir Milli Hükümet olarak yerinde bırakmaktadır. Kararlaştırılan hükümlerden hiçbir-i Türkiye'nin idare biçimini iyileştirdiğı takdirde Türk Milleti'ni mesut bir millet olmaktan alıkoyacak mahiyette

değildir. Antlaşma hatta, İstanbul'da Türklerin çoğunluğu teşkil ettiği şüpheli olduğu halde sözü edilen şehri Osmanlı başkenti olmak üzere devam etmeye kadar varmaktadır ... Eğer antlaşma işbu şartlar dahilinde imza edilmeyecek olur ise Müttefik Devletler durumun gereklerine uygun gördükleri tedbirleri alacaklardır ...” (Vakit, 21 Temmuz 1920, 1) (İleri, 22 Temmuz 1920, 1).

Bu son tehdit yerine ulaşmış, nitekim Beşinci Damat Ferit Paşa Hükümeti (31 Temmuz 1920-21 Ekim 1920) döneminde Meclis-i Ayan üyelerinden Mehmet Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey'den ve Türkiye'nin Bern'deki Olağanüstü Temsilcisi ve Tam yetkili Ortaelçisi Reşat Halis Bey'den oluşan Osmanlı Delegasyonu 10 Ağustos 1920'de tarihe Sévres (Sevr) Antlaşması olarak geçen belgeleri imzalamışlardı. (Meray ve Olcay, 1977, 47, 184).

İngilizlerin İstanbul'un ve Boğazların Geleceğine Yönelik Yaklaşımları

İngilizlerin Türkiye'ye yönelik bu yaptırımlarının en önde gelen konularından birini de İstanbul ve Boğazlar oluştuyordu. Fakat bu iş nasıl yapılacaktı? Zira Boğazlarda denetim kurmak belirli askeri yükümlülükleri de beraberinde getiriyordu. Örneğin İngiliz askeri uzmanlarınca yapılan bir hesaba göre yalnızca her iki boğazı uçtan uca denetim altına almak için en az 30.000 kişilik bir kuvvet bulundurulması zorunluydu. İngiltere kendi payına düşen 10.000 askeri büyük güçlüklerle karşılayabileceğini düşünüyor, Fransa'nın Ren'de, İtalya'nın ise başka yerlerde çeşitli askeri yükümlülükleri olduğunu da hesaba katıyordu (Olcay, 1981, 9). Fakat kendi

açılarından Boğazlardan serbestçe geçişin sağlanması, bunun için Boğazlara milletlerarası yeni bir statü kazandırma zorunluluğu gibi hususlar da tüm gerçekliğiyle masada duruyordu ve bu hususların gerçekleştirilmesinde artık Türk Milleti'ne herhangi bir inisiyatif tanımamaya karar vermişlerdi. İşte bu noktada; 1919 yılı başlarından Kasım ayına kadar geçen sürede İngilizlerin konuyla ilgili politikaları iki konuda düğümlendi: Bunlardan ilki; gelecekte, İstanbul ve Boğazların nasıl bir idare biçimi içinde yönetilecekleri sorusuna bir cevap bulmak, ikincisi ise Türklerin Avrupa'dan sürülüp sürülmemesi, başka bir ifadeyle İstanbul'da Türk hükümlanlığının tanınıp tanınmaması meselesini bir sonuca bağlamak (Yurdusev, 2007, 173).

Konu Paris Barış Konferansı'nın ilk dönemlerinde çözümlenir gibi oldu. İngilizler hem Boğazlar meselesine arzu ettikleri yönde bir çözüm bulmak, hem de işin askeri-ekonomik maliyetinden kurtulmak için Amerikan idaresi altında bir Boğazlar rejimi oluşturmaya karar verdiler ve İngiliz Başbakanı Lloyd George gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları düşünülen bölgelerde Amerikan mandası oluşturulmasına yönelik teklifini ABD Başkanı Woodrow Wilson'a ilettili. Ancak işler umulduğu gibi gitmedi. Amerikan Senatosu Boğazlardaki manda rejiminin de reddi manasına gelecek şekilde Almanya ile yapılan Versailles Antlaşması'nı reddettiği gibi hemen akabinde Amerika, Avrupa meselelerinden çekileceğini de ilan etti (Yurdusev, 2007, 173-174, 181).

Gelişmeler Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasını da geciktirmiş, üstelik Anadolu'da başlayan Millî Mücadele kurulacak yeni düzen için tehdit oluşturmaya başlamış, haliyle zaman İtilâf

Devletleri'nin aleyhinde işlemeye başlamıştı. Bu durumda Lloyd George ve Earl Curzon tüm çabalarını olabilecek en kısa zamanda Türklerin Avrupa'dan tamamen çıkarılması, İstanbul'un ve Boğazların uluslararası bir organizasyonun yönetimine bırakılması politikasına hasrettiler.

Uygulamaya konulan politika İstanbul'daki İngiliz temsilcilerinde de hemen etkisini gösterdi. Örneğin Bostancı'da bulunan bir İngiliz taburunun komutanı; Ekim 1919'da askerleri için düzenlenen bir konferansta; “-Biz burada kalacağız Fransızlar yakında gidecektir” sözleri ile İstanbul'un tek hâkimi olabilme düşüncesini açıktan ifade etmekte bir sakınca görmemiş, başkentte kalıcı olduklarını beyan etmişti (BOA, DH.EUM.SSM., 39/1).

Thomas B. Hohler'in, 4 Kasım 1919 tarihli raporunda ise o sıralarda Meclis-i Mebûsan'ın Bursa'da toplanması tartışmalarına karşılık; bu durumun olumlu karşılanabileceği, tarih boyunca bir imparatorluk şehri olagelmış bulunan İstanbul'un Osmanlı Devleti için fazla olacağı, İstanbul'u İslâmiyet'in kutsal bir şehri saymaya imkân olmadığı, bu durumda Türklerin İstanbul'dan atılmalarının uygun olacağı ve Türklerden alınacak İstanbul'un Tanca gibi milletlerarası bir rejimle idare edilmesi güç olursa rehine olarak İngiltere'nin elinde tutulabileceği düşüncelerine yer verilmişti (Şimşir, 1992, 185-187).⁸

⁸ Tanca, Fas'ın kuzeyinde ve Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na kıyısı bulunan bir sahil şehridir. Fransızlar Yirminci Yüzyılın başlarından itibaren Fas'ı işgal etmişlerdi. 8 Nisan 1904 tarihli İngiliz-Fransız Anlaşması'nın

Amiral De Robeck de Earl Curzon'a gönderdiği 10 Kasım 1919 tarihli yazıda; resmi açıdan İstanbul'da işgalci bir güç olarak bulunmadıklarını, bu durumun kendileri için birçok sınırlamayı da beraberinde getirdiğini, İstanbul'un mutlaka işgal edilmesi gerektiğini ve bunun dışında başka bir çare göremediğini ifade etmişti (Şimşir, 1992, 191).

Lloyd George ve Earl Curzon İngiliz siyasi çevrelerini politikaları için ikna etmeye çalışıyorlardı. 18 Aralık 1919 günü İngiliz Parlamentosu'ndaki konuşmasında Lloyd George, 1915'de Çanakkale'de yaşadıkları hezimetten de dem vurarak; “... *Bu geçitleri, yüzümüze çarparak kapatanlara bırakabilir miyiz? Eğer bu kapılar açık olsaydı ve bizim donanmamız ve ticaret gemilerimiz serbestçe geçebilseydi, askeri bir görüş belirtmek istemiyorum ama üst düzey bir askeri otoritenin görüşü, savaşın iki veya üç yıl kısılacığı yönündedir. Romanya'yı veya çökerken Rusya'yı desteklemek için içeri giremedik, Tuna'ya çıkamadık. O kapılar açık olsaydı, savaşta iki ya da üç yıl fark yaratacaktı. Yüzümüze kalleşçe kapatıldılar. Aynı kapıcıya güvenemeyiz ...*” demiş (George, 18 December 1919, 768), ardından konuyu Türkiye ile yapılacak barışın gecikme sebeplerine getirerek şunları söylemişti:

“Amerika'nın ne yapmak istediğini bilmemiz Türkiye sorununun çözümü için şarttı. Amerika herhangi bir pay alır mı ve eğer alırsa ne kadar pay alır? Fransa'nın büyük yükleri var. İngiltere'nin büyük yükleri var. İtalya'nın büyük yükleri var. (Barış)

(Entente Cordiale-Samimi Anlaşma) gizli maddeleri bağlamında; Tanca uluslararası bir kontrole tabi tutulmuştu (Lutskiy, 2011, 271).

çok fazla yabancı sorumluluğu olmayan ve devasa kaynaklara sahip olan Amerika'nın, bu ünlü ve tarihi ülkede, bu büyük medeniyet görevinde payını almaya hazır olup olmadığına bağlıydı. Ama Amerika ne yapacağını açıklayana kadar, durumu hızlandırmak için yapılacak herhangi bir girişim Amerika ile yanlış anlaşılmalara ve büyük bir şüpheye yol açabilirdi. Amerika ile iyi bir anlaşmayı o kadar hayati bir şey olarak görüyorduk ki, omuzlarımızda artan yükler ve (Müslümanlar arasında) isyan olasılıkları pahasına olursa olsun, Amerika ile iyi bir anlaşma uğruna buna değer olduğunu düşündük. Bu yüzden Türkiye ile barış yapamadık” (George, 18 December 1919, 767-768).

Dışişleri Bakanı Earl Curzon ise 4 Ocak 1920 günü İngiliz Kabinesi'ne sunduğu muhtıradan; Türklerin mutlak surette İstanbul'dan atılmaları gerektiğini, asıl olanın Türklerin Avrupa'dan ilişkilerini kesmek olduğunu, yoksa Doğu Avrupa'nın huzura kavuşamayacağını, İstanbul'un Türklerden alınmasının yüzyıllardır süregelen Türk topraklarının paylaşılması konusunun bir devamı olduğunu ve Türk'ün İstanbul'da bulunmasının Doğu Avrupa'nın havasını zehirlediğini söylüyordu (Şimşir, 1992, XCIV).

Ancak işler yine Lloyd George ve Curzon'un düşündüğü gibi gitmedi. İngiliz Kabinesi'nde bir süredir devam eden huzursuzluk ve görüş ayrılıkları İstanbul ve Boğazlar konusunda iyice belirginlik kazanmış, dolayısıyla, iki ayrı görüşün ve savunucularının mücadelesine dönüşmüştü. Özellikle Hindistan'dan Sorumlu Devlet Bakanı Edwin Samuel Montagu daha 1917'den bu yana, İngiliz savaş hedefi olarak Osmanlı Devleti'nin yok edilmesi fikrine sürekli olarak

karşı çıkmıştı. Montagu'nun endişesi, Türkiye'nin parçalanmasının Hindistan'da ve İngiltere'nin diğer Arap bölgelerindeki Müslümanlar arasında huzursuzluğa ve infiale sebep olacağıydı. Fikirleri Curzon ile çatışsa da Montagu, kabinenin diğer üyelerini ikna etmekte başarılı oldu ve İngiliz Kabinesi, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın politikalarını adeta çiğneyerek, Türkleri Avrupa'dan silme çabalarına bir son verme ve onların İstanbul'daki hükümrانlık haklarını sürdürmelerine izin verme kararı aldı (Yurdusev, 2007, 183-184).

Lloyd George ve Earl Curzon durumdan memnun değillerdi. Üstelik barış şartlarının da bir an evvel oluşturulması, Başkent'te ve Boğazlarda kesin bir denetim kurulması gerekiyordu. Ancak bu denetimi kendi başlarına da yapamayacaklarından dönemin Fransa Başbakanı Alexandre Millerand ile İtalyan Başbakanı Francesco Saverio Nitti'yi Londra'ya davet ederek önceden de bahsi geçen Birinci Londra Konferansı'nı (12 Şubat 1920) düzenlediler. Konferansın ilk günü Lloyd George söz alarak; çözüm bekleyen konular arasında en başta Türklerle yapılacak barış antlaşmasının geldiğini, Paris Barış Konferansı'nın bu sorunu ele almak için tehlikeli sayılabilecek kadar fazla bir zaman beklemiş olduğunu, ancak bunda konferansın bir kabahatinin bulunmadığını, güçlüğün ABD Başkanı Woodrow Wilson'un, Amerika Birleşik Devletleri'nin manda idaresini kabul edip etmeyeceği hususundaki kararını bildirecek durumda olacağına konferansı inandırmış olmasından kaynaklandığını, Başkan Wilson'un bunu en geç 1919'un Ağustos'unda ya da Eylül'ünde yapabileceği umudunu beslediğini, sonuç olarak, bugün bile bir yanıt verecek durumda olmadığı gibi bundan üç ay sonra da olamayacağını

ve bu nedenle konuyu bir sonuca ulaştırmanın doğru olacağını ifade ederken, Earl Curzon da iki gün sonra antlaşmanın görüşülmesindeki gecikmenin sadece ABD'nin kararının beklenilmesi zorunluluğundan doğduğunu, Müttefiklerin artık bunu beklemenin yararsız olduğu sonucuna istemeyerek de olsa vardıklarını, ABD'nin açıkça hiçbir manda idaresi kabul etmemek kararını gösterdiğini, kendi kanaatine göre de hiçbir Avrupalı Devletin bağımsız bir Türkiye üzerinde manda idaresi kabul etmesinin akıllıca bir davranış olmayacağını söylemişti (Olca, 1981, 1-2, 4-5).

Konferansta görüşülen ilk konu haliyle İstanbul ve Boğazlar oldu. Lloyd George ve Earl Curzon, İstanbul'daki Türk idaresinin devamına yönelik kabinenin aldığı karardan duydukları memnuniyetsizliği görüşmelere taşımışlar, Padişah'ın ve Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'da kalıp kalmaması meselesini yeniden tartışmaya açmışlardı. İstanbul ve boğazlarla ilgili görüşmeler şu dört soru etrafında gerçekleştirildi:

“1-Boğazlar üzerinde denetimi hangi makam yapmalıdır? Bu bir komisyon mu olmalıdır? Öyle ise kuruluş biçimi ne olmalıdır? Emrinde hangi kuvvetler bulunmalıdır? Yetki alanı ne olmalıdır? Yönetim ve yürütme yetkisinin genişliği ne olmalıdır?

2-Padişah ve Hükümeti İstanbul'da bırakılmalı mıdır? Bırakılacaklarsa yetkileri ne olmalıdır? Ne gibi kara ve deniz kuvvetleri bulunmalıdır? Yetki alanları ne olmalıdır? Yetkileri komisyonunkilerle nasıl bağdaştırılmalıdır? İki ayrı makamın, yani Türk Hükümeti ile Komisyonun, aynı zamanda Avrupa Türkiye'sinde yetkilerini kullanmaları nasıl düzenlenebilir?

3-Edirne ile Boğazlar kuzeyindeki Türk İmparatorluğu konusunda bu bölgeler ne olacaktır? Bunlar Yunanistan'a mı verilecek ve verilecekse hangi sınırlar içinde?

4-Boğazların öteki yakasına gelince; Türklerin orada kalacağı ve bu topraklar üzerinde hiçbir Devletin mandaterlik istemeyeceği varsayılır ise, egemenliğin biçim ve derecesi ne olacaktır? Mali denetleme derecesi ne olacaktır? Devletlerin siyasal, coğrafya ya da ticaret konularında otorite alanları bulunacak mıdır? Bu da İzmir'in Yunanlılarca işgali konusuna götürür. Bu ne kadar sürmelidir? Yine İtalyanların Antalya ve başka yerlerde bulunması ve Kilikya Türk İlinin Fransızlar tarafından işgali konuları da vardır” (Olca, 1981, 5).

İtalya Başbakanı Nitti söz alarak; diğer barış antlaşmalarının uygulanmasından edinilen deneyimin kendilerine, sağlayabileceklerinden emin olmadıkları şeyleri istemenin gereksiz olduğunu öğrettiğini, Türkiye halklarını kendilerine düşman etmemeleri, ekonomik yararlar peşinde koşmaları ve Türk nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 80'e vardığı İstanbul'dan Türklerin atılmasının söz konusu edilmemesi gerektiğini söylemişti.

Nitti'nin İstanbul'daki Türk nüfusu ile ilgili verdiği oranı kabul etmeyen Lloyd George söze karışarak İstanbul'da Türklerin yüzde 40'dan fazla olmadıklarını, İngiliz Hükümeti'nin Türklerin İstanbul'da kalmaları hakkında vardığı sonucun, en dikkatli bir inceleme sonunda, isteksiz olarak, duraksama ve kaygı ile varılmış bir sonuç olduğunu, şimdi bile en sonunda kabul etmiş oldukları bu tutumun doğruluğu hakkında kaygıları bulunduğunu, kişisel görüşüne göre; Padişah'ın

İstanbul'dan kovulmasına karşı ileri sürülen görüşlerin kuramsal nitelikte olduğunu, Türklerin yüzyıllardır Avrupa'da bulunduklarını ve hep bir bela, bir baskı ögesi ve bir karışıklık kaynağı olageldiklerini, Türk'ün hiç bir zaman Avrupalı olamadığını, Avrupa uygarlığını içine sindiremediğini, sürekli bir savaş nedeni olduğunu, Türklerin bu niteliklerinin değişebileceğini beklemenin büyük bir iyimserlik olacağını söyledi (Olca, 1981, 6-7).

İstanbul'un Avrupa'nın tüm öteki başkentlerinden farklı olduğunu da iddia eden Lloyd George konuşmasına şu sözlerle devam etti:

“Paris görünür biçimde Fransız'dır, Londra İngiliz'dir, Roma İtalya'ndır ama İstanbul Türk değildir ve nüfusunun çoğunluğu da Türk değildir. Ayrıca Hükümet merkezi oradan uzaklaştırılacak olursa İstanbul'daki Türk nüfusu da büyük ölçüde azaltılmış olacaktır. Kentin hemen çevresindeki nüfus Rum'dur. Demek oluyor ki biz Padişah'ı İstanbul'da tutmakla Müttefiklerin sorunlarının çoğunu çözdükleri ilkelerden ayrılmış oluyoruz ve yabancı bir hükümdarı yabancı bir halka egemen olarak bırakıyoruz. Padişah İstanbul'da, Batılı Devletler arasında sürekli bir çekişme, kıskançlık ve entrika kaynağı olacaktır. Onun oradaki varlığının bize Küçük Asya üzerinde baskı olanağı vereceği söylenmektedir. Kendisi buna inanmamaktadır. Türkler onun yayımlayacağı her buyruğun kendisine yabancı baskısınca dikte edildiğini bilecekler ve bunları bilmezlikten geleceklerdir. Türkleri İstanbul'da bırakmak, korkulur ki, sorunun çözümlenmesi anlamına gelmeyecek, sadece yeni güçlülere bir başlangıç olacaktır. Öbür yönden söylenecek çok şey olduğu da bir

gerçektir. Önce Müttefiklerimizin, ne yazık ki İngiltere'ninkinden değişik görüşte oldukları,⁹ sonra Avrupa ve Birleşik Devletler'de kendi dertlerimiz bulunduğu ve Türklerin atılmasının İslam Dünyası'nda da dert anlamına geleceği. Müslüman dünyasında oldukça büyük bir dinsel tepki olasılığı bulunduğu bir gerçektir. Ama bunlara karşılık, Avrupa'yı bu vebadan ve karışıklık kaynağından tümünden kurtarmak fırsatını belki de kaçırmakta olduğumuzu da düşünmek gerekir. İngiliz Hükümeti Müttefiklerinin ısrarla ileri sürdüğü görüşü desteklemek kararını büyük güçlük ve isteksizlikle alabildi. Ancak Padişah'ın İstanbul ve Avrupa'daki etkisinin olabildiğince kısıtlanması konusunda ısrar edecektir” (Olca, 1981, 7).

Ortaya konulan tüm bu savlar, ileri sürülen deliller konferansta da karşılık bulmadı ve İngiliz Başbakanı ile Dışişleri Bakanı'nın Türkleri İstanbul'dan uzaklaştırmaya yönelik planları bir kez daha suya düştü. Ancak İstanbul ve Boğazlar üzerinde kesin bir denetim kurmaya ve Türk'e de esaslı bir ceza vermeye kararlı olan İngilizler İstanbul'a tümüyle el konulmasına dair düşüncelerini bu konferansta müttefiklerine kabul ettirdiler ve İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmi işgali bu konferansta kararlaştırıldı. İşgal söylemlerinin gündeme gelmesi İngiliz siyasi çevrelerince de memnuniyetle karşılanmıştı.

⁹ Lloyd George burada kendisiyle çelişkiye düşüyor. Yukarıda İngiliz Kabinesi'nin ağırlıklı olarak Türklerin İstanbul'da bırakılmalarına dair karar aldığından bahsetmiştik. Üstelik kendisi de bu durumu yine yukarıda ifade edildiği üzere konferansta belirtmiştir. Ancak birkaç dakika sonra kendi görüşünü tüm İngiltere'nin görüşüymüş gibi sunuyor.

İngiliz Parlamentosu'nun 26 Şubat 1920 günkü oturumunda Liberal Parti Milletvekili Donald Maclean şöyle diyordu: “... *Türk, kendi inancının en büyük düşmanıdır, çünkü onu kötü yönetimle itibarsızlaştırmıştır. Türklerin kültüre, sanata ya da insanlığın gelişiminin herhangi bir yönüne ne gibi katkıları oldu? Onlar birer insanlık kanseridir ve yaşamın her bir zerresini   r t rl r. Ve şimdi ulusun üzerine büyük hesaplaşma günü geldiğine göre, memnunum. Türk' n, doğru ile yanlış arasındaki bu devasa savaşta, insanlığa karşı uzun süredir devam eden kötü şöhreti nedeniyle hesabının sorulacağı için memnunum ... Yüz yıldan fazla bir süredir İstanbul, savaşların, katliam ve dehşetlerin kaynağı, diplomasının kötü yönetim için tasarladığı en kötü kurnazlıkların oyun alanıdır... Umuyorum ki acı çeken ırkları Türk' n ayakları altından kaldıracamız ...” (Maclean, 26 February 1920, 1952-1954).*

Başbakan Lloyd George ise yine Boğazlar konusunda güvence vererek şunları söylemişti: “(Bir) arkadaşım, aynı kapı bekçisinin olmayacağına, ancak kapıların farklı bir hamalının olacağına dair geçen aralık ayında parlamentoya verdiğim taahhüde değindi. Bu yerine getirilecektir. Bu kapıların koruyuculuğunu onların güvenine ihanet edenlere emanet etmek aptallığın zirvesi olurdu. Bu asla yapılmayacak. Bir İngiliz gemisi karşısında kapılar bir daha Türk tarafından kapatılmayacak” (George, 26 February 1920, 1960).

Ancak parlamentonun o günkü oturumunda tıpkı on beş ay önce olduğu gibi yine bir kısım milletvekillerinde Hükümet'in Türk'e verilecek ceza konusundaki tavrından endişe duyulmuş, daha önce Başbakan Lloyd George'un 5 Ocak 1918'de yaptığını belirttiğimiz

açıklamaları yeniden hatırlatılmıştı. Bunun üzerine Lloyd George, İngiliz dış politikasındaki ikiyüzlülüğün bir başka örneğini veren şu sözlerle kendini savundu:

“Bu tamamen kasıtlı bir taahhüttü. Meclisten ve ülkeden bunun ne anlama geldiğini anlamasını isteyeceğim. Bu, halka açık bir toplantıda yapılan bir konuşma değildi. Savaş amaçlarımız konusunda epey bir huzursuzluk vardı. İşçiler arasında saldırgan bir emperyalist amaç için savaştığımıza dair bir his vardı ve bu bizim dikkatimize sunuldu. Bu, savaşın amaçları doğrultusundaki sonuca müdahale ediyordu ve savaşın amaçları konusunda topluluk işçilerine güvence vermemiz gerektiği konusunda bilgilendirildik. Bu Türklere bir teklif değildi. Ne için savaştığımız konusunda kendi insanlarımıza güvence vermektir. Başka bir sebep daha vardı. Hindistan’ın Müslüman nüfusu rahatsız oldu ve bir güvence istediler. Dünyanın en büyük Müslüman gücü olduğumuz çok sık unutuluyor. Britanya İmparatorluğu nüfusunun dörtte biri Müslümandır.” (George, 26 February 1920, 1961-1962).

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte İngilizlerin başını çektiği İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek ve Türk Milleti'ni siyasi varlıktan mahrum bırakmak için tarihi bir fırsat elde ettiklerine inanmışlardı. Mütareke görüşmelerinin ilk gününden itibaren sergiledikleri dostane tavırlar ve iyi niyetli beyanatlar, gerçek niyetlerini gizlemek için kullanılan birer maske olmanın ötesine geçmemiştir. Nitekim İstanbul'un işgali sürecinde ve sonrasında

yaşanan gelişmeler, İngilizlerin ikiyüzlü politikalarını açıkça ortaya koymuştur.

İngilizler, bir taraftan Osmanlı Hükümeti'ne güvence verirken diğer taraftan İstanbul'u fiilen işgal altına almış, Mütareke şartlarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak uygulamışlardır. Amiral Calthorpe ve diğer İngiliz yetkililerin kamuoyu ve Osmanlı devlet adamları nezdinde oluşturdukları olumlu hava, kısa sürede yerini acı gerçeklere bırakmıştır. İngiliz Parlamentosu'ndaki konuşmalar, özellikle Arthur George Villiers Peel ve Lord Robert Cecil'in beyanatları, İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik tasavvurlarının ne denli ağır olduğunu göstermektedir. Bu konuşmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyetine yabancı bir devlet olarak Asya'ya geri gönderilmesi gerektiği, Türklerin Avrupa'da bir bela ve baskı unsuru olduğu gibi iddialar açıkça dile getirilmiştir.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda hareket eden İstanbul'daki yetkililer, Türk tarafına karşı mesafeli ve soğuk bir tutum sergilemişler, herhangi bir ümit vermekten özenle kaçınmışlardır. Amiral Calthorpe'un, Lord Curzon'a gönderdiği yazılarda belirttiği üzere, İngiliz Yüksek Komiserliği mensupları hiçbir Türk'e iyiliksever bir şekilde davranmama, ümit vermeme politikası gütmüşlerdir. Bu yaklaşım, dönemin Osmanlı devlet adamlarının İngiltere'nin dostluğuna ve yardımına olan güvenlerini istismar ederek, Türkiye'nin parçalanması sürecini kolaylaştırmak amacını taşımaktaydı.

İstanbul ve Boğazlar meselesi, İngilizlerin Türkiye politikasının merkezinde yer almıştır. Lloyd George ve Earl Curzon,

Türklerin İstanbul'dan tamamen atılması ve Boğazların uluslararası bir organizasyonun yönetimine bırakılması için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Her ne kadar İngiliz Kabinesi'nde Edwin Samuel Montagu gibi bazı yetkililer, Hindistan ve diğer Müslüman bölgelerdeki tepkiler endişesiyle bu politikaya karşı çıkmış olsalar da İngiliz siyasi çevrelerinin genel eğilimi Türk'ü Avrupa'dan çıkarmak yönünde olmuştur. Birinci Londra Konferansı'nda Lloyd George'un İstanbul'un Türk olmadığı, nüfusunun çoğunluğunun Türk olmadığı gibi gerçeklerle bağdaşmayan iddialar ileri sürmesi, bu politikanın ne denli ısrarlı bir şekilde savunulduğunu göstermektedir.

Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Delegasyonu'nun barış şartlarının hafifletilmesine yönelik taleplerini reddeden İtilâf Devletleri, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki sorumluluğunu abartarak ve tarih boyunca Türklerin diğer milletler üzerindeki hakimiyetini kötü yönetim ve zulüm örnekleri ile nitelendirerek, ağır yaptırımları meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Özellikle asılsız Ermeni soykırım iddialarının siyasi bir koz olarak sürekli gündeme getirilmesi, İtilâf Devletleri'nin propaganda araçlarını ne denli etkin kullandıklarını ortaya koymaktadır.

İngiliz Parlamentosu'ndaki tartışmalar ve hükümet yetkililerinin beyanatları incelendiğinde, Lloyd George'un 5 Ocak 1918'de yaptığı ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağına dair güvenceler içeren açıklamalarının tamamen taktik bir hamle olduğu anlaşılmaktadır. Başbakan'ın 26 Şubat 1920'deki konuşmasında bu beyanatın Türklere değil, İngiliz kamuoyuna ve Hindistan'daki Müslüman nüfusa yönelik olduğunu itiraf etmesi, İngiliz dış

politikasındaki ikiyeüzlülüğün en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Mütareke döneminde İngilizlerin Türkiye'ye yönelik yaklaşımları, sistemli bir tasfiye politikası izlediklerini açıkça göstermektedir. Mondros Mütarekesi'ni bir barış anlaşması değil, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve Türk Milleti'ni siyasi haritadan silmek için bir araç olarak görmüşlerdir. Ancak İtilâf Devletleri'nin bu politikaları, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele ile karşılaşacak ve Türk Milleti'nin bağımsızlık iradesinin gücünü hafife aldıkları için ağır bir hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Sevr Antlaşması'nın imzalanması, İngilizlerin dayatmacı politikalarının zirvesini temsil etmekle birlikte, Türk Milleti'nin direnişi karşısında bu antlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girememiş ve yerini Lozan Antlaşması'na bırakmak zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918–1919), I*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD). (2019). I, 68(144), Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Bardakçı, M. (1998). *Şahbaba*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Başak, T. (2013). *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM.), Dosya No:39, Gömlek No:1.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS.), Dosya No:2563, Gömlek No:7.
- Cecil, R. (18 November 1918). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 110.
- Çelebi, M. (2002). *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Duran, T. (1973). İstanbul'un İşgali. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (66), 11-20.

- George, D. L. (18 December 1919). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 123.
- George, D. L. (26 February 1920). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 125.
- George, D. L. (29 April 1920). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 128.
- Hâdisat. *İngiliz Heyet-i Reisinin Beyanatı*. 9 Kasım 1918, No.21.
- İkdam. *Şehrimizdeki İtilâf Kuvvetleri*. 21 Kasım 1918, No.7822.
- İleri. *Düvel-i Müttefika'nın İtirazatımıza Cevabı*. 22 Temmuz 1920, No.904.
- Jaeschke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*. (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara: TTK.
- Lutskiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi, 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*. (Çeviren: Turan Keskin), İstanbul: Yordam Kitap.
- Maclean, D. (26 February 1920). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 125.
- Meray, S. L.; Olcay, O. (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Millî Savunma Bakanlığı, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü,
Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi. İstiklâl
Harbi Kataloğu. Klasör No: 68, Gömlek No: 36-38.

Olçay, O. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Peel, A. G. V. (18 November 1918). *Parliamentary Debates (Commons)*. Series V/Volume 110.

Sabah. *Şerait-i Mütarekenin Tatbiki Hakkında*. 18 Kasım 1918, No.10418.

Sabah. *İstanbul Meselesi*. 21 Kasım 1918, No.10421.

Sabah. *İtilâf Mehafilinin Nokta-i Nazarı*. 21 Kasım 1918, No.10421.

Sabah. *General Deeds'in Beyanatı*. 22 Kasım 1918, No.10422.

Saylan, G. F. (2023). *İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İşgal Uygulamaları*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Sonyel, S. R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I*. Ankara: TTK.

Söylemezoğlu, G. K. (1939). *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Şimşir, B. N. (1985). *Malta Sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B. N. (1992). *British Documents on Atatürk (1919-1938), I, Nisan 1919-Mart 1920*. Ankara: TTK.

- Şimşir, B. N. (2000). *British Documents on Atatürk (1919-1938), II, Nisan-Aralık 1920*. Ankara: TTK.
- Tunaya, T. Z. (2010). *Türkiye’de Siyasal Partiler, II, Mütareke Dönemi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vakit. *İstanbul İşgal Edilmiyor Mu?* 21 Kasım 1918, No.388.
- Vakit. *İşgal Meselesi*. 21 Kasım 1918, No.388.
- Vakit. *Mütareke Tatbikat Komisyonu*. 22 Kasım 1918, No.389.
- Vakit. *Kendimize Kastımız Ne?* 11 Aralık 1918, No.408.
- Vakit. *Müttefiklerin On Gün Mühlet İta Eden Son Notası*. 21 Temmuz 1920, No.942.
- Yurdusev, E. (2007). İstanbul’dan Lozan’a İngiltere’nin Boğazlar Politikası 1915-1923, *Belleten*, 71(260), 161-221.

BÖLÜM 5

SADRAZAM DAMAT FERİT PAŞA'NIN TÜRKİYE'Yİ İNGİLTERE'YE BAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN

GİRİŞ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na iştirak etmekle tarihinin son dönemecine girmiş bulunuyordu. Dört yıl süren bu mücadele 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte yerini yine sonu belirsiz bir döneme bırakmış, mütarekenin hemen ardından başlayan işgal süreci kısa sürede İstanbul'u da kapsayarak 13 Kasım 1918'de başkent işgal edilmiş, işgalin ardından İtilâf Temsilcileri Başkent'te kendi askeri-siyasi yönetim kademelerini kurmuşlardı.¹ Yaşanan bu süreç mütareke döneminin kendisine özgü siyasal atmosferini de kısa zamanda su yüzüne çıkarmış, işgal uygulamalarıyla birlikte ülkedeki ittihatçı aleyhtarlığı da her geçen gün artan bir şiddette kendisini göstermeye başlamış, bundan sonra

¹ İstanbul'un işgaliyle birlikte Akdeniz Bölgesi İngiliz Başkomutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe İngiltere, Amiral Jean François Amet Fransa, Kont Carlo Sforza İtalya ve Lewis Heck de Amerika Birleşik Devletleri adına Yüksek Komiserlik görevine getirilirken, General Louis Felix Marie François Franchet d'Esperey İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığını, İngiliz General George Francis Milne İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Komutanlığını, General Henry Wilson İstanbul'daki Müttefik Kuvvetlerin Komutanlığını, General Georges Hippolyte Bunoust İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcılığını üstlenmişti. Bkz. (Saylan, 2023, 81-86).

kurulan Ahmet Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin politikaları da bu siyasi yapı üzerinde şekillenmişti. Kendilerine göre gereksiz yere ülkeyi savaşa sokanlar ve bunca acıların yaşanmasına sebep olanlar yalnızca ittifakçılardı. Şartları son derece ağır olan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla da bir ilgileri yoktu. Bu Mütareke de ittifakçıların artçı kabinesi olarak görülen Ahmet İzzet Paşa Hükümetince imzalanmıştı.² Kendilerince bundan sonra yapılması gereken iş; ülkeye gelecek olan İtilâf temsilcileriyle mümkün mertebe karşılıklı iyi ilişkiler kurmaktır. Esasında bu anlayış perde arkasında yürütülen asıl politikanın ortaya çıkardığı bir durumdu. İngiliz makamlarının yazışmalarına son derece açık bir şekilde yansıyan bu politika; Türkiye'yi İngiltere'ye bağlamaya yönelikti. Nitekim işin senaryosu işgal sürecinin daha ilk günlerinde uygulamaya konuldu.

Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti Döneminde İngiltere'ye Yönelik Politikaların Temellerinin Atılması

Ahmet Tevfik Paşa sadrazamlığa atıldığı³ 11 Kasım 1918 günü İngiliz Daily Mail Gazetesi muhabirlerinden George Ward

² Zira bu hükümette Maliye Nazırı Cavit Bey, Adliye Nazırı Hayri Efendi, Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey ve Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey gibi İttihat ve Terakki Fırkalı veya İttihat ve Terakki Fırkası'na oldukça yakın kişiler bulunmaktaydı. Bkz. (Akşin, 2010, 14).

³ İşgal yıllarında Tevfik Paşa'nın sadrazamlığında dört hükümet kurulmuştur. Bunlardan ilki; 11 Kasım 1918-13 Ocak 1919, ikincisi; 13 Ocak 1919-24 Şubat 1919, üçüncüsü; 24 Şubat 1919-4 Mart 1919, dördüncü ve son Osmanlı Hükümeti de 21 Ekim 1920-4 Kasım 1922 tarihleri arasında görev yapmıştır.

Price'a maksatlarının İngiltere ile eski dostluğun yeniden kurulması olduğunu söylerken, 22 Kasım 1918'de ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, kendisini ziyaret eden İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un yardımcısı Amiral Richard Webb ile Komiserliğin Birinci Siyasi Memru Thomas B. Hohler'e, memleketin büyük bir ıstırap içinde olduğunu, bir volkan üzerinde oturduğu için ümitlerini sırf yardımlarına bağladığı İngiltere'ye olan büyük dostluğunu ifade etmişti (Jaeschke, 1991, 8, 23).

1918 yılının Kasım ayı sonlarında ise Sadrazam Tevfik Paşa, Türkiye ile İngiltere'yi çok yakından ilgilendiren bir sorunu görüşmek üzere, Londra'ya gizli bir temsilci göndermek istediğini bir haberciyle İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirdi. Bu kimsenin yalnız İngiltere'ye gideceği belirtiliyordu (Akşın, 2010, 121).

16 Aralık 1918 günü ise İngiliz Genel Karargahı'na Sami isminde bir kişi geldi.⁴ Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından gönderildiğini belirten Sami Bey, İngiltere'nin, Türkiye'nin yönetimine el koyması için “*yalvarmakla*” görevlendirilmişti. Bu görüşmede; İngiliz Hükümeti'nden, Türkiye'nin idaresini mümkün

⁴ İngiliz Genel Karargahı'na gelen Sami adlı bu kişinin kim olduğu tam olarak netlik kazanmamıştır. Murat Bardakçı'nın verdiği bilgilere göre; Damat Ferit Paşa'nın eşi Mediha Sultan'ın Necip Paşa ile olan ilk evliliğinden Sami isminde bir çocuğu bulunmaktaydı ve Mediha Sultan'dan çocuğu olmayan Ferit Paşa, Sami Bey'i kendi evladı yerine koymuştu. Bardakçı'ya göre İngiliz Karargahı'na gelen Sami Bey, Damat Ferit Paşa'nın bu üvey oğlu olmalıdır. Bkz. (Bardakçı, 1998, 113, 149, 634). Sina Akşın ise karargâha gelen Sami Bey'in Damat Ferit Paşa'nın üvey oğlu olabileceğini belirtmekle beraber, bu kişinin dış hekimisi olan ve daha çok sarayın dışçibaşısı olarak tanınan Sami Günzberg olabileceği ihtimali üzerinde de durmaktadır Bkz. (Akşın, 2010, 570).

olan en kısa zamanda alması istenilmiş, barışın beklenilmesi halinde çok geç kalınacağı belirtilmiş, İngiliz subaylarının idareye yardımcı olmak üzere dahile gönderilmeleri istenilmiş ve İngiliz yönetimi altında barış ve refah içinde yaşayan milyonlarca Müslüman'a uygulanan aydın yönetimin Türkiye'ye de sağlanması talep edilmiştir (Akşin, 2010, 121) (Jaeschke, 1991, 4).

Mustafa Reşit Paşa, 30 Aralık 1918 günü yukarıda bahsedilen 22 Kasım ziyaretine karşılık iadeiziyarete bulunurken, Amiral Richard Webb'e halkın son derece ehemmiyetsiz bir kısmının Türkiye'de Fransız nüfuzunun hâkim olmasını istediğini belirtmiş, fakat gerçekte umurun arzusunun İngiltere tarafından idare edilmek olduğuna dair kendisi ve kabine arkadaşları adına teminat vermişti (Jaeschke, 1991, 8).

Bu tarz girişimler ilerleyen dönemlerde de devam etti. 28 Şubat 1919'da Dahiliye Nazırı Reşit Bey, o sıralarda bir Kürt devleti kurmak adına Paris Barış Konferansı nezdinde girişimlerde bulunan Şerif Paşa ile birlikte, konferansta İngiliz temsilcisi olarak bulunan İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Charles Hardinge'i ziyaret ederek; Osmanlı Devleti'nde İngiltere'nin Mısır'dakine benzer bir görev üstlenmesi için Bâb-ı Âli bir ricada bulunacak olursa, bunun olumlu karşılanıp karşılanmayacağını sormuştu (Akşin, 2010, 142).

Damat Ferit Paşa'nın İlk Sadrazamlık Dönemlerinde Türkiye'yi İngiltere'ye Bağlamaya Yönelik Girişimleri

Ahmet Tevfik Paşa'nın ardından 4 Mart 1919 tarihinde Sadrazamlık makamına getirilen Damat Ferit Paşa dönemlerinde⁵ ise ülkeyi İngiltere'ye bağlamaya yönelik girişimler tam anlamıyla doruğa çıktı. Kendisi henüz sadrazam olmadığı 21 Ocak 1919 günü Hohler ile yaptığı görüşmede görüşünün İngiltere'ye sonsuz bir dostluk ve bağlılık olduğunu söylemişti. Bu anlayışta olan yeni sadrazam, politikasını uygulama alanına koymak üzere İngilizlere jest yapma gereğini duyuyordu. Nitekim sadrazamlığının daha ikinci gününde İngilizlere arzu edecekleri her kişiyi yakalatıp cezalandırmaya hazır olduğunu söylemiş (Jaeschke, 1991, 23, 177), insanlık aleminin nefretini üzerine çeken bir cinayet erbabı olarak gördüğü (Türkgeldi, 2010, 197) İttihat ve Terakki Fırkası'nın nazırlarının da Divan-ı Harbi Örfi'de yargılanabilmelerinin yolunu açacak hukuksal düzenlemeler yine onun döneminde yapılmıştı (Ata, 2005, 130-133).

Damat Ferit Paşa'nın ülkeyi İngiltere'ye bağlamaya yönelik ilk somut girişimi ise bu kez sadrazamlığının üçüncü gününde gerçekleşti. Beyrut Eski Valisi ve Arnavutluk Murahhas Heyeti'nin Başkanı Halil Paşa, 6 Mart 1919 günü, daha önce İngiltere'nin

⁵ İşgal yıllarında Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığında ise beş hükümet kurulmuştur. Bunlardan ilki; 4 Mart 1919-19 Mayıs 1919, ikincisi; 19 Mayıs 1919-21 Temmuz 1919, üçüncüsü; 21 Temmuz 1919-2 Ekim 1919, dördüncüsü; 5 Nisan 1920-31 Temmuz 1920 ve beşincisi de 31 Temmuz 1920-21 Ekim 1920 tarihleri arasında görev yapmıştır.

İstanbul Büyükelçiliği görevini de yürüten ve o sıralarda Paris Barış Konferansı delegelerinden olan Louis du Pan Mallet ile bir görüşme yapmıştı. Görüşmenin içeriğine bakılacak olursa Sadrazam, İngiltere'nin, nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarıp sonra onu himaye ve rehberliği altına almasını istiyordu. Osmanlıları tatmin edecek yegâne çözüm yolu buydu ve Osmanlılar geleceklerini seve seve en büyük Müslüman devleti olan İngiltere'ye emanet etmeye hazırdılar (Akşin, 2010, 142).

Üç gün sonra yeni bir girişim daha gerçekleştirildi. Damat Ferit Paşa 9 Mart 1919 günü İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret ederek; İngilizlerin istekleri doğrultusunda hareket edeceğini bildirdi. Amiral Richard Webb, görüşmenin içeriğini Londra'ya şu sözlerle aktardı:

“Sadrazam bugün öğleden sonra beni ziyaret etti. Daha önce özel olarak bana iletmiş olduğu, kendisinin ve Efendisi Padişah'ın Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güvencesini birçok kez tekrarladı. Bu mesajını size iletmemi arzuladı. Savaş tutsaklarına gaddarlıktan ve Ermeni kırımından sorumlu olan kişileri tutuklamak istediğimizi bildiğini, ancak listelerin arşivden kaybolduğunu söyledi. Bu kimselerin yakalanacaklarına ve cezalandırılacaklarına dair teminat verdi” (Şimşir, 1985, 87) (Jaeschke, 1991, 8-9) (Sonyel, 1995, 48-49).⁶

⁶ Damat Ferit Paşa 30 Haziran 1919 günü İngiliz Yüksek Komiserliği Birinci Siyasi Memuru Thomas B. Hohler'i ziyareti sırasında da Allah'tan ve İngiltere'den başka hiçbir umudunun bulunmadığına dair ifadelerini tekrarlamıştı. Bkz. (Şimşir, 1992, 68).

Damat Ferit Paşa'nın, Türkiye'yi İngiltere'ye bağlamakla ilgili sistematik çalışmaları devam ediyordu. 30 Mart 1919 günü Amiral Calthorpe'u ziyaret eden Sadrazam, Sultan Abdülmecid'in, Vahdeddin'i İngiliz Devleti'ne ve İngilizlere dostluk duygularıyla yetiştirdiğini ifade etmiş, Padişah'ın bugün takip ettiği gayenin Osmanlı Hükümeti'ni İngiltere'ye mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu söyleyerek Padişah ile beraber hazırladıkları projeyi cebinden çıkarmıştı. Buna göre; “... İngiltere, Avrupa ve Asya'da gerek doğrudan doğruya Sultan'a bağlı bulunan ve gerekse muhtariyetten faydalanan vilâyetlerde Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını ve memleket dahilinde sükûnu temin etmek için lüzum gördüğü yerleri on beş yıl müddetle işgal edecektir. İngiltere, dostluk hisleriyle duyulanarak Osmanlı nezaretlerinde lüzumlu görülen yerlere İngiliz müsteşarlarının Padişah tarafından tayinlerini onaylayacaktır. Bundan başka, İngiltere Hükümeti her vilâyete birer İngiliz başkonsolosu tayin edecek ve bu konsoloslar on beş yıl müddetle vali nezdinde müşavirlik vazifesi görecektir. Vilâyet Belediye Meclisleri ve seçimleriyle parlamento üyelerinin seçimi İngiliz konsoloslarının kontrolleri altında yapılacaktır. İngiltere hem başkentte hem vilâyetlerde maliyeyi sıkı bir kontrole tabi tutmak hakkına sahip olacaktır. Padişah, İmparatorluğun dış politikasını yürütmekte mutlak şekilde serbest olacaktır ...” (Jaeschke, 1991, 5) (Bayur, 1963, 270-272). Görüldüğü üzere Damat Ferit Paşa İngilizlere vatan topraklarını işgal etmelerini dahi teklif ediyordu.

Sadrazam üç gün sonra bu kez Amiral Calthorpe'a vekâlet eden Amiral Richard Webb'i görmeye gitti. Damat Ferit Paşa bu

görüşmede; bir gün önce uzun süre görüştüğü Padişah katından gönderildiğini, (yine Padişah'ın yetiştirilme tarzına atıfta bulunularak) babası Abdülmecit tarafından İngiltere'nin ve İngiliz halkının bir dostu olarak büyütülen Padişah'ın daha sonra edindiği tecrübelerin ve görüşlerin bunu doğruladığını kendisine bildirdiğini söyledi. Amiral Webb, görüşmenin devamıyla ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Earl Curzon'a gönderdiği raporda şunları söylemişti: *“Padişah ve Sadrazamının amacı; Osmanlı İmparatorluğu'nun Majeste Hükümeti'ne biat etmesini sağlamaktır. Her iki şahsiyet de yardım konusunda İngiltere'den başka hiçbir kuvvete başvurmak istemediklerini bildirdiler. Halife sıfatıyla Padişah ve devlette en yüksek memur sıfatıyla kendi adına konuşan Sadrazam, Türkiye'nin İngiltere'ye ve ancak İngiltere'ye biat ettiğini, yalnız ondan yardım dilediğini tekrar bildirdi. Buna karşılık Majeste Hükümeti'nin, Osmanlı Devleti'nin yetkisinde olan her türlü destek ve iyi niyetten faydalanacağına dair beni temin etti”* (Sonyel, 1970, 440-441).

Damat Ferit Paşa bir taraftan böylece gizliden gizliye politikalarını gerçekleştirmeye çalışırken, diğer taraftan üst düzey Osmanlı askeri makamları ise işgal uygulamaları karşısında Hükümet'i sert bir üslupla uyarma zorunluluğunu hissediyorlardı. Örneğin 14 Mayıs 1919 günü Birinci Ordu Müfettişliğine atanmış olan Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa (Hatemi, 2010, 650) 23 Haziran 1919 günü Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; Hükümet'in halk tarafından anlaşılamayan ve henüz somut bir neticesi görülemeyen gizli siyasi teşebbüslerinin ortaya çıkan sinir buhranını dindiremediğini, işgal sahalarının genişlemesi hakkında kamuoyunun

aydınlatılamaması ile bazı yerlerde can ve ırz güvenliğinin kalmaması gibi durumların milleti, Hükümet'in icraatı hakkında güvensizliğe düşürdüğünü vurgulamış ve “*Bu işgallere kayıtsız şartsız müsaade mi edilecek?*” sorusunu yöneltmişti (ATBD, 2019, 28-30).

Tam da bu yazının kaleme alındığı gün Hükümet'in Paris Barış Konferansı'nda bulunan delegeleri İtilâf Devletleri temsilcilerine bir mektup ilettiler. Mektupta, yaşanan tüm sorunların faturası ittihatçılara kesiliyor, Damat Ferit Paşa Hükümeti sorumluluktan kaçarak iyi bir barış antlaşması yapılabilmesi adına bir şeyler elde etmeye çalışıyordu. Mektup şu ifadeleri içermektedir:

“23 Haziran 1919

Tam Yetkili Müttefik Temsilcilerle 17 Haziran'da yapmakla onur duyduğu görüşme sırasında, Ekselanslarının belirttikleri istek üzerine, Osmanlı Temsilci Heyeti, İmparatorluğun yeni örgütlenmesi hakkında Osmanlı İmparatorluk Hükümeti'nin görüşlerini aşağıdaki biçimde sunmaktan onur duyar:

Türkiye her ne kadar siyasal ve ekonomik durumu ve Batı Devletleriyle yıllardan beri süregelen dostluk ilişkileri, onlara karşı dostça bir tarafsızlık davranışı içinde bulunmasını zorunlu kılmakta idiyse de talihsiz bazı koşullar altında ve ulusal iradenin açıkça karşı koymasına karşın, uğursuz bir savaşa sürüklenmiştir. Bu son dört yıl içinde yapılmış olan ve Müslüman halka en az Hristiyanlara olduğu kadar acılar çektirmiş bulunan kötülükler üzerinde uzun uzun durulmasının bir yararı olamaz. Türkiye'nin ünlü bir tarihi ve şanlı bir geçmişi vardır. Sadece savaş alanlarında değil, düşün düzeyindeki görüntüleriyle de gücünü kanıtlamış olduğu gibi, dünyanın en geniş

imparatorluklarından birini düzenleyebilmiş olması bile her şeyden önce, çok belirgin bir siyasal anlayışı bulunduğunu kanıtlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, onun yıkılmasında çıkarları bulunan kimilerinin ileri sürdükleri gibi, hiçbir zaman Cengiz ya da Timurlenk İmparatorlukları biçiminde bir bela ya da bir kasırga olmamıştır. Siyasal örgütü, bir aralık çeşitli kıtalarda yerleşmiş ayrı ayrı soy ve dinden yüz milyonlarca uyruğuna barış içinde yaşam sağlamakta idi. Akıllı ve hoşgörülü bir yönetim sayesinde, Patriklikler, dinsel toplumlar ve mezhepler inanç konusunda geniş bir dinsel özerkliğe sahip bulunuyordu. Türkler Avrupa uygarlığının yararlarını anladıkları gün bir dizi reform kabul etmekte duraksama göstermediler; çağdaş uygarlığı içlerine sindirmede yardım gördüler ve bu o denli etkili oldu ki, bir çeyrek yüzyıl bile geçmeden Türkiye, Avrupalılar toplumuna kabul edildi. Böylece edinmiş oldukları parlak durumu anımsayan Türkler, Batı'nın Büyük Devletlerinin yardımı ile düzelmeye doğru ileri gidişlerine başlamaktan başka bir şey istememektedirler.

Barış Konferansının adalet duygularına güvenen Osmanlı Uluu, haklı isteklerine uygun ve Doğu'da pek çok gereksinimi duyulan sürekli bir barışı sağlayabilecek bir çözüm bulunabileceğine dair umudunu kesmemektedir” (Olçay, 1981, LXIX-LXXI).

Ancak Damat Ferit Paşa Hükümeti bu girişiminden umduğunu bulamamış, mektup İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından çok sert bir biçimde yanıtlanarak; Türk Milleti'nin nitelikleri arasında, yabancı soyları yönetebilmek yeteneğinin bulunduğuna dair bir hususu kabul edemeyeceklerini, Türk'ün, eline geçirdiği yerleri yıkmaktan başka bir

şey yapmış olmadığını, savaşıla elde ettiğini, barış içinde geliştirme yeteneğini hiçbir zaman gösteremediğini, Türk'ün nitelikleri arasında bunların bulunmadığını bildirmişlerdi (Olçay, 1981, LXXI-LXXII). Üstelik İtilâf Devletleri aldıkları yeni bir kararla her ne kadar barışın biran önce kesin olarak sağlanmasının özlemi içinde bulunmalarına ve şimdiki kararsızlık döneminin uzamasının sakıncalarını tümüyle bilmelerine rağmen meseleyi derinlemesine irdelemeleri gerektiğini düşündüklerinden barışın bir süre daha gecikmesinin kaçınılmaz olduğu kanısına varmışlar, hatta o sıralarda Paris'te bulunan Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya ilk trenle İstanbul'a dönmesini dahi söylemişlerdi (Olçay, 1981, LXXIII-LXXIV).

Ortaya çıkan yeni durum politikaları açısından Sadrazam'ın elini kolunu bağlamıştı. Kendisi 1919 yılının Eylül ayında Amiral Webb ile yeniden bir araya gelerek; Mütareke'nin bir süreden beri uzayıp gitmesinin Osmanlı Hükümeti'ne getirdiği büyük güçlüklerden yakınmış, bu süreyi kısaltmak için mümkün olan tek yolun İngiltere ile gizli bir anlaşmaya varmak olduğu görüşünü ileri sürmüştü. Ancak Webb, Damat Ferit'in bu teklifini, kendilerinin müttefiklerine karşı güç durumda kalacakları endişesiyle olumsuz karşılamıştı. Bunun üzerine Sadrazam, Müttefikler bu teklifleri şimdiye kadar duymadıklarına göre, bundan böyle de yapılacak önerileri niçin duysunlar? diye sormuş, Webb, bu soruyu, bahsedilen önerilerin kabul edilmediğini hatırlatarak cevaplamıştı. Ancak görüşlerinde ısrar eden Sadrazam, en büyük arzusunun bir anlaşma ile Türkiye ve İngiltere'yi birleştirmek olduğunu söylediyse de Webb, ayrı müzakereler yapılması ihtimalinden doğacak en küçük şüphenin dahi güvensizlik

ve rekabet tehlikesi yaratmaktan geri kalmayacağını belirterek, Damat Ferit Paşa'ya önerisini geri çekmesini tavsiye etti (Sonyel, 1970, 443-444).

Salâhi Sonyel böyle bir gizli anlaşmanın yapılmadığı, Sina Akşin ise yapıldığı görüşünü savunmaktadır (Sonyel, 1970, 440, 449) (Akşin, 2010, 514). Yapıldığı iddia edilen anlaşma yedi maddeden oluşmaktaydı ve şu hükümlerden oluşuyordu:

“1-İngiltere Hükümeti kendi mandası altında Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını üstlenir.

2-İstanbul hilafet ve saltanat merkezi olacak ve Boğazlar İngiltere'nin denetim ve kontrolüne tabi tutulacaktır.

3-Türkiye bağımsız bir Kürdistan teşkiline karşı çıkmayacaktır.

4-Bunlara karşılık Türkiye İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'daki hakimiyetini icabında fiili yardım ortaya koymakla temin ve Hilafet'e ait manevi kudret ve yetkisinin İngiltere'nin gerek Suriye havalisiyle ve gerekse Müslümanlarla meskûn diğer aksamda kullanılmasını kabul eder.

5-Millî cereyanların önüne geçebilmek için Türkiye'de yeniden tesis edilecek olan yarı anayasal idareye karşı meydana gelecek reaksiyonları İngiltere Hükümeti yatıştırmak için bir zabıta kuvveti tahsis edecektir.

6-Türkiye Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan feragat ederek özel ve yarı resmi mahiyeti haiz olan İngiltere Hükümeti konferansta Türk temsilcilerinin bu konudaki arzularını yerine getirmeye eğilimli olacak ve bunun kabulünü üstlenecektir.

7-Barış şartlarının kararlaştırılmasından sonra Padişah dördüncü maddedeki konuları genişletmek için İngiltere Hükümeti ile ayrıca bir anlaşma teati edecektir. Bu anlaşmanın hükümleri gizli tutulacaktır. İşbu sözleşme İstanbul'da iki nüsha olarak düzenlenip akit taraflarca teati ve kabul edilmiştir” (Karabekir, 2014, 442-443) (Bayur, 1963, 205).

Konu ilerleyen yıllarda Fransız basınına da yansımıştı. Le Matin Gazetesi'nin 9 Kasım 1921 tarihli nüshasında “*Gizli Bir İngiliz-Türk Anlaşması Var Mı?*” başlığı altında o sıralarda Fransız Radikal Partisi'nin Vaucluse şehri milletvekilliğini yürüten ve 1933-1934 ile 1938-1940 yılları arasında Fransa Başbakanlığı da yapacak olan Edouard Daladier'in gazete editörüne gönderdiği mektubundaki iddialarına yer verilmişti. Edouard Daladier mektubunda; Fransa ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'na ve bu anlaşmanın İngiliz kamuoyunda yarattığı rahatsızlığa atıfta bulunmuş, antlaşma nedeniyle bozulan İngiliz-Fransız ilişkilerini iddialarına dayanak olarak göstererek; İngiliz Daily Chronicle Gazetesi'nin bu anlaşmayı “*Versay Antlaşması'nın ihlali*”, “*İyi niyet eksikliği ve uygunsuzluk*”, “*Fransa'nın ittifaka meydan okuması*” olarak nitelendirdiğini belirtmişti. Daladier'e göre bu gizli İngiliz-Türk antlaşması, Padişah adına Sadrazam Damat Ferit Paşa ile aralarında Winston Churchill'in de bulunduğu üç kişilik bir İngiliz delegasyonu tarafından Fransızca ve Türkçe olarak düzenlenmiş ve Damat Ferit Paşa'nın o dönemdeki Kurmay Başkanı olduğunu söylediği Reşat Nuri Bey'in el yazısıyla yazılmıştı. Daladier, antlaşma

maddelerinin tamamını da yine aynı haberde yayınlamıştı (Le Matin, 9 Kasım 1921, 1).

Mektubun yayınlandığı gün İngiltere'nin Paris Büyükelçiliği derhal haberi yalanlamış, gazetenin ertesi günkü nüshasında ise bu kez “*Türkiye-İngiltere Gizli Anlaşması*” başlığı altında Büyükelçiliğin tekzipine ve bu tekzip hakkındaki Daladier'in iddialarına yer verilmişti. Daladier, İngilizlerin anlaşmayı inkâr etmelerinin şaşırtıcı olmadığını, kendi açısından imzalanan gizli anlaşmanın yükümlülüklerinin yapılmaya başlandığını göstermenin kolay olduğunu ifade etmişti. Daladier, anlaşmanın yapıldığı tarihlerde Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın bazı önde gelen kişileri ve gazetecileri Bâb-ı Âli'ye çağırarak ülkenin yalnızca büyük bir gücün mandası altına girerek kurtulabileceğini söylemesini, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına destek veren Alemdar ve Sabah gibi gazetelerin İngiliz Mandası fikrini yaymaya çalışmalarını iddialarına kanıt olarak göstermişti. Yine kendisine göre söz konusu anlaşmanın beşinci maddesi de uygulama alanına konulmuştu. Zira milliyetçi hareketleri yok etmeye yönelik askeri bir güç de oluşturulmuş (Kuva-yı İnzibatiye birlikleri kastediliyor) ve Halife'ye bağlı olduğu söylenen bu askeri birliğe İngilizler 400.000 Lira yardım yapmış olmalarına rağmen işin başında bulunan ve Damat Ferit Paşa kabinelerinde Harbiye Nazırlığı yapmış olan Süleyman Şefik Paşa bu parayı zimmetine geçirmişti (Le Matin, 10 Kasım 1921, 1).

Çıkan haberler Paris'te bulunan Osmanlı diplomatlarında da rahatsızlık oluşturdu. Öyle ki Paris Barış Konferansı'ndaki dönemin Osmanlı delegesi Mehmet Nabi Bey haberin ilk kez yayınlandığı 9

Kasım 1921 günü Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya Paris'ten bir yazı göndererek; Le Matin Gazetesi'nin o günkü haberinden bahsedip, gazete kupürünü de yazısına ek yapmış, Daladier'in mektubunda anlaşmanın Hariciye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Muavini Reşat Nuri Bey'in el yazısıyla yazılmış olduğunun ifade edildiğini, dolayısıyla kendisine konu hakkında müracaat edilmesi gerektiğini belirtmiş ve netice hakkında bilgi verilmesini talep etmişti (BOA, HR.SYS., 2469/15).

Mehmet Nabi Bey'in beklediği cevap 17 Kasım 1921 günü geldi. Hariciye Nezareti'nden gelen yazıda; yapıldığı iddia edilen anlaşma ile ilgili olarak Nezaret bünyesinde hiçbir kaydın ve bilginin bulunmadığı ayrıca anlaşmayı kaleme aldığı söylenen Reşat Nuri Bey'in dahi böyle bir anlaşmadan haberdar olmadığı ifade edilmiş, yurt basınının bu gibi tartışmalara karışmasına fırsat verilmediği de özellikle vurgulanmıştı (BOA, HR.SYS., 2469/15).

Diğer taraftan 1919 yılının sonbaharına dönecek olursak Sivas Kongresi ile birlikte Millî Mücadele'nin güç kazanması üzerine artık mevkiinde tutunamayacağını anlayan Damat Ferit Paşa istifa kararı almış, hayat ve hürriyetinden de endişe etmeye başlayan Sadrazam, dönemin İngiliz Yüksek Komiseri Amiral John Michael De Robeck'den İngilizlerin, Padişah'ın ve kendisinin hayat ve hürriyetlerini temine çalışıp çalışmayacaklarını sormuş, Amiral de Padişah'ın, kendisinin ve adamlarının selametini sağlayacak her türlü tedbirin alınacağı cevabını vermişti (Jaeschke, 1991, 9).

Damat Ferit Paşa'nın zorunlu istifası karşısında Padişah Vahdeddin, geçici ve oyalama niteliğinde siyasal bir manevra yaparak

Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşabilecek bir hükümeti işbaşına getirmeye karar vermiş ve bu doğrultuda Damat Ferit Paşa'nın son iki hükümetinde Meclis-i Vükelâ'da memur bulunan Ali Rıza Paşa'yı sadarete atamayı uygun bulmuştu (Akşin, 2010, 4). Zaten kendisi, Ahmet Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa atanmasını ve kurulacak bu hükümette Ali Rıza Paşa'yı Harbiye Nazırı olarak görmeyi isteyen Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'e; *"Bu hülleci bir kabine olacak. Tevfik Paşa son fişegimizdir. Onu atıye saklamalıyız"* demişti (Türkgeldi, 2010, 245). Demek ki Ali Rıza Paşa Hükümeti bir ara hükümetti ve Vahdeddin de barış konferansı arifesinde hükümetin başına geçmesi için diplomasi yeteneğine ve bilgilerine güvendiği Tevfik Paşa'yı düşünüyordu (Akşin, 2010, 5).

Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketini Damat Ferit Paşa gibi haince nitelemeyen, aksine millî hareketi meşru ve makul gören Ali Rıza Paşa Hükümeti 2 Ekim 1919'da işbaşına geçtikten iki gün sonra Heyet-i Temsiliye ile irtibata geçmiş bulunuyordu.⁷ Hükümet, kuruluşundan sonra yayınladığı resmi beyannamede ise; millî iradenin tecelli ettiği Meclis-i Mebûsan'ın mümkün olan en kısa sürede toplanmasının öncelikli vazifesi olduğunu, seçimlerin hürriyet ve esenlik içinde yapılmasının ve ülkenin geleceğinin milletin vekilleri aracılığıyla tayininin başlıca istekleri arasında bulunduğunu bildirmişti (İkdam, 7 Ekim 1919, 1) (İleri, 7 Ekim 1919, 1).

⁷ Ali Rıza Paşa Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında kurulan irtibatın detayları için Bkz. (Atatürk, 1999, 261-529) (Türkmen, 2000, 37-60) (Gökçen, 2003, 75-80).

Heyet-i Temsiliye ile ilişkilerini daha da düzenlemek için Bahriye Nazırı Salih Paşa başkanlığındaki bir heyeti Amasya'ya gönderen Hükümet'in Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa ise Kuva-yı Milliye hareketinin desteklenmesi yolunda gizlice emirler vermiş, İstanbul'daki İtilâf güçlerinin baskısına rağmen silah ve malzeme desteği sağlamıştır (Türkmen, 2000, 62).

Ali Rıza Paşa'nın sadaretinin ardından 8 Mart-5 Nisan 1920 tarihleri arasında son derece kısa bir süre sadrazamlık makamında bulunmuş olan Salih Paşa da sadareti sırasında İtilâf güçlerine karşı dirençli bir politika takip etmiştir. Bu tutumun en bariz örneği İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmi olarak işgali sırasında görülmüştür. İngiliz Yüksek Komiserliği'nin İkinci Siyasi Memuru Andrew Ryan'ın Sadrazam Salih Paşa'yı ziyaretle, üç İtilâf Devleti (İngiltere, Fransa, İtalya) Komiseri adına hazırlanmış olan ve işgalin gerekçesini bildiren notayı takdim etmesi üzerine Salih Paşa da işgali protesto eden bir yazıyı kendilerine sunmuştur.⁸

Damat Ferit Paşa'nın Son Sadrazamlık Dönemlerinde Türkiye'yi İngiltere'ye Bağlamaya Yönelik Girişimleri

1919'da yaşadığı hayal kırıklıklarına rağmen Damat Ferit Paşa'nın ülkeyi İngiltere'ye bağlamaya yönelik faaliyetleri, dördüncü

⁸ Salih Paşa'nın cevabi yazısının tamamı için Bkz. (Bürokrat Tevfik Biren, 2006, 383-384) (Söylemezoğlu, 1939, 195-197). Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde 8 Şubat 1920'de Mustafa Reşit Paşa'nın yerine Hariciye Nazırlığına getirilen ve Salih Paşa kabinesinde de bu görevi yürüten Abdülatif Safa Bey de İstanbul'un resmi işgalinden sonra İtilâf Yüksek Komiserlerine birçok protesto notası göndermiştir. Bu notalar için Bkz. (Söylemezoğlu, 2001, 56-62)

(5 Nisan 1920-31 Temmuz 1920) ve beşinci sadrazamlık dönemlerinde de (31 Temmuz 1920-21 Ekim 1920) devam etmiştir. Yeniden sadrazam olunca soluğu İngiliz Yüksek Komiserliği'nde alan Damat Ferit Paşa 8 Nisan 1920 günü Amiral De Robeck ile yaptığı görüşmede; millî hareketi bastırmak programıyla başa geçtiğini belirterek; bunun için emrine askeri birlikler tahsis edilen Ahmet Anzavur'un paşalığa yükseltildiğini ifade etmiş, bu birlikler için İngilizlerden silah yardımı talebinde bulunmuştur (Şimşir, 2000₁, 26-27) (Ulubelen, 1982, 260).⁹

Zaten görüşmeden üç gün sonra yayınlanan Hükümet beyannamesinde; ülkenin yaşadığı tüm sıkıntıların müsebbibi olarak gösterilen Millî Mücadele'ye karşı şu hususların altı özellikle çizilmiştir:

“... Birtakım şahısların yalnız hırs ve menfaat dürtüsüyle millî teşkilat unvanı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesat bir taraftan siyasi vaziyetimizi son derece tehlikeli bir hale getirdi. Diğer taraftan da savaşta uğradığımız kayıplardan ve özellikle savaş senelerinde yapılan türlü türlü suistimaller ve cinayetlerden dolayı derin bir surette yaralanan mukaddes vatanımıza yeniden yeniye yaralar açtı. Birtakım çirkin hadiseler de Avrupa ve Amerika kamuoyunda aleyhimize şiddetli bir fikir cereyan peyda ve barış şartlarının bir kat daha şiddetlendirilmesi düşüncesini meydana getirdi. Nihayet yine bu durum tesiriyle Büyük Devletler Mütareke hükümlerini İstanbul'u geçici askeri işgal altına almak suretiyle tatbik ettiler. Buna karşı

⁹ Erol Ulubelen bu görüşmenin 7 Nisan 1920 günü gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz. (Ulubelen, 1982, 260).

isyan erbabının Başkent ile Anadolu arasındaki haberleşme ve gidiş gelişleri kesmeye teşebbüs etmeleri ise vatana en büyük bir hıyanettir. Bu halde millî teşkilat denilen asi hareket hem Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak hem de Devlet'in başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bugün Osmanlı Milleti'nin en büyük düşmanları yalancı milliyet davasıyla şahsi ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir...” (İkdam, 11 Nisan 1920, 1) (Alemdar, 11 Nisan 1920, 1).¹⁰

Damat Ferit Paşa'nın Amiral De Robeck ile yukarıda bahsedilen görüşmesinde Millî Mücadele'ye karşı fetvalar çıkararak desteklenme ricasına karşı ise İngiliz Yüksek Komiseri 15 Nisan 1920 tarihli raporunda yapabileceği azami yardımı vadetmiştir. Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Dahiliye Nazırı ve Paris Barış delegasyonu üyelerinden Ahmet Reşit (Rey) Bey ise İngiliz liderliğinin kabulünü Damat Ferit Paşa namına arz ve rica etmiş, şimdiki Hükümet'in daimî siyasetinin; Türk Devleti'nin İngiltere'nin yardımına güvenmesi esasına dayandığını söylemiştir. Ancak kendisi bu açıklamaları yaparken Sadrazam, delegasyondaki üyelere bile ifşa edilemeyecek bazı hususların bildirilmesine aracılık etmek üzere bir İngiliz memurun tutulabilmesinin yollarını araştırmaktaydı (Jaeschke, 1991, 10).

Ahmet Reşit Bey ile yine aynı kabinenin Nafia Nazırı Cemil Paşa (Topuzlu) 23 Haziran 1920 günü Amiral De Robeck'i ziyaret ettiklerinde son derece bir şevk ve gayretle milliyetçileri ihbar etmekle

¹⁰ Beyanname hakkında önemli bir değerlendirme için Bkz. (Akandere ve Polat, 2011, 120-127).

beraber, Türkiye'yi, idare ve himaye vazifesini yapabilecek tek güç olan İngiltere'nin idaresine vermek suretiyle ülkeyi adil bir barışa ulaştırma isteğinde ısrar etmişlerdi. Kendilerine göre böylece Türkiye İngiltere'nin lehinde Doğu'da düzen ve istikrar unsuru olarak yeniden canlanacaktı (Şimşir, 2000₁, 158-159) (Jaeschke, 1991, 10).

Perde arkasında bu şekilde görüşmeler yapılırken, iş resmî açıklamalara geldiğinde söylemler yerini millî bir niteliğe bırakıyordu. Örneğin Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Osmanlı Devleti ile yapılacak Barış Antlaşması taslağıyla ilgili olarak Paris Barış Konferansı'na sunduğu yazılı görüşlerde İstanbul hakkında şu cümleler yer almıştı:

“İstanbul, yalnız Türkiye'nin başkenti değil, ulusun can damarı, Türk tarihinin ölmez anıtı, Osmanlı soy birliğinin simgesidir. Türkiye, bir bütün olarak yaşayabilmek için İstanbul'dan ayrılamaz. O'nu bu kentten yoksun bırakmak, yüreğinden vurmak, geçmişini yok etmek; geleceğini felce uğratmak demektir. Böyle olunca, Türkiye, başkentinin İstanbul'da bırakılmasına ilişkin Barış Konferansı kararının esinlendiği adalet gözetici duyguları değerlendirmekle birlikte 36. Madde'nin¹¹ kapsadığı çekinceleri ve kısıtlamaları kabul

¹¹ 36. Madde şu hükümleri içeriyordu:

“İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Bağlı Yüksek Taraflar, Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul üzerindeki haklarına ve sıfatlarına dokunulmaması ve bu Hükümetle Padişah'ın bu kentte oturmak ve bu kenti Osmanlı Devleti'nin başkenti tutmak bakımından özgür olduklarında görüş birliği içindedirler.

Bununla birlikte, Türkiye, işbu Antlaşma ile bunu tamamlayan antlaşmaların ve sözleşmelerin hükümlerine, özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına

edemez ... İstanbul'un ülkeye bağlantısı, başın gövdeye bağlantısı kadar sağlam olmadıkça, Türkiye'nin refah ve sükûnet içinde varlığını devam ettirmesi olanaksızdır” (Meray ve Olcay, 1977, 13-14).

Bir taraftan bu düşünceler ortaya konulurken, diğer taraftan Damat Ferit Paşa, başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri'ne, vatan toprağı pahasına yaranma gayretlerine de devam ediyordu. Sadrazam tam da bu görüşlerin sunulduğu tarihlerde Trakya'da başlayan Yunan taarruzuna karşı askerî açıdan takip edilmesi gereken yol hakkında Edirne'deki I. Kolordu Kumandanlığına şu emri vermişti:

“20 Temmuz 1920

Yunanlıların Tekirdağ'a asker ihracına ve hudutta çarpışmaların devam etmekte olduğuna dair telgrafnameniz ulaştı. Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali, konferansın (18-26 Nisan 1920 tarihlerinde İtalya'da toplanan San Remo Konferansı) onaylanan kararlarından olmakla, faydasız kan dökücülüğe ve İslâm ahalisinin perişanlığıyla sonuçlanacak çarpışmalara meydan verilmeyerek harekâtınızın ona göre tayin ve düzenlenmesi ve savaştan kesinlikle kaçınılması tavsiye olunur.” (Karay, 2009, 341).

Politikalarını gerçekleştirmede sınır tanımayan Sadrazam, etnik ayrımcılığa da başvurdu. Öyle ki Amiral De Robeck bu kez 28

dürüst bir biçimde saygı göstermekte kusur ederse, Müttefik Devletler, yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutarlar ve Türkiye, bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeği şimdiden yükümlenir” (Meray ve Olcay, 1977, 61).

Temmuz 1920’de Curzon’a gönderdiği telgrafında şu hususlardan bahsetti:

“Damat Ferit bana geldi. ‘-Barış Antlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaklardır. Kürt liderleri Mustafa Kemal’i sevmeyiz çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor. Siz Mustafa Kemal’den nefret ediyorsunuz çünkü o sizin yaptığınız anlaşmayı kabul etmiyor. O halde Kürtleri Mustafa Kemal’e karşı birlikte kullanalım’ dedi.” (Ulubelen, 1982, 264-265).

Tüm bu faaliyetlere rağmen Millî Mücadele’nin gücü arttıkça hem Damat Ferit Paşa’nın konumu hem de Hükümet’in İtilâf Devletleri nezdindeki önemi gitgide zayıflıyordu. Durum İngilizlerin yazışmalarına da yansımıştı. Andrew Ryan’ın 23 Eylül 1920’de hazırladığı muhtıradan; Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin sahip olduğu çok az yetkiyi Müttefiklerin, özellikle de İngilizlerin desteğine sahip olduğu yanılsamasından aldığı belirtilmişti. Hükümetin hangi politikayı takip edeceğini bilmediğini, son derece zayıf durumda olduğunu ve iflas ettiğini de söyleyen Ryan, yine aynı muhtıraya Damat Ferit’in istifasının olumsuz havayı gidereceğini, yine de Sevr Antlaşması’na içtenlikle bağlı kalacağından emin olabilecekleri bir hükümet adayının bulunmadığını, ancak istifanın gerçekleşmesi durumunda tek umudun muhtemel bir Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti olduğunu düşündüğünü de eklemişti (Şimşir, 2000₁, 329, 332) (Ulubelen, 1982, 268) (Baytok, 1970, 125-129). Amiral De Robeck’ten Curzon’a gönderilen 13 Ekim 1920 tarihli yazıda ise Fransız Yüksek Komiseri M. Defrance’ın da ısrarlı bir biçimde Damat

Ferit Paşa'nın görevden alınmasını istediği özellikle vurgulanmıştı. (Şimşir, 2000₁, 352-353).¹²

Nitekim gelişmeler İtilâf Devletleri temsilcilerinin umduğu gibi gerçekleşmiş, 17 Ekim 1920'de Padişah'a istifasını sunan Damat Ferit Paşa'nın yerine 21 Ekim 1920'de yeni kabineyi Tevfik Paşa kurmuştu.

Osmanlı Devleti'nin bu son sadrazamının da İngilizlerle olan ilişkileri kaldığı yerden devam etti. Zira kendisi de tıpkı Damat Ferit Paşa gibi İtilâf Devletleri'ni özellikle de İngiltere'yi, hükümetinin yegâne dayanak noktası olarak görüyordu. Öyle ki 17 Ekim'de kabineyi kurma görevini alan Tevfik Paşa, ertesi gün İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck ve Fransız Yüksek Komiseri M. Defrance ile görüşerek kabinesini 21 Ekim'e kadar tamamlamayı umduğunu söylemişti (Şimşir, 2000₁, 370).

Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, İkinci Londra Konferansı için (21 Şubat-12 Mart 1921) İngiltere'de bulunduğu günlerde ise İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Curzon'a, Padişah'ın, ülkesi ve tahtı için tek

¹² Damat Ferit Paşa'nın icraatlarından rahatsızlık duyan Hanedan üyeleri de bulunuyordu. İlerde TBMM tarafından halife olarak seçilecek olan ve o sıralarda Veliaht bulunan Abdülmecid Efendi, 31 Ağustos 1921'de Dolmabahçe Sarayı'nda dönemin İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold ile yaptığı görüşmede; Türkiye'nin içinde bulunduğu talihsizlikleri büyük ölçüde Damat Ferit Paşa'nın sadrazam iken yaptığı hareketlere bağlamış, Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Padişah'a kötü tavsiyelerde bulunduğunu ve Vahdeddin'in de bu şahsa duyduğu güven konusunda akılsızca davrandığını söylemiştir Bkz. (Şimşir, 2000₂, 636-637). Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Damat Ferit Paşa'nın politikalarına yönelik diğer eleştirileri ve Millî Mücadele'ye yaklaşımları için Bkz. (Jaeschke, 1991, 14-20).

ümidinin Türkiye ile İngiltere arasındaki eski münasebetlerin yeniden canlanmasında olduğuna şiddetle kani olduğunu ve bu husus için düşünülebilen şekillerin en iyisiyle uyuşmaya hazır bulunduğunu beyan etmiş ancak Dışişleri Bakanı, müttefiklerinden ayrı olarak hareket edemeyecekleri cevabını vermişti. Yine bu görüşmede Sadrazam, memurlara haftalardır maaşlarının ödenmediğini, hazinenin boş olduğunu, yoksulluğun yaygın olduğunu ve mali yardım gelmedikçe tüm Devlet'in çökme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu da söylemişti (Şimşir, 2000₂, 200) (Jaeschke, 1991, 11).

Ahmet Tevfik Paşa Londra'dan ayrılacağı sırada Curzon'a veda ederken İngiltere'nin konferans sırasında barış antlaşması taslağında yaptığı değişikliklerden dolayı son derece neşeli görünüyor, yine Padişah'ın, gelecekte Türkiye ile İngiltere arasında var olmasını umduğu daha yakın iş birliğini güçlendirmek için son derece istekli olduğunu tekrar vurguluyordu (Şimşir, 2000₂, 245) (Jaeschke, 1991, 11). İngiltere ile tesis edilecek yakın bir iş birliğine yönelik istekler ertesi yıl da devam etmişti.

Öyle ki Ahmet Tevfik Paşa, 1922 yılının mart ayında Vahdeddin'in İngiltere ile Türkiye arasında bir anlaşma imzalanarak Türkiye'nin, Boğazların serbestisinin korunmasını İngiltere'ye tevdi etmeye yönelik projesinde Padişah'la birlikte mutabık olduğunu da ifade etmişti (Şimşir, 2016, 292-294).

SONUÇ

Başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri, ortaya attıkları ve nihai hedefi Anadolu'daki Türk varlığını sona erdirmek olan Şark Sorununun 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile artık çözüme varacağını ümit etmişlerdi. Üstelik kendilerince bu amacı gerçekleştirmeye yönelik son dönemlerde yeni bahaneler de elde etmişlerdi. Zira onlar Türkleri I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alarak savaşın uzamasının ve daha çok can ve mal kaybına uğramalarının sorumlusu olarak görüyorlar, savaş sırasındaki uygulamaları gündeme taşıyarak asılsız bir şekilde Türkleri soykırım yapmakla suçluyorlardı. İtilâf güçleri bu anlayışla 30 Ekim 1918'den sonra ülke topraklarını yer yer işgal etmeye başlarken, mütareke dönemlerinde beş kez sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın dış politikada tespit edebildiği yegâne çıkış yolu ise Türkiye'yi İngiltere'ye bağlamaya çalışmak oldu. Kendisi bu politikayı uygularken İtilâf Devletleri'nin Türk Milleti'ne yönelik tepkilerinin asıl sebebinin İttihatçılar olduğu tezini savunuyor, konuyu, biz yapmadık onlar yaptı demeye getiriyordu. Kendisine göre atılması gereken en önemli adım; Türkiye'yi İngiltere'ye bağlamak temelinde İngilizlerle iş birliği yapmaktı. Bu politikanın ilk örnekleri mütareke döneminin ikinci hükümeti olan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti döneminde uygulamaya konulmuş, İngiltere'ye bağlanmaya yönelik girişimler Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde doruğa çıkmıştı. Son derece gizlilik içerisinde gerçekleştirilen tüm bu girişimlerle gerek Hükümet çevrelerinde gerekse yerel idarelerde İngiliz askeri ve mülki idarecilerin görev alabileceği vurgulanmış, ülke kaynakları

İngilizlerin kullanımına açılmış, etnik temele dayalı ayrımcılık yapılarak; Kürt tebaanın Millî Mücadele hareketine karşı kullanılması gündeme getirilmiş, hatta İngilizlere vatanın işgal altına girmemiş diğer aksamını dahi işgal etmeleri teklif edilmiştir. Oysaki İngilizler tüm bu girişimlere karşı sürekli olarak oyalama taktiğini kullanmışlar, can güvenliğini bile kendilerine teslim edecek kadar İngilizlere güvenen Damat Ferit Paşa yürüttüğü yoğun faaliyetlerine rağmen nihai amacına bir türlü ulaşamamıştır. İngiliz makamları bu taktiğe başvururken müttefikleri olan Fransızlardan ayrı hareket edemeyecekleri argümanını ortaya koymuşlardı. Damat Ferit Paşa'nın anlayamadığı veyahut anlamak istemediği husus ise İngilizlerin, Türkler adına birtakım yükümlülükler altına girmek bir tarafa Anadolu'daki Türk varlığını sona erdirmek üzere ülke topraklarına geldikleriydi.

KAYNAKÇA

- Akandere, O.; Polat, H. A. (2011). *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918–1919), I-Son Meşrutiyet (1919-1920), II. İstanbul: İş Bankası Yayınları*.
- Alemdar. *Hükümet'in Pek Mühim ve Tarihi Beyannamesi*. 11 Nisan 1920, No.480-2780.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD). (2019). II, 68(144), Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ata, F. (2005). *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*. Ankara: TTK.
- Atatürk, Gazi M. K. (1999). *Nutuk (1919-1927), I*. Ankara: TTK.
- Bardakçı, M. (1998). *Şahbaba*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS.), Dosya No:2469, Gömlek No:15.
- Baytok, T. (1970). *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Bayur, H. (1963). *Atatürk Hayatı ve Eseri, I*. Ankara: Güven Basımevi.

- Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, II. (2006). (Hazırlayan: Fatma Rezan Hürmen), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gökçen, S. (2003). *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hatemi, N. (2010). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İkdam. *Beyanname-i Resmî*. 7 Ekim 1919, No.8127.
- İkdam. *Hükümet'in Beyannamesi*. 11 Nisan 1920, No.8318.
- İleri. *Beyanname-i Resmî*. 7 Ekim 1919, No.626.
- Jaeschke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*. (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara: TTK.
- Karabekir, K. (2014). *İstiklâl Harbimiz, I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Le Matin. *Gizli Bir İngiliz-Türk Anlaşması Var Mı?* 9 Kasım 1921, No.13748.
- Le Matin. *Türkiye-İngiltere Gizli Anlaşması*. 10 Kasım 1921, No.13749.
- Meray, S. L.; Olcay, O. (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili*

- Belgeler*). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Olca, O. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Saylan, G. F. (2023). *İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İşgal Uygulamaları*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Sonyel, S. R. (1970). İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması. *Belleten*, 34(135), 437-450.
- Sonyel, S. R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I*. Ankara: TTK.
- Söylemezoğlu, G. K. (1939). *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Söylemezoğlu, G. K. (2001). *Yok Edilmek İstenen Millet*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1985). *Malta Sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1992). *British Documents on Atatürk (1919-1938), I, Nisan 1919-Mart 1920*. Ankara: TTK.
- Şimşir, B. N. (2000₁). *British Documents on Atatürk (1919-1938), II, Nisan-Aralık 1920*. Ankara: TTK.

- Şimşir, B. N. (2000₂). *British Documents on Atatürk (1919-1938), III, Ocak-Eylül 1920*. Ankara: TTK.
- Şimşir, B. N. (2016). *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk geldi, A. F. (2010). *Görüp İşittiklerim*. Ankara: TTK.
- Türkmen, Z. (2000). Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye İlişkileri: Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın Kuva-yı Milliye'nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(46), 37-87.
- Ulubelen, E. (1982). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E: TARİHSEL SÜREKLİLİK VE DÖNÜŞÜM

